

KUZEYDOĞU ANADOLU
KALKINMA AJANSI

NORTHEAST ANATOLIA
DEVELOPMENT AGENCY

KUZEYDOĞU ANADOLU

BÖLGE PLANI MEVCUT DURUM ANALİZİ 2014–2023

TRA1 Düzey 2

BÖLGE PLANI

MEVCUT DURUM ANALİZİ

2014-2023

KÜNYE

TRA1 Düzey 2

BÖLGE PLANI

MEVCUT DURUM ANALİZİ

2014-2023

ISBN: 978-605-65712-0-6

GENEL SEKRETER VEKİLİ

Dr. Mehmet Ali ÇAKAL

PLAN HAZIRLIK EKİBİ

Doç. Dr. Süleyman TOY

Dr. Mehmet Ali ÇAKAL

Emine Bilgen EYMİRLİ

Emir Olcay SAYIN

Fatih YILMAZ

Güvenç GÜRBÜZ

Ozan GÜNDÜZ

DESTEK VERENLER

Arda AKBULUT

Fatih SERT

Melih TAHANCI

SANAT YÖNETMENİ

Serkan ÖZTÜRK

serkangrafiturk@gmail.com

TASHİH VE REDAKSİYON

Kübra SARİMEHMETOĞLU

YAPIM & BASIM

GRAFİTÜRK MEDYA LTD. ŞTİ

+90.312 286 86 66

www.grafiturm medya.com.tr

İLETİŞİM

T.C. Kuzeydoğu Anadolu Kalkınma Ajansı (KUDAKA)

Cumhuriyet Caddesi No:3 Yakutiye/ERZURUM

Tel: +90 (442) 235 61 11 - Faks: +90 (442) 235 61 14

Web: www.kudaka.org.tr - e-posta: info@kudaka.org.tr

İÇİNDEKİLER

5

COĞRAFİ ÖZELLİKLER.....	10
SOSYOEKONOMİK ÖZELLİKLER.....	24
1.NÜFUS	24
2.DEMOGRAFİ	29
3. GÖÇ.....	39
4. İŞGÜCÜ VE İSTİHDAM	48
5. EĞİTİM.....	56
6. SAĞLIK.....	68
7. YAŞANABİLİRLİK	73
8. EKONOMİK SEKTÖRLER	75
8.1. TRA1 DÜZEY 2 BÖLGESİ TARIMI	75
ET VE SÜT ÜRÜNLERİ.....	76
SÜT VE SÜT ÜRÜNLERİ	80
ORGANİK TARIM.....	82
SU ÜRÜNLERİ.....	83
YEM BİTKİLERİ	85
TIBBİ AROMATİK BİTKİLER.....	86
ARICILIK ve ARI ÜRÜNLERİ	88
TOHUMCULUK.....	92
8.2. SANAYİ	94
BÖLGE SANAYİSİNİN SORUNLARI.....	114
8.3. HİZMETLER.....	119
TİCARET OTEL VE LOKANTACILIK.....	121
ÇAĞRI MERKEZLERİ	122
LOJİSTİK MERKEZ.....	122
8.4. TURİZM.....	123
MEKANA BAĞLI ÖZELLİKLER	132
1. ERİŞİLEBİLİRLİK	132
2. SOSYOEKONOMİK ÖZELLİKLERİN MEKANSAL DAĞILIMI.....	140
KAYNAKÇA	150

KISALTMALAR

BGUS	: Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi	EKEV	: Erzincan Kültür ve Eğitim Vakfı
İDBTSEP	: Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi İnovasyona Dayalı Turizm Stratejisi ve Eylem Planı	UNDP	: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
DAP	: Doğu Anadolu Projesi	YTÜ	: Yıldız Teknik Üniversitesi
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı	AÜ	: Atatürk Üniversitesi
GTHB	: Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı	HIV	: Human Immunodeficiency Virus / İnsan Bağışıklık Yetmezlik Virüsü
UKKS	: Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi	AIDS	: Acquired Immunodeficiency Syndrome
IPA	: Katılım Öncesi Yardım Aracı (Instrument for Pre - Accession Assistance)	GİTES	: Girdi Tedarik Stratejisi
IPARD	: Katılım Öncesi Yardım Aracı Kırsal Kalkınma (IPA Rural Development)	KENTGES	: Kentsel Gelişme Stratejisi
DOKAP	: Doğu Karadeniz Projesi	ADNKS	: Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi
BKH	: Binyıl Kalkınma Hedefleri	GBÖ	: Genç Bağımlılık Oranı
KSEP	: KOBİ Stratejisi ve Eylem Planı	YBO	: Yaşlı Bağımlılık Oranı
DTM	: Dış Ticaret Müsteşarlığı	İDON	: İşgücüne Dahil Olmayan Nüfus
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu	İKO	: İşgücüne Katılma Oranı
ABGS	: Avrupa Birliği Genel Sekreterliği	TDİÖ	: Tarım Dışı İşsizlik Oranı
TESK	: Türkiye Esnaf ve Sanatkarları Konfederasyonu	YÖK	: Yüksek Öğrenim Kurumu
TOBB	: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği	SODES	: Sosyal Destek Programı
KOSGEB	: Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı	BAP	: Bilimsel Araştırma Projeleri
AZUTİB	: Anadolu'nun Zirvesinde Uluslararası Tanıtım ve İşbirliği Buluşması	AB	: Avrupa Birliği
TÜRSAB	: Türkiye Seyahat Acentaları Birliği	BTC	: Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı
İAV	: İktisadi Araştırmalar Vakfı	TÜBİTAK	: Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu
KUDAKA	: Kuzeydoğu Anadolu Kalkınma Ajansı	TTGV	: Türkiye Teknoloji Geliştirme Vakfı
STK	: Sivil Toplum Kuruluşu	DASİDEF	: Doğu Anadolu Sanayici ve İşadamları Dernekleri Federasyonu
ERSİAD	: Erzincanlı Sanayici ve İşadamları Derneği	GZFT	: Güçlü ve Zayıf Yönler, Fırsat ve Tehditler
		OSB	: Organize Sanayi Bölgesi
		KSS	: Küçük Sanayi Sitesi
		TBB	: Türkiye Bankalar Birliği

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1. Düzey 2 Bölgeleri Haritası.....	11
Şekil 2. TRA1 Düzey 2 Bölgesi topoğrafik yapısı	12
Şekil 3. TRA1 Düzey 2 Bölgesi havza dağılımı.....	14
Şekil 4. Bölgedeki deprem kuşakları (BİB,1995).....	15
Şekil 5. TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nin dünya üzerindeki yeri.....	17
Şekil 6. TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nin üzerinde yer aldığı önemli ulaşım aksları (U.B, 2011).....	18
Şekil 7. TRA1 Düzey 2 Bölgesi bağlantı aksları	19
Şekil 8. Bölgenin yakın coğrafyası.....	21
Şekil 9. TRA1 Düzey 2 Bölgesi son beş yıllık nüfus trendi.....	27
Şekil 10. Nüfusun mekansal dağılımı.....	28
Şekil 11. Düzey 2 Bölgeleri son dört yıllık ortalama toplam doğurganlık hızı	29
Şekil 12. TRA1 Düzey 2 Bölgesi illeri nüfus piramidi.....	32
Şekil 13. Altı yıllık nüfus yaş aralıkları trendi.....	34
Şekil 14. İlçeler özelinde nüfusun yaş aralıklarına dağılımı	35
Şekil 15. Hanehalkı büyüklükleri ve toplam YBO mekansal dağılımı.....	38
Şekil 16. İller bazında net göç ve net göç hızı (TÜİK, 2012b).....	40
Şekil 17. Bölge ve illerin aldığı göç yüzdesi dağılımı (TÜİK 2012b).....	43
Şekil 18. Bölge ve illerin verdiği göç yüzdesi dağılımı (TÜİK 2012b).....	44
Şekil 19. TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nden verilen göçün yaş grubuna göre dağılımları (%; TÜİK 2012b)	46
Şekil 20. TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nin aldığı göçün yaş grubuna göre dağılımları (%;TÜİK 2012b).....	46
Şekil 21. Alınan göçün eğitim düzeyine göre dağılımı (%; TÜİK 2012b)	47
Şekil 22. Verilen göçün eğitim düzeyine göre dağılımı (%;TÜİK 2012b).....	47
Şekil 23. Temel işgücü göstergelerinin seyri (TÜİK 2012c)	49
Şekil 24. İşgücüne katılım, işsizlik, tarım dışı işsizlik ve istihdam oranları (TÜİK 2012c).....	50
Şekil 25. İstihdamın sektörel seyri	51
Şekil 26. Eğitim durumuna göre sektörel istihdamın oransal dağılımı (İŞKUR 2013).....	53
Şekil 27. İller bazında nüfusun eğitim durumu.....	58
Şekil 28. Okuma yazma durumu ve cinsiyete göre belde/köy nüfusu (6 +yaş) (TÜİK 2012e).....	59
Şekil 29. Düzey 2 Bölgeleri kent okuryazarlık oranı sıralaması.....	60
Şekil 30. Düzey 2 Bölgeleri kır okuryazarlık oranı sıralaması.....	61
Şekil 31. Kır nüfusu okuryazarlığı (6 +yaş) ve cinsiyete göre dağılımı.....	62
Şekil 32. Kent nüfusu okuryazarlığı (6 +yaş) ve cinsiyete göre dağılımı.....	63
Şekil 33. Sağlık personeli sayısının bölgede seyri.....	68
Şekil 34. Düzey 1 Bölgelere göre sağlık personelinin nüfusa oranı istatistikleri (S.B, 2012).....	69
Şekil 35. Sağlık personeli oranının seyri (S.B, 2012).....	70

ŞEKİLLER DİZİNİ

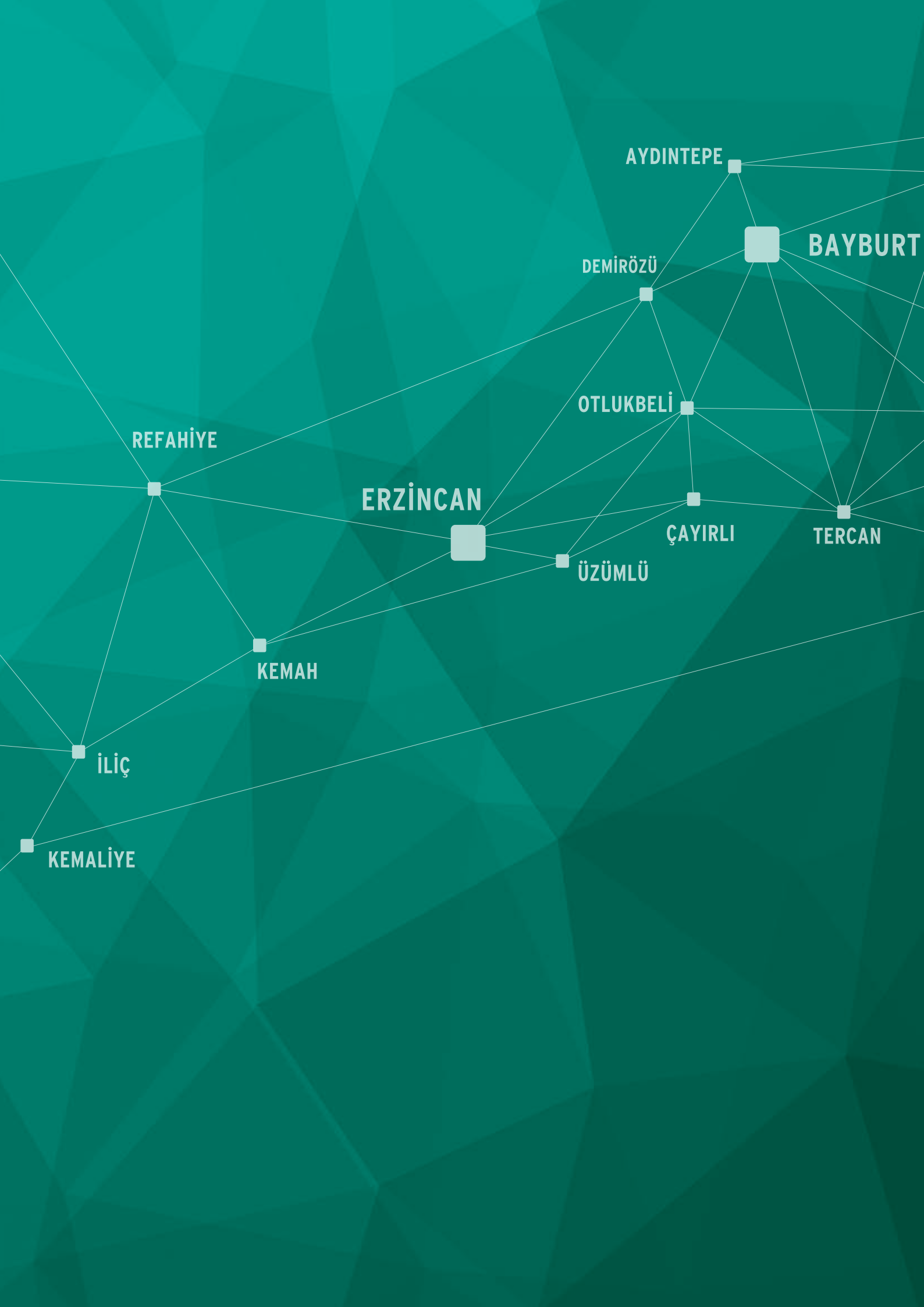
Şekil 36. TRA1 Düzey 2 Bölgesi sağlık kurumu ve yatak sayısı (S.B, 2012).....	72
Şekil 37. Türkiye bal yetiştirme alanları (MTO, 2012).....	89
Şekil 38. Erzurum'da yer alan firmaların sektörel dağılımı (BSTB 2012).....	96
Şekil 39. Erzincan'da yer alan firmaların sektörel dağılımı (BSTB 2012)	97
Şekil 40. Bayburt'ta yer alan firmaların sektörel dağılımı.....	98
Şekil 41. TRA1 Düzey 2 Bölgesi OSB ve KSS'lerin Dağılımı.....	99
Şekil 42. TRA1 Düzey 2 Bölgesi maden rezervleri haritası (MTA 2013)	103
Şekil 43. TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nin son 5 yıllık ihracat-ithalat performansı (1.000 dolar; TÜİK, 2012)	110
Şekil 44. TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nde istihdamın sektörel eğilimi.....	120
Şekil 45. 2011 yılında Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi'ne ve çevre illere gelen turist sayısı	125
Şekil 46. Bölgenin Türkiye'ye gelen turist sayısı içindeki payı	125
Şekil 47. 2009-2011 yılları arasında bölge ve çevre illere ait turist sayısındaki değişim	126
Şekil 48. TRA1 Düzey 2 Bölgesi ana ulaşım aksları şematiği.....	133
Şekil 49. Coğrafi erişilebilirlik.....	134
Şekil 50. Potansiyel erişilebilirlik (yayılma).....	135
Şekil 51. Potansiyel erişilebilirlik (cazibe).....	136
Şekil 52. İlçeler arası güzergâhların trafik yoğunlukları	138
Şekil 53. Bölgenin trafik yoğunluğu.....	139
Şekil 54. İlçelerin EDE değerlerine göre dağılımı	141

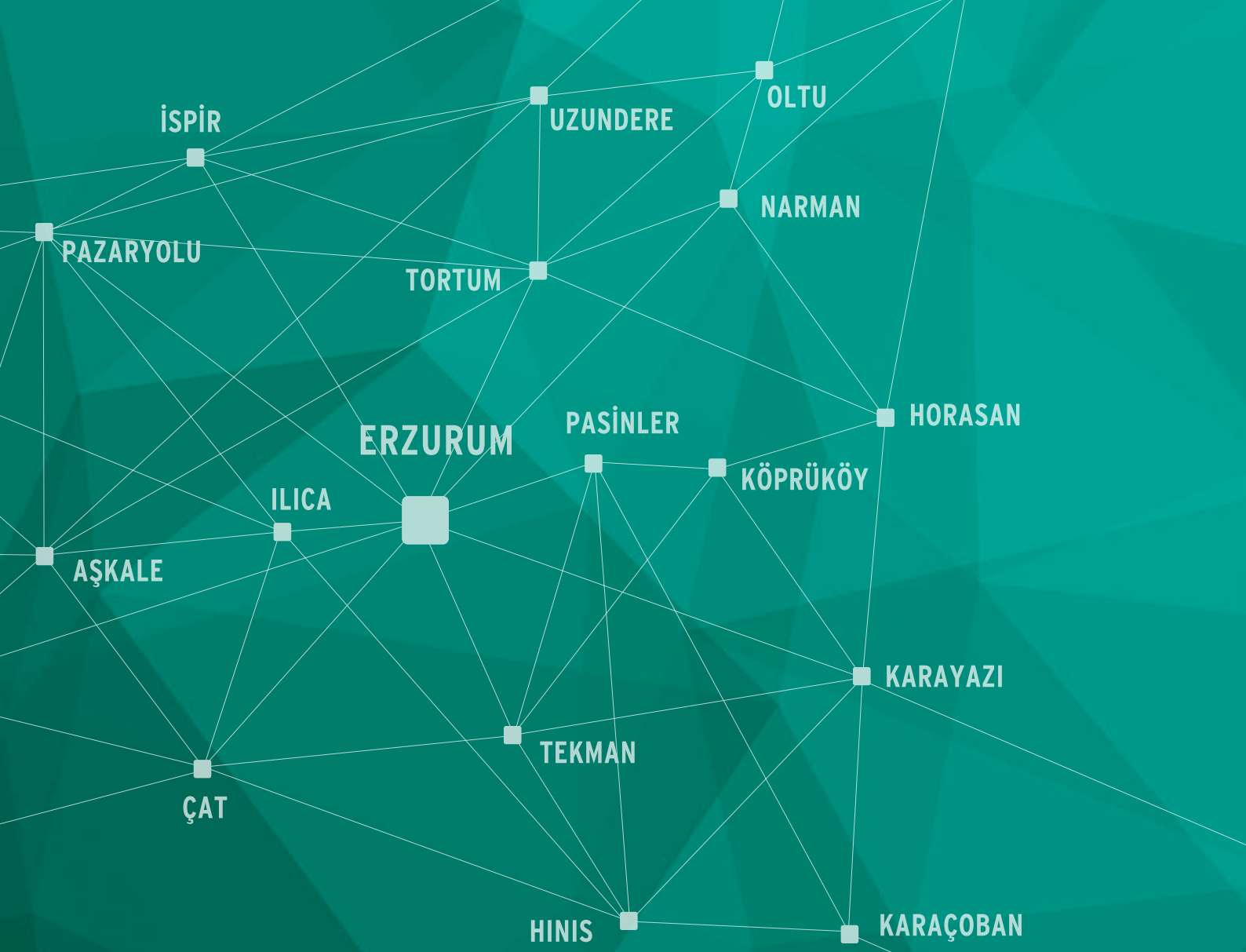
TABLolar DİZİNİ

Tablo 1. TRA1 Düzey 2 Bölgesi nüfusuna ait bazı göstergeler (TÜİK 2012 ADNKS).....	25
Tablo 2. TRA1 Düzey 2 Bölgesi'ne ait bazı nüfus göstergeleri	25
Tablo 3. Yıllara Göre İl Nüfusları, 2013-2023	27
Tablo 4. Bölge kaba doğum hızı	30
Tablo 5. Yaş grupları sıralaması	37
Tablo 6. TRA1 Düzey 2 Bölgesi illeri hane halkı verileri.....	36
Tablo 7. TRA1 Düzey 2 Bölgesi göç göstergeleri	40
Tablo 8. TRA1 Düzey 2 Bölgesi göç oranları	41
Tablo 9. Bölgenin göç verdiği ve aldığı bölgeler.....	42
Tablo 10. Temel işgücü verileri.....	48
Tablo 11. İller bazında iş gücü göstergeleri (TÜİK 2011).....	50

TABLolar DİZİNİ

Tablo 12. İstihdamın sektöre dağılımı	51
Tablo 13.Eğitim seviyesi ve sektörlerle göre istihdam (İŞ KUR 2012).....	52
Tablo 14. Yaş gruplarına göre istihdam oranı (%)	54
Tablo 15. TRA1 Düzey 2 Bölgesi 2011 yılı işteki duruma göre istihdam (İŞKUR 2013).....	55
Tablo 16. TRA1 Düzey 2 Bölgesine ait bazı eğitim göstergeleri.....	57
Tablo 17. TRA1 Düzey 2 Bölgesi okullaşma oranları (%)	64
Tablo 18. TRA1 Bölgesi'nde yer alan üniversitelerin öğrenci, öğretim üyesi ve akademik birim sayıları	65
Tablo 19. Üniversitelere göre lisansüstü tezlerin ve konuların dağılımı.....	67
Tablo 20. Sağlık personeli sayısı.....	69
Tablo 21. Bölgedeki sağlık kurumu ve yatak sayıları.....	71
Tablo 22. TRA1 Düzey 2 Bölgesi özelinde bazı yaşanabilirlik değişkenleri.....	74
Tablo 23. Düzey 2 Bölgeleri büyükbaş hayvan mevcudu (TÜİK 2012)	77
Tablo 24. Düzey 2 Bölgeleri küçükbaş hayvan mevcudu (TÜİK 2012).....	77
Tablo 25. Süt ürünleri üretim miktarları (Erzurum, Erzincan ve Bayburt GTHB İl Müdürlükleri, 2012).....	80
Tablo 26. Dünya bal üreticileri sıralaması (FAO, 2011).....	88
Tablo 27. 2011 Yılı Koloni Sayısına Göre İl Sıralaması (GTHB, 2012)	90
Tablo 28. Türkiye'nin Yıllara Göre Tohum İthalat Rakamları (ton) (TDB, 2012).....	93
Tablo 29. TRA1 Düzey 2 Bölgesi gayri safi katma değerinin Türkiye ortalamasına oranı (TÜİK 2013).....	95
Tablo 30. TRA1 Düzey 2 Bölgesi elektrik tüketimi (TÜİK, 2013).....	95
Tablo 31. TRA1 Düzey 2 Bölgesi OSB ve KSS'lerin durumu (BSTB ve OSBÜK 2012).....	100
Tablo 32. TRA1 Düzey 2 Bölgesi maden ve doğaltaş potansiyeli (MTA, 2013).....	106
Tablo 33. TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nin teşvik sisteminden yararlanma durumu (Ekonomi Bakanlığı, 2012) ...	108
Tablo 34.TRA1 Düzey 2 Bölgesi son beş yıllık dış ticaret performansı (Ekonomi Bakanlığı, 2012).....	111
Tablo 35. TRA1 Düzey 2 Bölgesi sektörel ihracat performansı, (TİM 2012).....	112
Tablo 36. TRA1 Düzey 2 Bölgesi ülke bazında ihracat performansı (TİM 2012)	113
Tablo 37. 2011 yılı iş kayıtlarına göre girişim sayıları karşılaştırması.....	121
Tablo 38. Turistlerin ortalama geceleme ve kalış süreleri (TÜİK 2013)	127
Tablo 39. Bölge illeri ve Türkiye'nin 2009 yılı tesis doluluk oranları (KTB 2011).....	127
Tablo 40. Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi'nde ve turizm alanlarında bölgeye rakip olan illerdeki konaklama . tesisi kapasiteleri (KTB 2011).....	128
Tablo 41. Erzurum Havalimanı'ndan giriş yapan yabancı turist sayısı ve uyrukları (TÜİK 2013).....	130
Tablo 42. EDE sınıflaması	140
Tablo 43. İlçelerin analiz sonuçlarına göre gruplandırılması	142
Tablo 44. TRA1 Düzey 2 Bölgesi ilçeleri güçlü yönler tablosu	144
Tablo 45. TRA1 Düzey 2 Bölgesi ilçeleri zayıf yönler tablosu.....	146
Tablo 46. TRA1 Düzey 2 Bölgesi ilçeleri fırsatlar ve tehditler tablosu	148

TRA1 DÜZEY 2 BÖLGESİ COĞRAFI ÖZELLİKLER

TRA1 DÜZEY 2 BÖLGESİ COĞRAFI ÖZELLİKLER

TRA1 Düzey 2 Bölgesi topoğrafik olarak büyük oranda yüksek ve engebeli bir yapıya sahiptir. Bölgedeki yerleşimler ise dağlar arasında yer alan ovalar üzerine kuruludur. Bölge genelinde akarsuların oluşturduğu düşük yükselti alanlarda mikroklima zonları ortaya çıkmıştır.

Türkiye'nin kuzeydoğusunda (38° 16'-42° 35'D; 39° 02'-40° 57'K) yer alan TRA1 Düzey 2 Bölgesi kuzeyden TR90, güneyden TRB1, doğudan TRA2, batıdan TR72 ve güneydoğudan TRB2 Düzey 2 Bölgeleri ile çevrelenmektedir (Şekil 1).

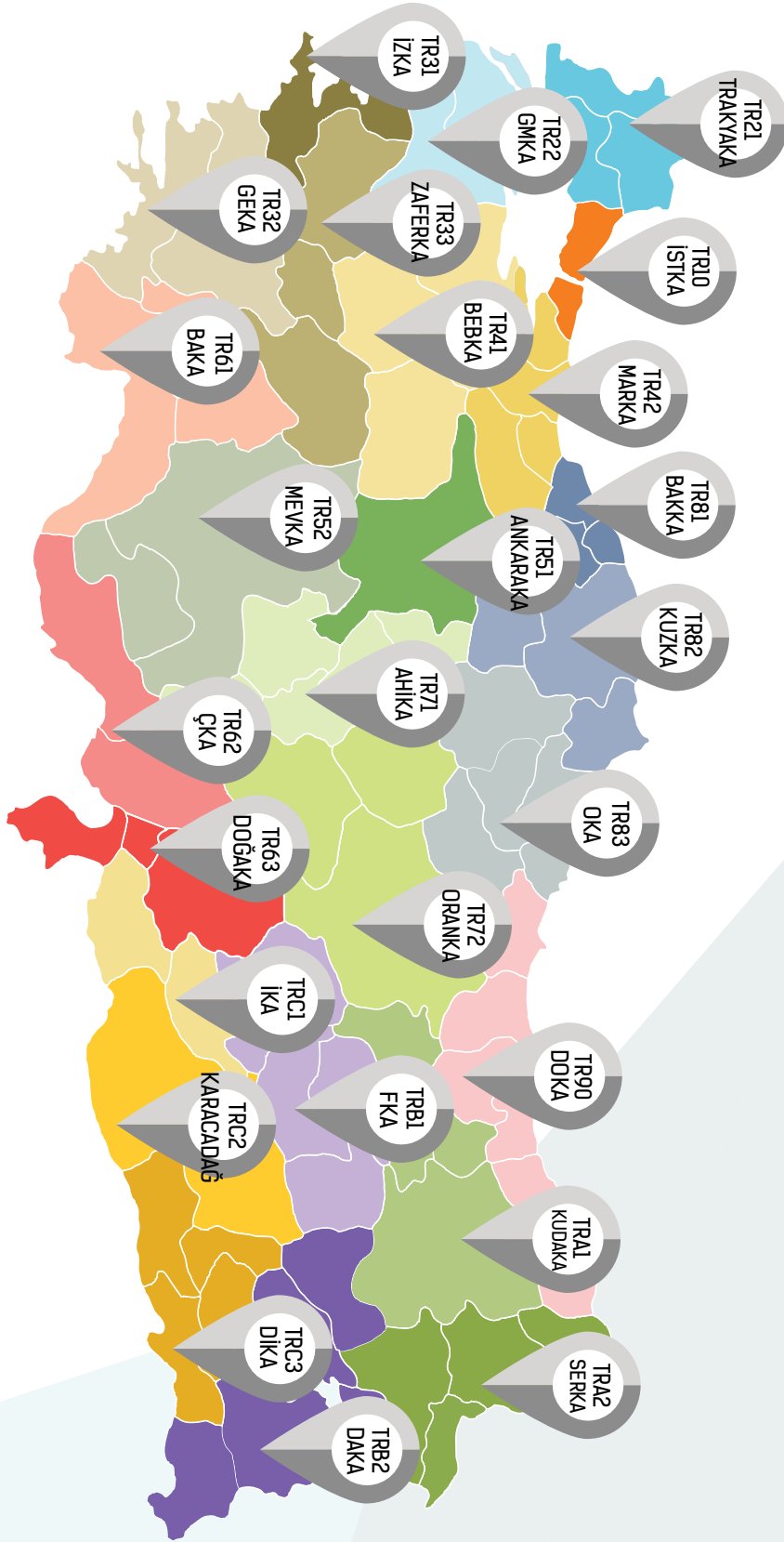
TRA1 Düzey 2 Bölgesi Erzurum, Erzincan ve Bayburt illerinden müteşekkil olup bölgede 30 ilçe, 73 belediye ve 1.665 köy yer almaktadır. Bölge toplam 40.842 km²'lik yüzölçümü ile Türkiye toplamının %5,2'sini oluşturmaktadır. Erzurum, 25.066 km²'lik alanıyla bölgenin alansal olarak en geniş ilidir. Bölgede yer

alan diğer illerden Erzincan 11.903 km², Bayburt ise 3.739 km² yüzölçümüne sahiptir. Bölge, DAP Bölgesi Düzey 2 Bölgeleri arasında alansal olarak en geniş bölgedir.

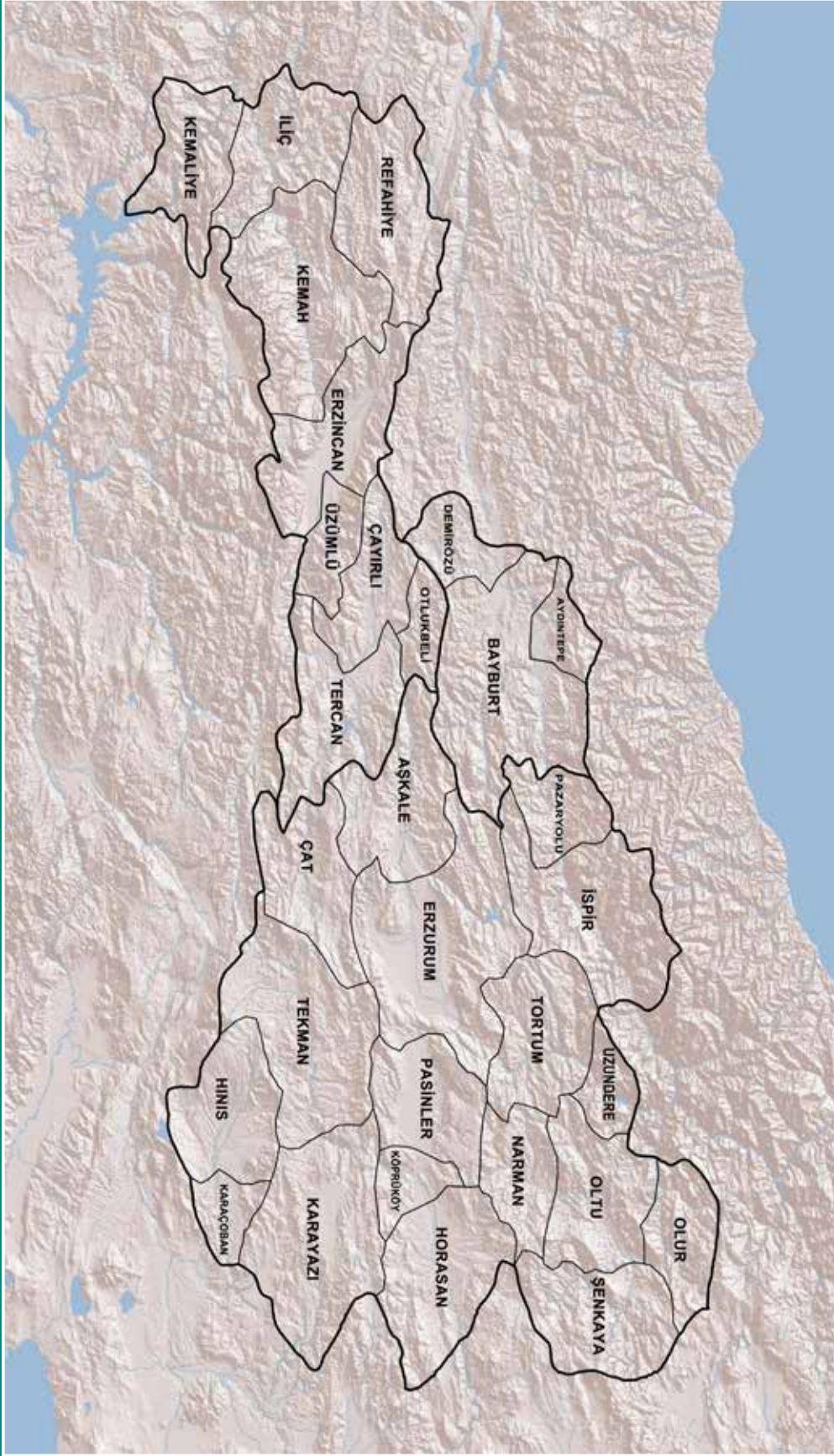
TRA1 Düzey 2 Bölgesi topografik olarak büyük oranda yüksek ve engebeli bir yapıya sahiptir. Erzurum'un deniz seviyesinden yüksekliği 1.859, Erzincan'ın 1.180, Bayburt'un ise 1.550 metredir. Bölgede yükseltiye bağlı olarak oluşan sert iklim şartları ve bitki çeşitliliği, hayvancılık ve farklı turizm tipleri açısından önemli fırsatlar sunmaktadır.

TRA1 Düzey 2 Bölgesi dağlık bir yapıya sahip olup bölgenin yaklaşık

%63'ünü dağlar oluşturmaktadır. Bölgedeki diğer yeryüzü şekilleri ise platolar (%22), yaylalar (%9) ve ovalar (%6) şeklindedir. Bölgede yer alan önemli dağlar; Gavur, Dumlu, Palandöken, Keşiş, Munzur, Allahuekber, Kop ve Kırklar Dağlarıdır. Bölgedeki yerleşimler ise dağlar arasında yer alan ovalar üzerine kuruludur. Erzurum, Erzincan, Bayburt, Aşkale, Pasinler ve Hınıs Ovası bölgede yer alan başlıca ovalardır. Bölgenin topografik yapısı Şekil 2'de verilmiştir. Bölge genelinde akarsuların oluşturduğu düşük yükselti alanlarda mikroklima zonları ortaya çıkmıştır.

Şekil 1. Düzey 2 Bölgeleri Haritası

 Şekil 2. TRA1 Düzey 2 Bölgesi topoğrafik yapısı

Bölge genelinde yükseltiye bağlı olarak şiddeti değişen sert bir karasal iklim hüküm sürmektedir. Yağışların kar şeklinde olması ve karın yerde kalma süresinin uzunluğu, bölgenin zengin su kaynaklarının başlangıç noktası olmasına neden olmuştur. Bölgede her ne kadar bozkır-step vejetasyonu hakim olsa da ormanlık alanlar da önemli bir varlık göstermekte ve nehir vadileri boyunca endemik ve tıbbi aromatik özellikleri olan bitkiler yayılış göstermektedir.

Bölge genelinde yükseltiye bağlı olarak şiddeti değişen sert bir karasal iklim hüküm sürmektedir. Bölgede özellikle Erzurum'da rekor kabul edilebilecek düşük sıcaklıklar görülebilirken yıllık toplam yağış ortalaması 409,5 mm düzeyindedir. En fazla yağış sonbahar, kış ve ilkbahar aylarında alınmaktadır.

Yağışların kar şeklinde olması ve karın yerde kalma süresinin uzunluğu bölgenin zengin su kaynaklarının başlangıç noktası olmasına neden olmuştur.

Bölge Türkiye'nin en önemli akarsularından Çoruh, Aras, Fırat ve çok küçük bir parçası olsa da Yeşilırmak nehirlerinin havzaları üzerindedir (Şekil 3). Bölgede bu nehirlerin kolları

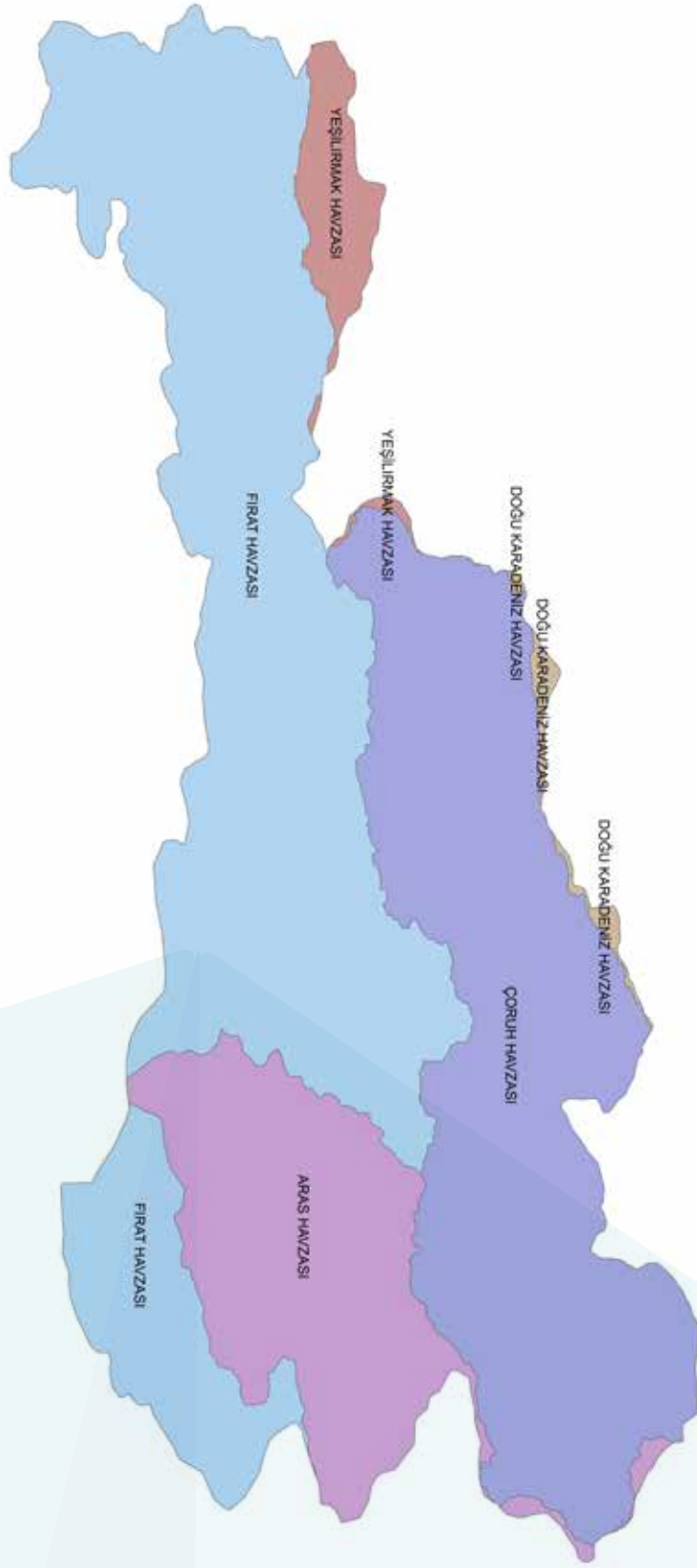
olan yüzey suları bulunmaktadır. Karasu, Çoruh ve Aras Nehirleri ve Tortum, Hınıs ve Oltu Çayı gibi debisi yüksek akarsulardan sulama, enerji üretimi (HES) ve su sporları gibi çok çeşitli amaçlarla yararlanılmaktadır. TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nde büyük göller bulunmamakla birlikte turistik ve rekreasyon amaçlı kullanılan Tortum, Munzur ve Otlukbeli Gölleri; enerji üretimi ve sulama için kullanılan Kuzgun, Tercan, Göyne ve Keban Baraj gölleri bölgenin önemli su yüzeyleridir.

Genel olarak Doğu Anadolu Bölgesi'ni kapsayan İran-Turan floristik zonu, TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nde de etkisini göstererek yükselti farkları ile birlikte bitki örtüsü çeşitliliğinin artmasına

sebep olmaktadır. Bölgede her ne kadar bozkır-step vejetasyonu hakim olsa da ormanlık alanlar da önemli bir varlık göstermekte ve nehir vadileri boyunca endemik ve tıbbi aromatik özellikleri olan bitkiler yayılış göstermektedir.

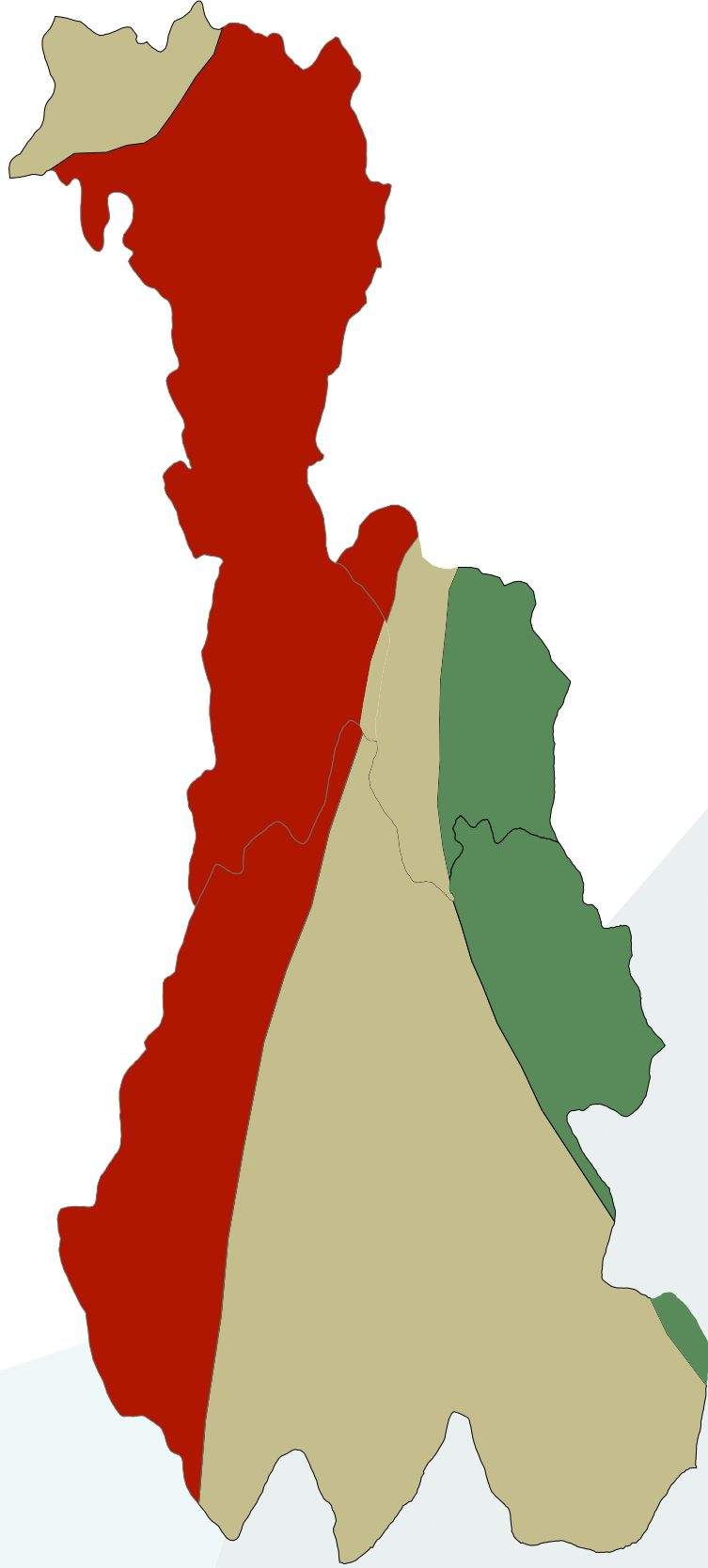
Bölgede Erzurum ilinin tamamına yakını ve Erzurum'un Çat, Hınıs ve Karaçoban ilçeleri 1. Derece deprem kuşağındadır (Şekil 4) ve zaman zaman büyük depremler (1939 ve 1992 Erzurum, 1983 Erzurum depremleri gibi) yaşanmıştır.

Kuzey Anadolu ve Doğu Anadolu fay hatlarının kesişim noktasında yer alan TRA1 Düzey 2 Bölgesi doğal madensuyu ve jeotermal kaynaklar bakımından da zengin bir potansiyele sahiptir.

 Şekil 3. TRA1 Düzey 2 Bölgesi havza dağılımı

1. Derece Deprem Bölgesi
2. Derece Deprem Bölgesi
3. Derece Deprem Bölgesi

Şekil 4. Bölgedeki deprem kuşakları (BİB,1995)

Bölge Türkiye'nin kara ve demiryolu güzergahları ile ham petrol ve doğalgaz boru hatlarının önemli bir geçiş noktasında ve enerji doğu-batı ana aksı üzerindedir. Orta Asya ve Kafkasya coğrafyasında bulunan zengin enerji kaynaklarının uluslararası pazarlara taşınmasında geçiş konumuna sahiptir. Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı ve Bakü-Tiflis-Erzurum ve Doğu Anadolu Doğalgaz Boru Hattı bölge içerisinden geçmektedir.

TRA1 Düzey 2 Bölgesi, üzerinde bulunduğu coğrafi konum itibarıyla bugün olduğu gibi tarih boyunca da geçiş güzergahı olmuştur (bölge İpekyolu'nun kuzey kolu üzerinde yer almaktadır). Bölgenin dünya üzerindeki yeri **Şekil 5**'te verilmiştir.

Bölge, Türkiye'nin kara ve demiryolu güzergahları ile ham petrol ve doğalgaz boru hatlarının önemli bir geçiş noktasıdır. Bölge, Dünya, Avrupa ve Türkiye'nin en önemli ulaşım akslarından birinin üzerinde ve ayrıca kuzey-güney bağlantılarıyla bu aksın kesişim noktasındadır (**Şekil 6**).

Bölge, enerji doğu-batı ana aksı üzerindedir. Orta Asya ve Kafkasya coğrafyasında bulunan zengin enerji kaynaklarının uluslararası pazarlara taşınmasında geçiş

konumuna sahiptir. Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı ve Bakü-Tiflis-Erzurum ve Doğu Anadolu Doğalgaz Boru Hattı bölge içerisinden geçmektedir (**Şekil 6**).

Bölgenin bu konum ve önemi, devam eden uluslararası büyük projelerle de giderek artmaktadır. Edirne'den başlayıp İstanbul, Ankara, Sivas, Erzurum, Kars, Tiflis ve Bakü'yü bağlayan ve Erzincan'da ikiye ayrılarak Erzincan-Trabzon-Batum üzerinden Ufa'ya ve buradan da Trans-Sibiry hattı ile Vladivostok'u bağlayan Trans-Anadolu Demiryolu Koridoru Projesi bölgenin önemini artırmaktadır. Bunun yanında, Doğu-Dikey Koridoru adı verilen ve Erzincan'ı Gaziantep'e bağlayan koridor ile hem Türkiye'nin kuzey doğusu ile güney doğusu

bağlanmakta hem de kuzey ülkelerine hızlı Ortadoğu erişimi sağlanmaktadır (U.B, 2011). Bölge, 2023 ve 2030'da kara, demir ve havayolları bağlantısı açısından son derece olumlu özellikler sergileyecektir.

Kara ve demiryolu bağlantısının iyileşmesiyle kuzey ve güney limanlara bağlantı konusunda avantajlı duruma geçecek olan bölgenin, kuzeyden Trabzon ve Rize limanları, güneyden ise İskenderun limanı ile dış dünyaya açılması mümkün olabilecektir. Karadeniz üzerinden Tuna nehri boyunca Avrupa'nın ortasına kadar su yolu ile erişilebilirliği olan bölgenin doğu aksında Orta Asya ve Kafkaslar ile coğrafi ve kültürel yakınlığı vardır (**Şekil 7**).

Şekil 5. TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nin dünya üzerindeki yeri

Şekil 7. TRA1 Düzey 2 Bölgesi bağlantı akları

Bölge, ülke sınırına sahip olmasa da İran, Azerbaycan, Gürcistan ve daha doğuda Orta Asya Türk Cumhuriyetlerine coğrafi ve kültürel olarak oldukça yakındır. Türkiye'nin doğu sınırı girişinden başlayarak en büyük nüfus, yerleşme, ticaret ve eğitim merkezi (Erzurum) de bölge içerisinde yer almaktadır.

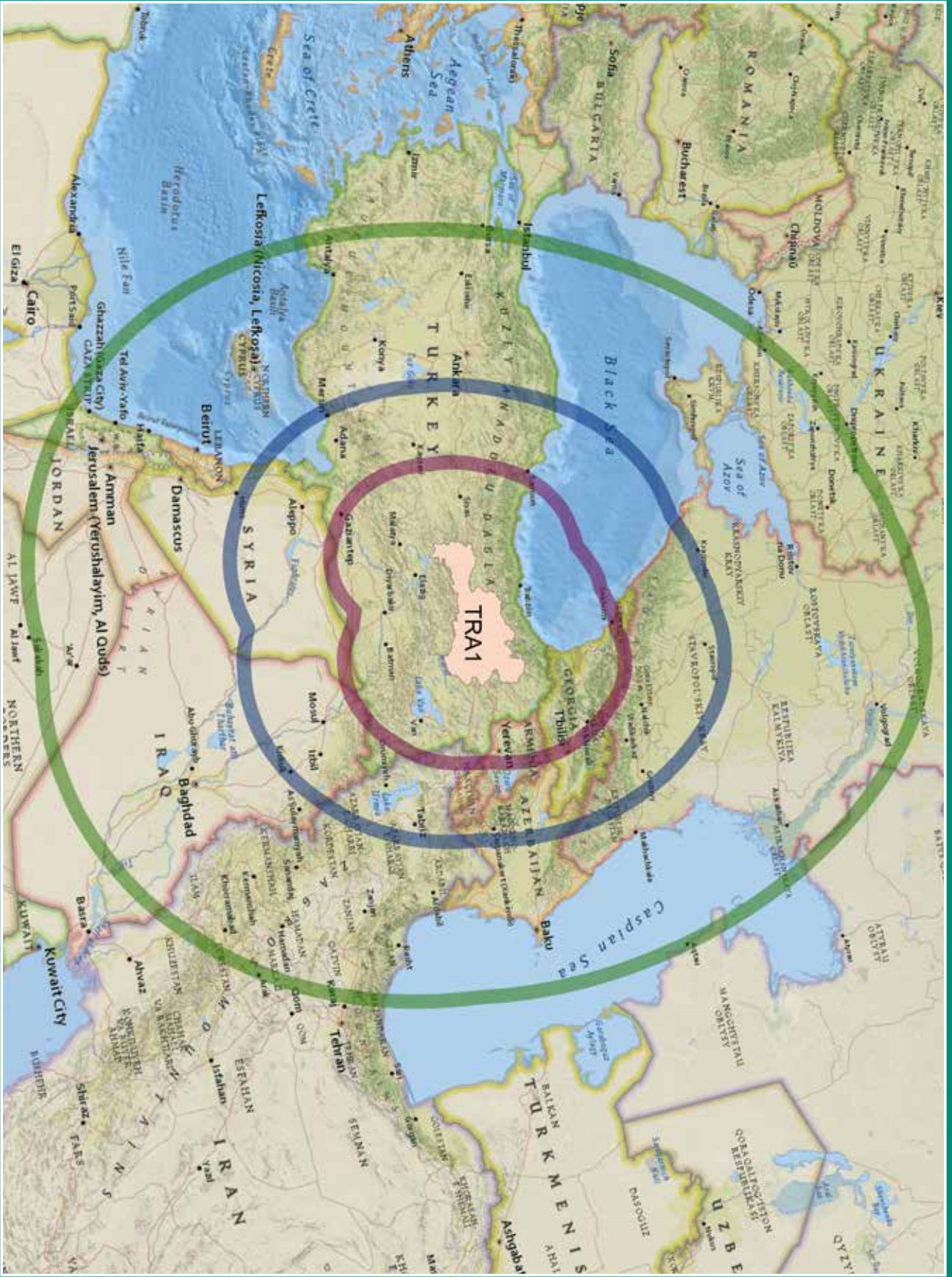
Bölge 1000 km çapındaki bir çember içerisinde önemli bir coğrafyaya hitap edecek durumdadır (Şekil 8). Bu çember içerisinde nüfus büyüklüğü olarak İran ve Rusya en önemli iki ülke olarak dururken Tahran, Tebriz ve Urumiye ile Rusya ve Ukrayna'nın Karadeniz liman kentleri coğrafi yakınlığa sahiptir. Bunun yanında Azerbaycan etnik, kültürel ve sosyal açıdan bölge ile çok

önemli bir yakınlık ve benzerlik gösterirken iki önemli merkez olan Bakü ve Gence şehirleri sosyal ve ekonomik gelişmeye oldukça açık bir konumdadır. Gürcistan ile bölgenin kuzeydoğusu arasında tarihsel ve dinsel açıdan güçlü bir bağlantısı mevcuttur. Gürcü halkının her zaman hatırladığı ve tanıdığı bir coğrafyadır. Bölge, Batum ve Tiflis şehirlerine coğrafi ve kültürel yakınlık gösterirken turistik ve ticari amaçlı gidiş gelişler yoğun biçimde yapılmaktadır. Kafkaslar Bölgesi ile de geçmişte bağı olan bölge, önemli bir nüfusunu bu bölgeden yaşanan göçlerle kazanmıştır.

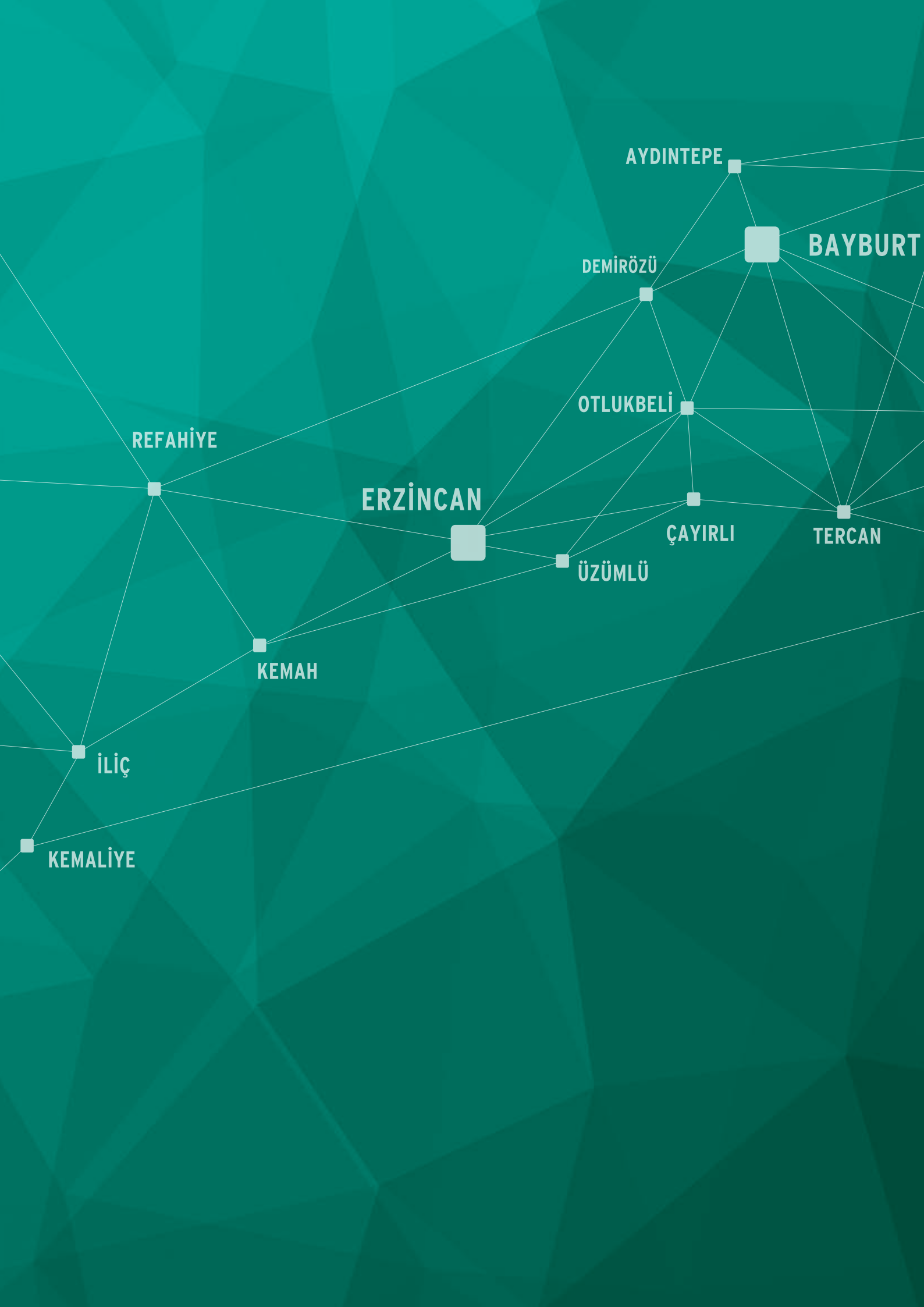
Karadeniz kıyısındaki Rusya, Ukrayna, Romanya ve Bulgaristan'ın önemli limanlarına bağlantı konusunda bölgenin

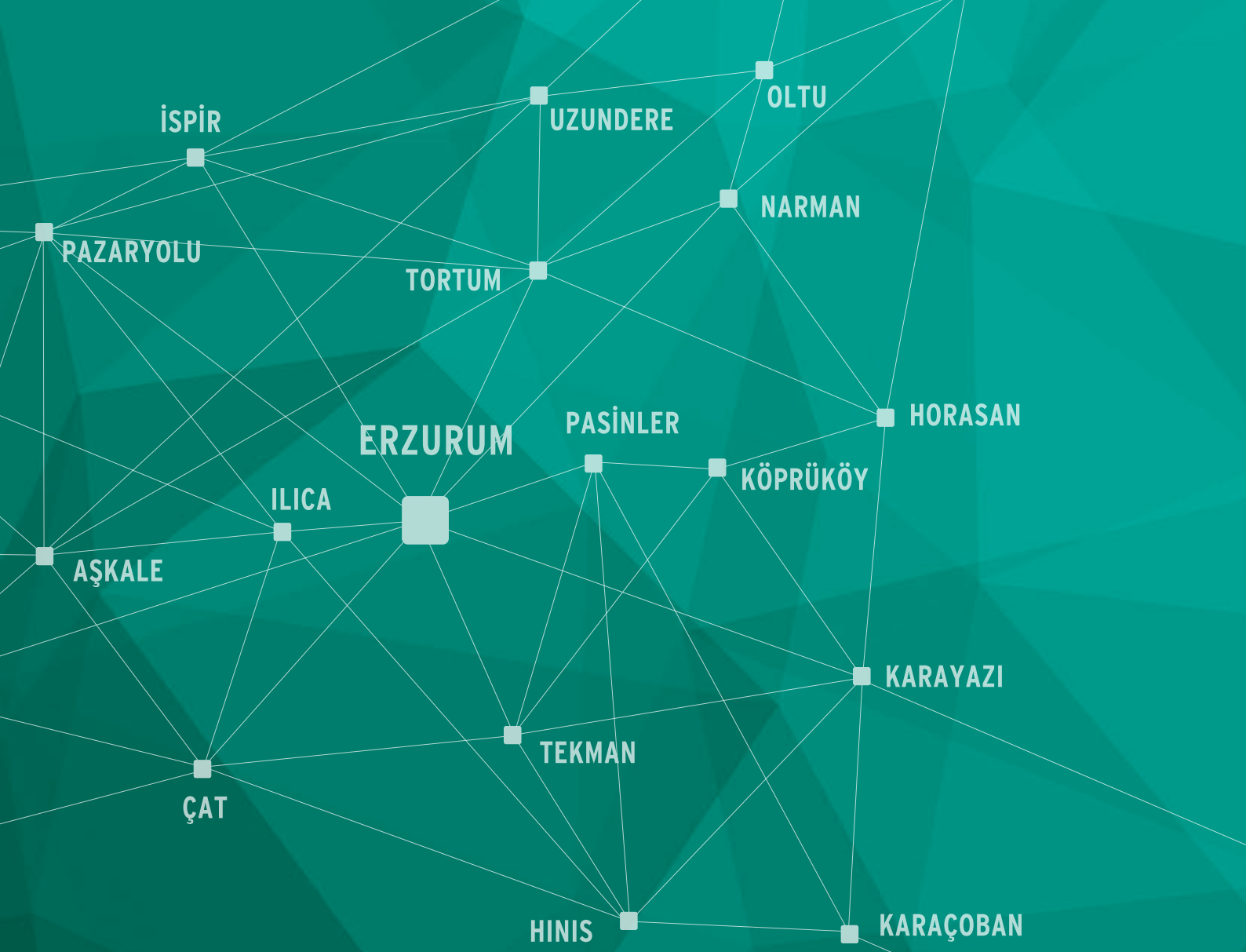
karayolu bağlantıları önemli bir avantaj sağlamaktadır. Güneyde yine karayolu ile kuzey-güney bağlantıları geliştikçe ulaşılacak önemli yerleşim yerleri de mevcuttur. Bunlardan en önemlileri Halep, Şam, Musul, Kerkük, Beyrut, Amman, Kudüs ve Bağdat'tır.

Bölge, bu şekilde geniş bir coğrafyaya erişebilir olsa da ticari ve ekonomik ilişkileri daha çok yakın coğrafyası olan Azerbaycan, Rusya, Gürcistan ve İran ile ilişkilidir. Bunun yanında İran bölgede 1000'in üzerinde öğrencisi olan ve Azeri nüfusu barındıran bir ülke olması nedeniyle bölge açısından önemli bir ülkedir. Bu ülkede birikmiş nitelikli insan gücü ve sermaye birikimi bölge için bir fırsat niteliği taşımaktadır.

Şekil 8. Bölgenin yakın coğrafyası

SOSYO EKONOMİK ÖZELLİKLER

SOSYOEKONOMİK ÖZELLİKLER

1. NÜFUS

TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nin 2012 yılı sonu itibarıyla nüfusu 1.072.848 kişidir (Türkiye nüfusunun %1,4'ü). Bölgenin nüfus yoğunluğu 26 kişi/km² olup **(Tablo 1)** Türkiye geneli olan 98 kişi/km²'den oldukça düşüktür.

Bölgede kentli nüfus toplam nüfusun %63'ü kadardır ve Türkiye ortalaması olan %77'nin altındadır. Bölgede yer alan ilçelerin büyüklüğü ve kentleşme durumları ele alındığında bu yüzdelik diliminin pratikte daha da aşağı seviyelerde olduğu düşünülebilir. Bölge, kentli nüfus oranı açısından 26 Düzey 2 Bölgesi arasında 23'üncü sıradadır **(Tablo 2)**.

Tablo 1. TRA1 Düzey 2 Bölgesi Nüfusuna Ait Bazı Göstergeler (TÜİK, 2012)

Parametre	Yıllar	Erzurum	Erzincan	Bayburt	TRA1	TR
Toplam (kişi)	2011	780.847	215.277	76.724	1.072.848	74.724.269
	2012	778.195	217.886	75.797	1.071.878	75.627.384
Artış (kişi)	2012 – 2011	-2652	2609	-927	-970	903.115
Artış Hızı %	2011	15,2	-43,9	30,6	0,6	13,5
	2012	-3,4	12,0	-12,2	-1,2	12,0
Kentli nüfus (kişi)	2011	505.254	125.324	40.354	670.932	57.385.706
	2012	509.474	129.439	40.564	679.477	58.448.431
Artış (kişi)	2012 – 2011	4.220	4.115	210	8.545	1.062.725
Nüfus yoğ. (kişi/km ²)	2012	31	19	20	26	98
Kentli nüfus (%)	2012	65	59	54	63	77

Tablo 2. TRA1 Düzey 2 Bölgesi'ne ait bazı nüfus göstergeleri (TÜİK, 2012)

Bölgelerin Nüfus Yoğunluğuna göre sıralaması			Bölgelerin Kentli Nüfus Oranına Göre Sıralaması			Bölgelerin Nüfus Yoğunluğuna göre sıralaması			Bölgelerin Kentli Nüfus Oranına Göre Sıralaması		
Bölge Kodu	Nüfus Yoğunluğu	Sıra No	Kentli Nüfus	Kentli oranı (%)	Bölge Kodu	Bölge Kodu	Nüfus Yoğunluğu	Sıra No	Kentli Nüfus	Kentli oranı (%)	Bölge Kodu
TR10	2666	1	13.710.512	98,96	TR10	TRC3	80	13	1775893	65,34	TR83
TR31	333	2	4842136	97,51	TR51	TR61	77	14	1729427	75,6	TR52
TR51	203	3	3661930	91,42	TR31	TR83	72	15	1656595	58,99	TR32
TR42	167	4	3267794	88,75	TR41	TR90	72	16	1467952	57,67	TR90
TRC1	165	5	3214494	84,4	TR62	TR22	68	17	1347786	64,64	TRC3
TR62	130	6	2740512	81,17	TR42	TR33	66	18	1131687	67,61	TRB1
TR63	130	7	2130713	63,52	TRC2	TRB2	50	19	1097782	68,9	TR21
TR41	129	8	2059248	81,74	TRC1	TR52	48	20	1042237	50,05	TRB2
TR81	107	9	1933823	69,98	TR61	TR71	48	21	989798	59,83	TR22
TRC2	99	10	1891284	63,77	TR33	TRB1	47	22	966822	64,4	TR71
TR32	87	11	1810909	77	TR72	TR72	39	23	679477	63,39	TRA1
TR21	85	12	1781246	58,61	TR63	TRA2	38	24	562765	48,75	TRA2
						TR82	28	25	528401	51,8	TR81
						TRA1	26	26	427208	57,3	TR82

TRA1 Düzey 2 Bölgesi, kır nüfusunu kentsel alana ve bölge dışına kaybeden ve toplam nüfusta negatif eğilim gösteren bir bölge özelliği göstermektedir. Bölge nüfusunun Türkiye toplam nüfusu içerisindeki payının 2023'e kadar azalma göstermesi beklenmektedir.

Bölgenin nüfus artış hızı da son iki yıllık duruma bakıldığında Türkiye ortalamasının oldukça altında kalmakta ve nüfus azalış eğilimi göstermektedir. Bölge 26 Düzey 2 Bölgesi içerisinde nüfus yoğunluğu bakımından son sıradadır (Tablo 3).

TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nde kentli nüfus, toplam nüfusun ve kır nüfusunun aksine devamlı bir artış eğilimindedir. Bu eğilim iller özelinde de görülmektedir. Bununla beraber, ilçeler özelinde kırsal nüfus daha yüksek olsa da şehir merkezlerine olan nüfus akını kentli nüfusun kırsal nüfustan fazla olmasına neden olmaktadır. Bu açıdan bakıldığında TRA1 Düzey 2 Bölgesi kır nüfusunu kentsel alana ve bölge dışına kaybeden ve toplam nüfusta negatif eğilim gösteren bir bölge özelliği göstermektedir (Şekil 9).

2012 yılı yıllık nüfus artış hızına göre 81 il içerisinde Bayburt en fazla negatif görünüm sergileyen ikinci il olurken Erzurum yine negatif görünümde olmak üzere onuncu ildir. Erzincan ise pozitif yönde bir eğilim göstermektedir.

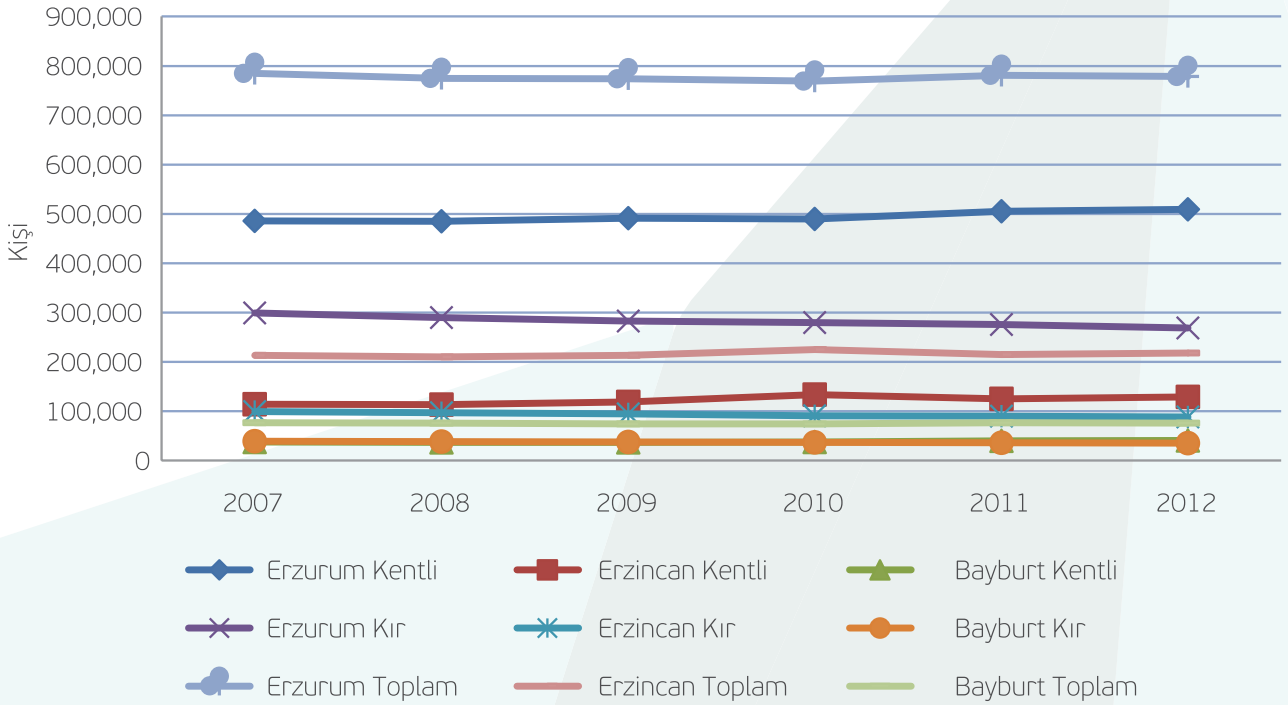
TÜİK'in 2012 ADNKS sonuçlarına göre hazırladığı nüfus projeksiyonuna göre TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nin toplam nüfusu 2023 yılına kadar artış yönlü görünse de dönem içerisinde nüfusu en fazla azalış göstererek ülke genelinde en az nüfusa sahip olması beklenen il Bayburt'tur. Erzurum ve Erzincan'ın ise göstermesi beklenen artış ile 81 il içerisinde sırasıyla 28 ve 69'uncu sırayı almaları beklenmektedir. Türkiye toplam nüfusu için beklenen artış hızıyla bölge için tahmin edilen oran arasındaki fark doğal doğum oranındaki düşüş ve göç kaynaklı olurken TRA1 Düzey 2 Bölgesi nüfusunun Türkiye toplam nüfusu içerisindeki payının 2023'e kadar azalma göstermesi beklenmektedir.

TRA1 Düzey 2 Bölgesi ilçelerinin toplam, kent ve kır nüfusu ile nüfus yoğunluğunun alansal dağılımı Şekil 10'da verilmiştir.

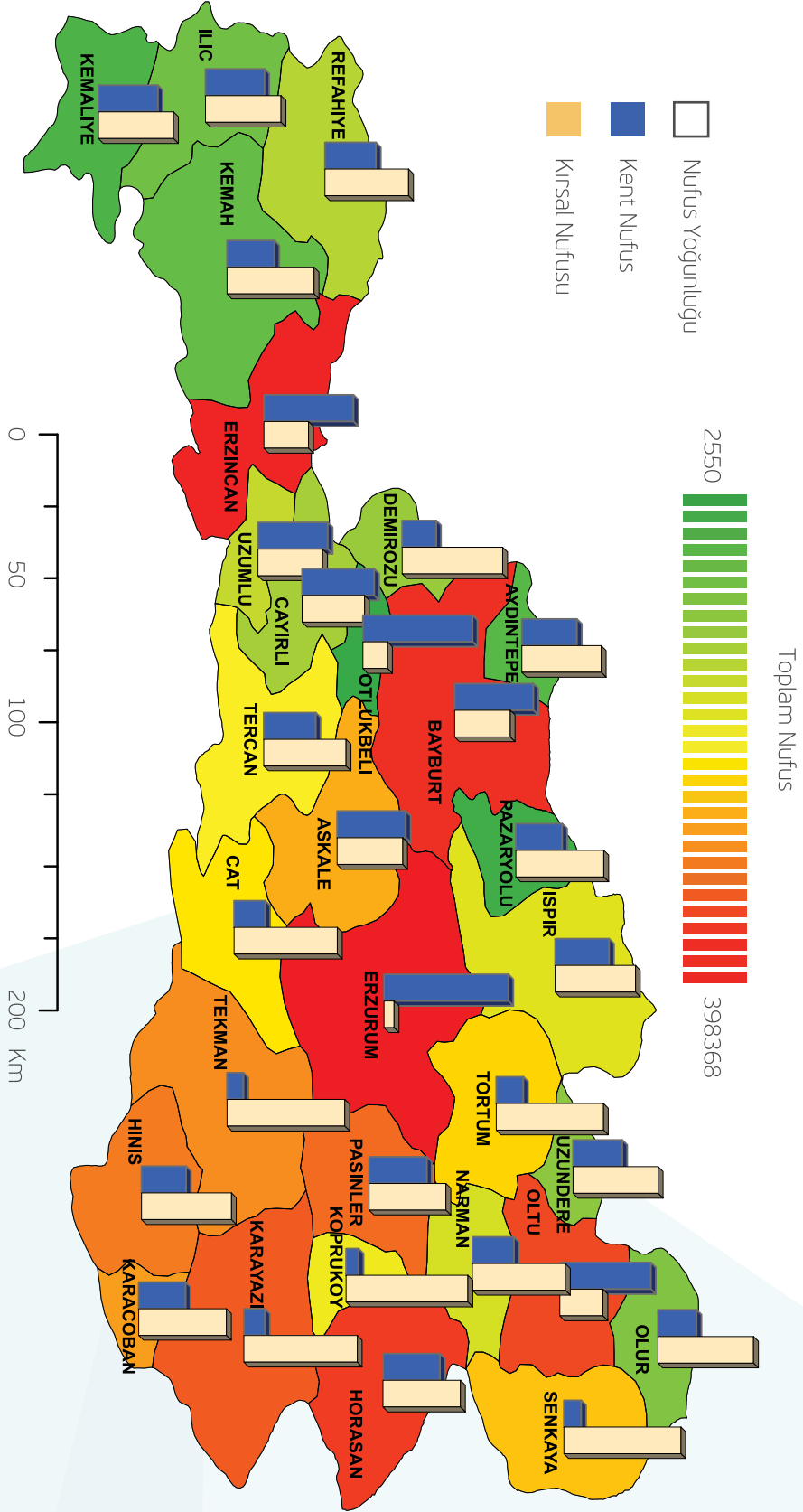
Nüfus yoğunluklarına göre ilçeler değerlendirildiklerinde 3-12 kişi /km² aralığında 9 (Kemah, Kemaliye, İliç, Otlukbeli, Pazaryolu, Refahiye, İspir, Çayırılı, Olur); 12-21 kişi /km² aralığında 11 (Tercan, Karayazı, Aydıntepe, Tekman, Demirözü, Tortum, Şenkaya, Çat, Aşkale, Narman, Uzundere); 21-30 kişi /km² aralığında 6 (Hınıs, Üzümlü, Bayburt Merkez, Oltu, Pasinler, Horasan); 39-48 kişi /km² aralığında 2 (Köprüköy, Karaçoban); 75-84 kişi /km² aralığında 1 (Erzincan Merkez) ve 129-138 kişi /km² aralığında ise yine 1 (Erzurum Merkez ilçelerinin tamamı) ilçe bulunmaktadır. Nüfus yoğunluğu en düşük olan ilçeler bölgenin batısında yer alan ve uzun dönemli göç veren ilçelerdir. Özellikle Erzincan'ın nüfusu 10.000'in altında olan ilçeleri ile nispeten daha geniş yüz ölçüme sahip olan ilçelerde nüfus yoğunluğu oldukça düşüktür.

Tablo 3. Yıllara Göre İl Nüfusları, 2013-2023 (TÜİK 2013)

Yıllar	Erzurum	Erzincan	Bayburt	TRA1	TR	TRA1/ TR*100
2013	780478	219813	75663	1075954	76.481.847	1,4
2014	782634	221721	75485	1079840	77.323.892	1,4
2015	784693	223613	75280	1083586	78.151.750	1,4
2016	786659	225527	75068	1087254	78.965.645	1,4
2017	788538	227451	74830	1090819	79.766.012	1,4
2018	790306	229384	74589	1094279	80.551.266	1,4
2019	791979	231320	74330	1097629	81.321.569	1,3
2020	793541	233277	74050	1100868	82.076.788	1,3
2021	794956	235204	73746	1103906	82.816.250	1,3
2022	796213	237119	73408	1106740	83.540.076	1,3
2023	797241	239010	73041	1109292	84.247.088	1,3
Sıra	28	69	81			

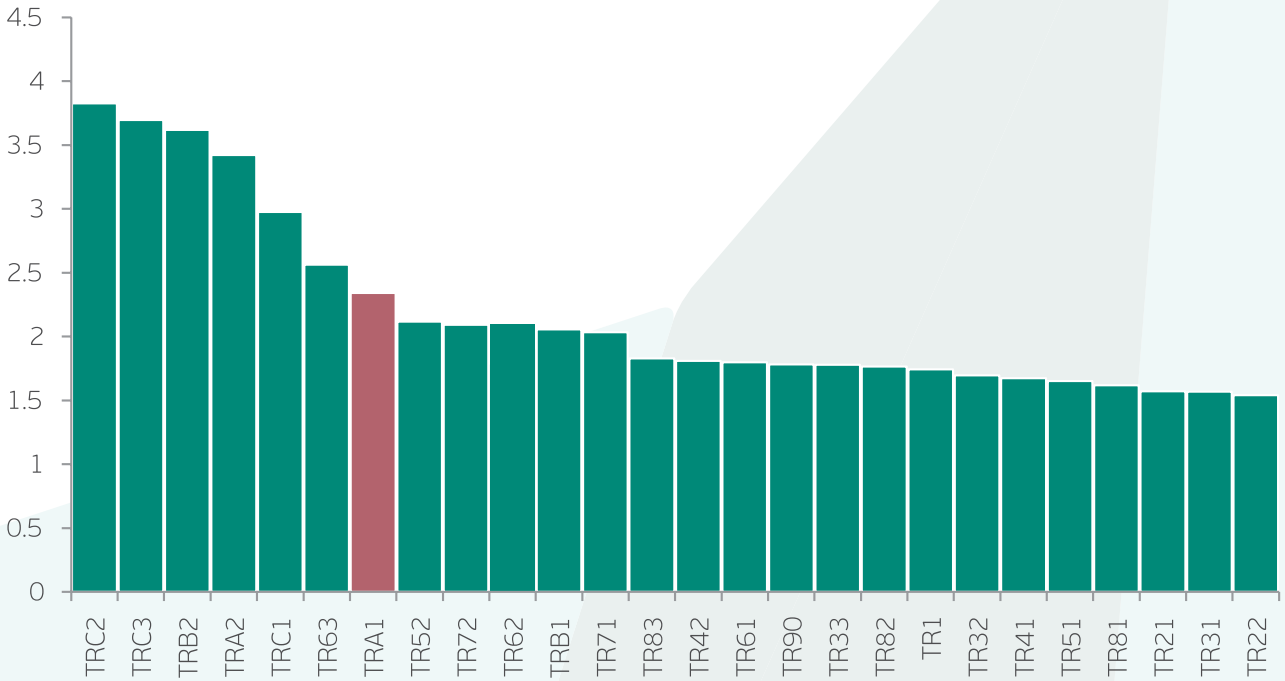
Şekil 9. TRA1 Düzey 2 Bölgesi son beş yıllık nüfus trendi

Şekil 10. Nüfusun mekansal dağılımı

2. DEMOGRAFİ

Son dört yıllık (2009-2012) toplam doğurganlık ortalamalarına göre TRA1 Düzey 2 Bölgesi, 26 Düzey 2 Bölgesi içerisinde 7'nci sıradadır (Şekil 11). Bölge yüksek doğurganlık hızına sahip bölgelerden biridir. Toplam doğurganlık ortalaması ‰ 2,34 olan TRA1 Düzey 2 Bölgesi Türkiye ortalaması olan ‰ 2,06'dan daha yüksek bir doğurganlık hızına sahiptir. 81 il içerisinde Erzurum, Bayburt ve Erzincan sırasıyla ‰ 2,49, 2,28 ve 1,85 ortalama ile 21, 24 ve 43'üncü sırada yer almaktadır.

Şekil 11. Düzey 2 Bölgeleri son dört yıllık ortalama toplam doğurganlık hızı

Son dört yıllık ortalamalarda Erzincan doğurganlık hızı en düşük il olurken nüfus artış hızı konusunda bölgedeki en yüksek orana sahiptir. Buna karşılık, doğurganlık hızı en yüksek il olan Erzurum, Erzincan'dan daha düşük nüfus artış hızına sahiptir.

Kaba doğum hızı bakımından (Tablo 4) TRA1 Düzey 2 Bölgesi 26 bölge içerisinde %19,0'lık ortalama ile 7'nci sıradadır. İl bazlı sıralamada daha gerilerde olsa da bölgenin kaba doğum hızı ortalaması ülke ortalamasının üzerinde seyretmektedir. Bölgede en yüksek kaba doğum hızı Erzurum'da görülürken bu ortalama ülke ortalamasından da oldukça yüksektir. Erzincan'ın ortalama kaba doğum hızı hem bölge hem de ülke ortalamasından oldukça düşüktür.

Bölgenin doğurganlık oranları ile nüfus artış oranları arasındaki ilişkiye bakıldığında son dört yıllık ortalamalarda Erzincan doğurganlık hızı en düşük il olurken nüfus artış hızı konusunda bölgedeki en yüksek orana sahiptir. Buna karşılık, doğurganlık hızı en yüksek il olan Erzurum, Erzincan'dan daha düşük nüfus artış hızına sahiptir. Bayburt ise bölgede en düşük nüfus artış hızına sahiptir. Bu oransallık bölgede yıllardır var olan göçün son yıllarda geldiği noktayı göstermektedir.

Bölge ve illere ait nüfus piramidi (Şekil 12), 0-14 yaş aralığındaki nüfusun nispi azlığını, 14-24 yaş aralığındaki nüfusun (bölge dışından gelen üniversite öğrencileri nedeniyle) fazlalığını ve 25 yaşından itibaren ise göç ve mezuniyet nedeniyle bir azalmayı göstermektedir. Bölge nüfusun yaş aralıklarına dağılımı itibarıyla Türkiye geneline benzer bir durum ortaya koymaktadır.

Tablo 4. Bölge kaba doğum hızı (TÜİK, 2012a)

Yerleşim	2009	2010	2011	2012	Ort.	Sıra
TR	17,5	17,2	16,8	17	17,1	
TRA1	19,3	19	19	18,8	19	7
Erzurum	20,8	20,6	20,8	20,3	20,6	19
Erzincan	14,2	13,9	13,8	14,4	14,1	50
Bayburt	18,1	17,6	16,3	16,8	17,2	27

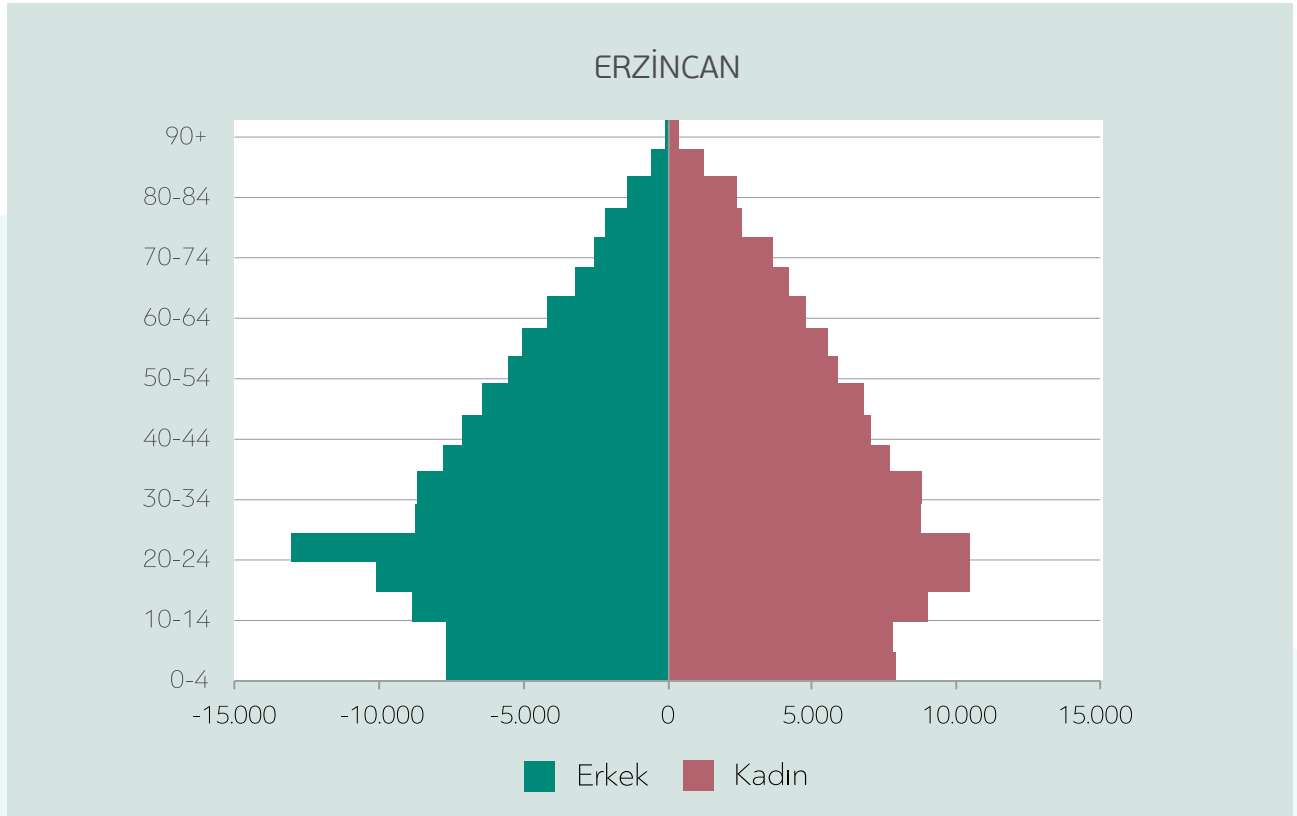
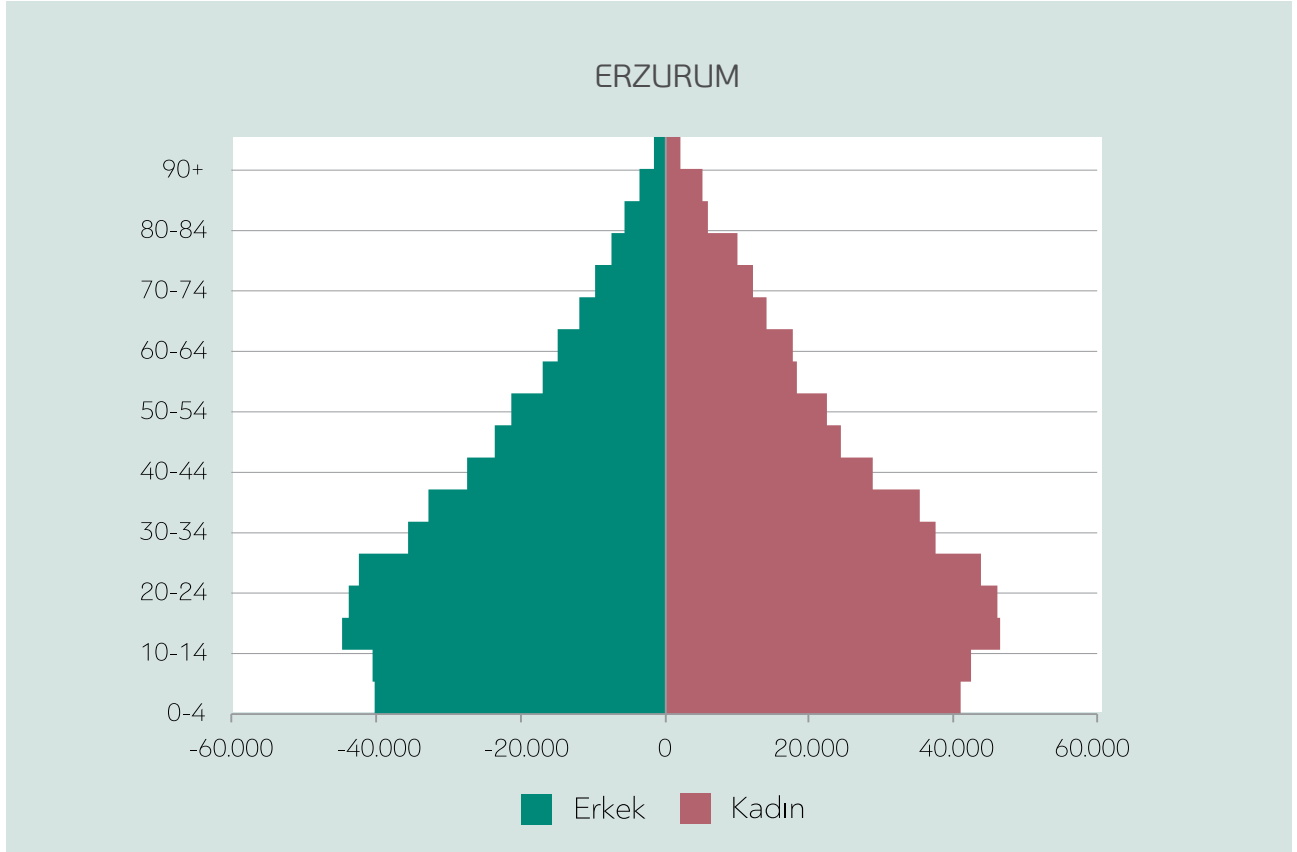
2007-2012 yılları arasını kapsayan altı yıllık dönemde, bölgede 65 yaş ve üstü nüfus oranındaki artış belirgindir. 65 ve üstü yaş nüfus 2007 yılından 2012 yılına kadar bölge genelinde %10,3 oranında artarken bu oran ülke bazında %13,6'dır. İl bazında bu yaş aralığının artış oranı Erzurum, Erzincan ve Bayburt'ta sırasıyla % 9,0,% 15,3 ve % 5,6'dır.

Bölgede, toplam nüfusun yaş aralıkları üzerinde yüksek doğurganlık oranının etkisi net olarak görülmektedir. 0-29 yaş aralığındaki toplam nüfus bölge nüfusunun %55,5'i iken ülke ortalaması %49,9'dur. 0-14 yaş aralığına bölge nüfusunun %27,2'si girerken bu oran da yine ülke ortalamasından fazladır.

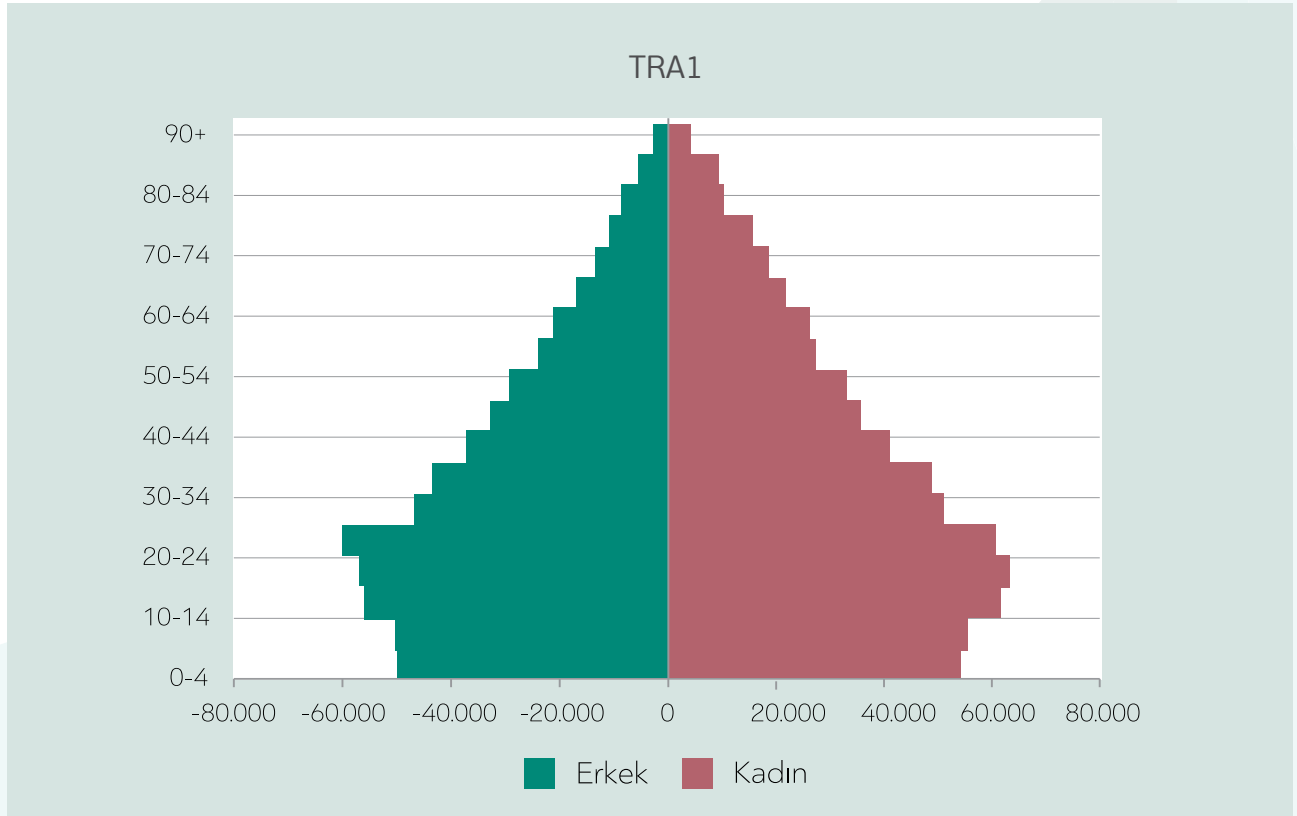
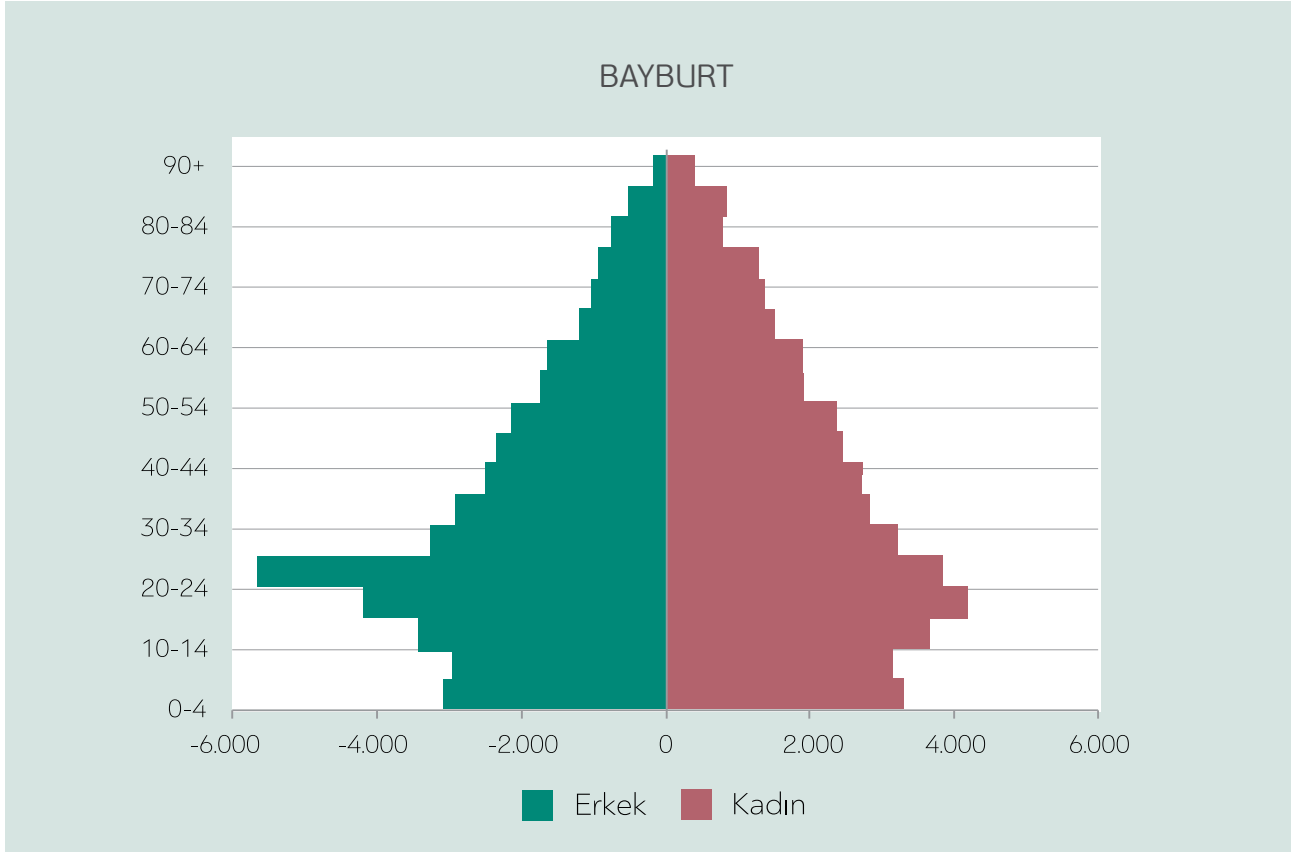
Nüfus yaş aralıklarının son altı yıllık seyrine bakıldığında 0-14 yaş aralığında sürekli belirgin bir azalışın, 15-64 yaş aralığında durağanlığın, 65+ yaş aralığında ise devamlı bir artışın varlığı gözlenmektedir (**Şekil 13**). 2012 yılı ADNKS verilerine göre toplam bölge nüfusu içerisinde 65 yaş ve üstü nüfusun oranı %8,2 ile ülke ortalaması olan %7,5'in üzerindedir. 2007-2012 yılları arasını kapsayan altı yıllık dönemde, bölgede 65 yaş ve üstü nüfus oranındaki artış belirgindir.

65 ve üstü yaş nüfus 2007 yılından 2012 yılına kadar bölge genelinde %10,3 oranında artarken bu oran ülke bazında %13,6'dır. İl bazında bu yaş aralığının artış oranı Erzurum, Erzincan ve Bayburt'ta sırasıyla % 9,0,% 15,3 ve % 5,6'dır. Bu durum üzerinde, bölgede yaşayan nüfusun yaşlanmasına ilave bölge dışına önceden göç eden nüfusun emekli olup geri dönmesi de etkilidir. Bölgede 30-64 yaş aralığındaki nüfus toplam nüfusun %36,4'üne karşılık gelirken bu oran ülke ortalamasından (%42,6) düşüktür.

TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nde nüfusun ilçeler özelinde yaş aralıklarına göre yüzde dağılımı **Şekil 14**'te verilmiştir. Koyu renkli hatlara sahip ilçelerde nispeten yaşlı nüfusu barındırdığı dikkate alınırsa bölgenin yoğun göç veren ilçelerinde (Erzincan'da Kemah ve Kemaliye ile Erzurum'un kuzey ilçeleri) nüfusun diğer ilçelere göre daha yaşlı olduğu görülmektedir.

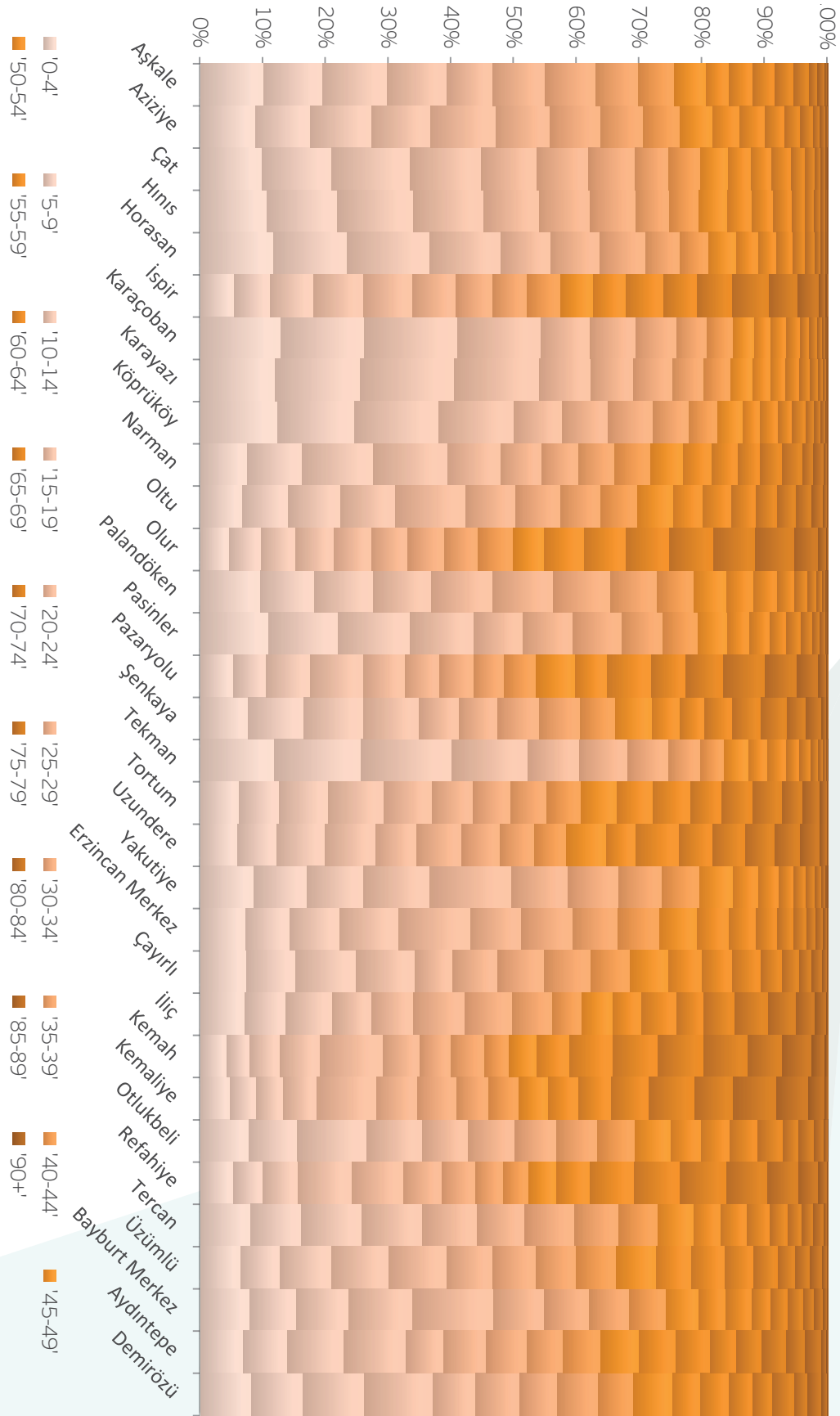
Şekil 12.TRA1 Düzey 2 Bölgesi illeri nüfus piramidi

Şekil 12. TRA1 Düzey 2 Bölgesi illeri nüfus piramidi

Şekil 13. Altı yıllık nüfus yaş aralıkları trendi

Şekil 14. İlçeler özelinde nüfusun yaş aralıklarına dağılımı

Sosyoekonomik kalkınmayı sağlama açısından nitelikli işgücü olabilecek bir nüfus potansiyeli bölgede mevcuttur.

0-14, 15-64 ve 65+ yaş gruplarında yer alan nüfus bakımından TRA1 Düzey 2 Bölgesi, 26 Düzey 2 Bölgesi arasında sırasıyla 22, 24 ve 23'üncü sırada yer almaktadır (**Tablo 5**). Toplam yaş bağımlılık oranı (TYBO), genç bağımlılık oranı (GBO) ve yaşlı bağımlılık oranı (YBO) konusunda sırasıyla 6, 7 ve 10'uncu sırada yer almaktadır. Bu durum bölgede nüfus genç olsa da çalışabilir nüfusun azlığına işaret etmektedir. Bunun yanında çalışma çağı dışındaki nüfus oranının da artış seyrinde olduğu görülmektedir. Bölgede göç bu durumun açık bir sebebidir.

15-64 yaş aralığı Erzurum, Erzincan ve Bayburt toplam nüfusunun sırasıyla %63,6, 67,6 ve 66,3'ünü ifade etmektedir. Bunun yanında toplam yaş bağımlılık oranları ise %50-60 aralığındadır. Ülkenin genel durumuyla paralellik gösteren bu sonuca göre sosyoekonomik kalkınmayı sağlama açısından nitelikli işgücü olabilecek bir nüfus potansiyeli bölgede mevcuttur.

Ortalama hane halkı büyüklüğü verilerine göre (TÜİK 2011, 2012) TRA1 Düzey 2 Bölgesi illerinin toplam, kent ve kır hane halkı büyüklükleri **Tablo 6**'da verilmiştir. Buna göre, 2012 yılında 3,7 kişi olan ülke ortalamasını bölgede Erzincan dışındaki iki il aşmaktadır. İller sıralamasına göre Erzurum 4,6 kişi ile 17'inci sıradayken Bayburt 3,9 kişi ile 27'inci sıradadır.

Ortalama hanehalkı büyüklüğü özellikle Erzurum'un güneyinde yer alan kırsala yakın ilçelerde bölge ortalamasının iki katına yakın seyrederken Erzurum'un kuzey ilçelerinde ve Erzincan'ın göç veren ilçelerinde dörtte bire kadar düşüş görülmektedir. Hane halkı büyüklüklerine paralel olarak toplam yaş bağımlılık oranları da bahsi geçen ilçelerde oldukça yüksek olup bölgenin kuzey ve batısına doğru gidildikçe bu oranın yarı yarıya azaldığı gözlenmektedir (**Şekil 18**).

 Tablo 6. TRA1 Düzey 2 Bölgesi illeri hane halkı verileri (TÜİK, 2011)

	Toplam	Kentli	Kır
Erzurum	4,72	4,54	5,08
Erzincan	3,49	3,6	3,36
Bayburt	4,05	3,94	4,17
TR	3,69	İl Sırası	
Erzurum	4,57	17	
Bayburt	3,90	27	
Erzincan	3,37	50	

Tablo 5. Yaş grupları sıralaması (TÜİK 2012)

Sıra	0-14 yaş	15-64	65 +yaş	TY.B.O	G.B.O	Y.B.O	0-14	15-64	65 +	TYBO	GBÖ	YBO
1	3142065	9278083	733322,7	80,51	73,34	22,82	TR10	TR10	TR10	TRC3	TRC3	TR82
2	1254202	3346402	330416	76,33	70,59	17,08	TRC2	TR51	TR31	TRB2	TRB2	TR22
3	1053096	2778283	316276,7	76,30	69,82	16,55	TR51	TR31	TR51	TRC2	TRC2	TR90
4	983145,2	2497029	282513,7	69,16	60,47	14,81	TR62	TR62	TR41	TRA2	TRA2	TR83
5	896411,3	2484017	278686	64,35	56,11	13,79	TR63	TR41	TR33	TRC1	TRC1	TR33
6	816097	2219837	277313	57,22	47,46	13,74	TRC1	TR42	TR90	TRA1	TR63	TR32
7	810753,5	2020180	269031,7	56,72	45,12	13,66	TRC3	TR33	TR83	TR63	TRA1	TR81
8	807381,5	1889474	258651,5	53,49	40,81	12,68	TRB2	TR63	TR32	TR82	TR52	TR21
9	778497,2	1880911	234206,5	52,18	40,07	12,46	TR31	TR32	TR42	TR52	TR72	TR71
10	772506,5	1820415	228705,8	52,14	39,95	12,10	TR41	TR61	TR62	TR72	TRB1	TRA1
11	765349,3	1815747	199260	51,53	39,39	12,07	TR42	TR83	TR61	TRB1	TR62	TR72
12	652572,2	1798230	193747,7	51,45	39,00	11,88	TR33	TRC2	TR22	TR71	TR71	TR31
13	642549	1674907	184884,8	50,24	35,40	11,58	TR83	TR90	TR72	TR90	TR83	TRB1
14	613181,2	1531060	175098,3	50,21	34,51	11,37	TR72	TR72	TR63	TR83	TR42	TR41
15	600469,2	1469536	167107,2	48,54	33,90	11,36	TR61	TR52	TR52	TR62	TR10	TR52
16	599428,8	1455577	138250,7	46,11	33,70	10,94	TR52	TRC1	TR21	TR33	TR90	TR61
17	582155,7	1146238	125056,8	45,06	33,02	10,54	TR32	TRB2	TRB1	TR42	TR61	TR42
18	563966,7	1133654	123041,7	44,71	32,31	9,44	TR90	TR22	TR71	TR32	TR33	TR51
19	430810,5	1107946	119947	43,95	31,49	9,26	TRB1	TRC3	TRC1	TR61	TR51	TR63
20	408553,3	1089727	116465,2	43,43	31,12	9,15	TRA2	TR21	TRC2	TR22	TR41	TR62
21	384910,3	1079460	110139,3	42,95	30,97	8,70	TR71	TRB1	TR82	TR81	TR32	TRA2
22	306506	987394,3	97776,83	42,49	30,67	8,24	TRA1	TR71	TR81	TR41	TR82	TRC1
23	298469,8	715711,8	82311,83	41,80	29,29	7,90	TR22	TR81	TRA1	TR10	TR81	TR10
24	298087	679807,5	79435,17	40,93	28,04	7,18	TR21	TRA1	TRC3	TR51	TR31	TRC3
25	209624,7	675928,3	65815,83	40,06	27,37	6,48	TR81	TRA2	TRB2	TR21	TR21	TRC2
26	147985,5	482646	58782,5	39,92	26,34	5,74	TR82	TR82	TRA2	TR31	TR22	TRB2

3. GÖÇ

Bölge illeri 1995-2000 dönemindeki net göç hızına göre iller arasında Erzincan (27), Erzurum (68) ve Bayburt (71) şeklinde sıralanmıştır. 2011-2012 yılları arasında alınan göç bakımından 81 il içinde sırasıyla 30 (Erzurum), 55 (Erzincan) ve 81'inci (Bayburt) sırada yer alırken verdiği göç bakımından yine sıralama bozulmadan 18, 61 ve 81'inci sırada yer almıştır. Verilen ve alınan göçün yüksek olması Erzurum'u net göç konusunda Türkiye ortalamasının üzerine taşıyarak 81 il içinde en çok göç veren 6'ncı il konumuna getirmiştir. Bayburt 38, Erzincan ise 52'inci sırada yer alırken Erzincan'ın göç veren değil alan durumunda olduğu dikkate değerdir. Net göç hızına bakıldığında ise Erzurum ülke içerisinde en yüksek göç hızına sahip 12'nci, Bayburt 28 ve Erzincan ise 68'inci sıradadır. Şekil 16'dan anlaşılabacağı üzere

2007-2012 yılları arasını kapsayan dönemde hem net göç hem de net göç hızı iller özelinde bazı aralıklarda düşme eğiliminde olsa da genelde artıştadır.

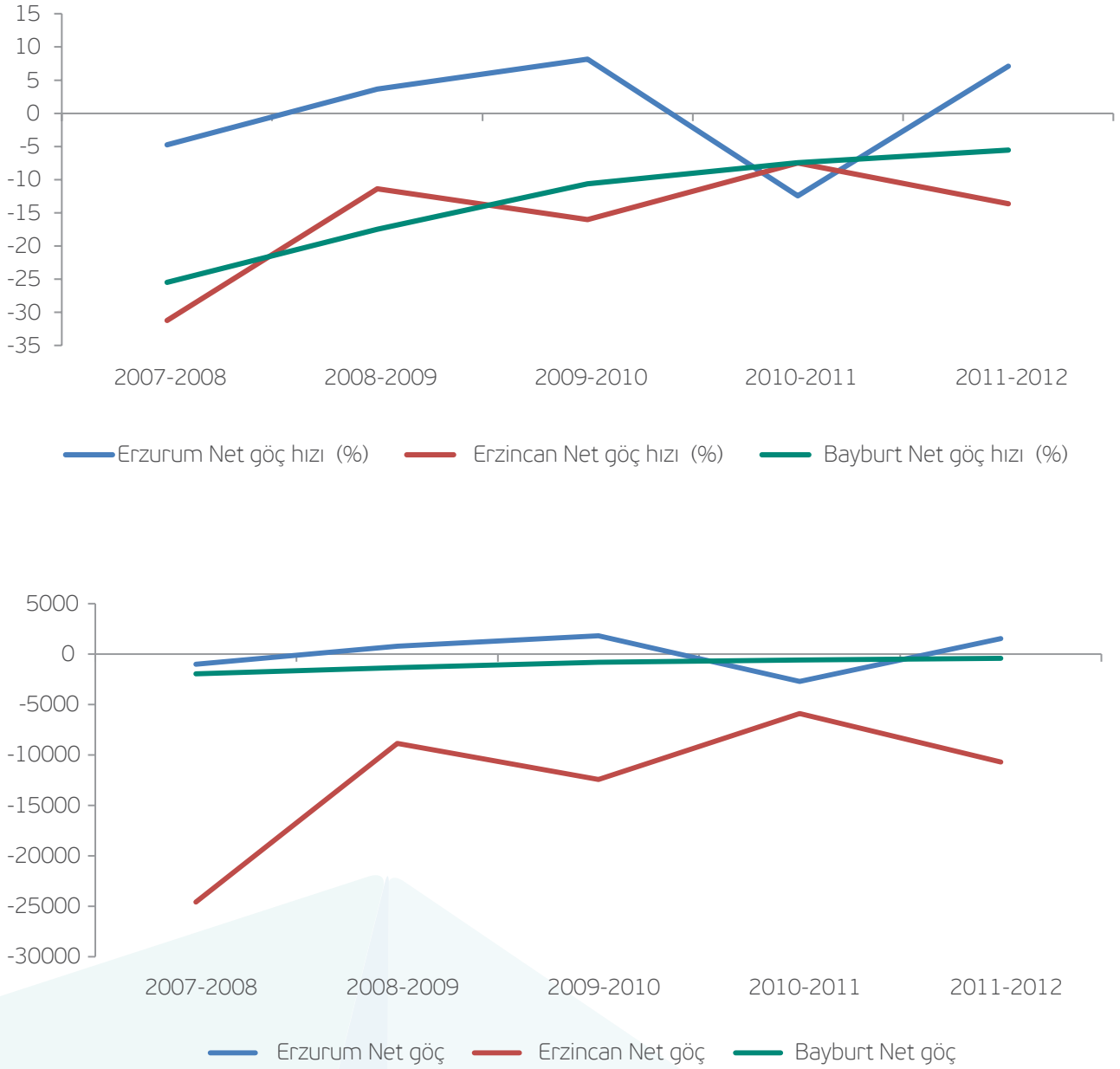
TRA1 Düzey 2 Bölgesi gerek bölge gerekse iller ölçeğinde göçün yoğun olduğu bir bölgedir. Ortalama net göç hızı 2007-2008 arasında ‰-20,48'den 2008-2009 arasında ‰-8,4'e gerilemiş ancak yine de sonraki yıllarda (2009-2010; 2010-2011; 2011-2012) ‰-6,16, -9,13, -4,02 ve -8,88'lik değerlerle göç devam etmiştir. Bölge 2011-2012 döneminde -9562 kişilik net göç ile 26 Düzey 2 Bölgesi arasında en yüksek göç hızına sahip üçüncü bölgedir. Net göç sayısı bakımından yine 26 Düzey 2 Bölgesi'nden dokuzuncu sırada yer almıştır. Türkiye nüfusunun %1,4'ünden sorumlu olan bölge alınan ya da verilen göç içerisinde yaklaşık %4'lük bir paya sahiptir (Tablo 7).

Verilen ve alınan göçün yüksek olması Erzurum'u net göç konusunda Türkiye ortalamasının üzerine taşıyarak 81 il içinde en çok göç veren 6'ncı il konumuna getirmiştir. Net göç hızına bakıldığında ise Erzurum ülke içerisinde en yüksek göç hızına sahip 12'nci, Bayburt 28 ve Erzincan ise 68'inci sıradadır.

Bölge 2011-2012 döneminde -9562 kişilik net göç ile 26 Düzey 2 Bölgesi arasında en yüksek göç hızına sahip üçüncü bölgedir. Türkiye nüfusunun %1,4'ünden sorumlu olan bölge alınan ya da verilen göç içerisinde yaklaşık %4'lük bir paya sahiptir. Erzincan altı yıllık dönemde bölgede en çok göç alan ve veren il konumundadır.

SOSYOEKONOMİK ÖZELLİKLER

Şekil 16. İller bazında net göç ve net göç hızı (TÜİK, 2012b)

Tablo 7. TRA1 Düzey 2 Bölgesi göç göstergeleri (TÜİK 2012b)

Bölge	2012 Nüfusu	Aldığı Göç	Verdiği Göç	Net Göç	Net Göç Hızı ‰
TRA1	1.071.878	36.528	46.089	-9.561	-8,88
TR	75.627.384	2142580	2142580	0	0
%	1,4	1,7	2,2		

Son altı yıllık dönemin ortalamasına göre Erzurum'un aldığı ve verdiği göç miktarı hemen hemen birbirine eşit görülürken Erzincan gerek verdiği ve aldığı göçün büyüklüğü gerekse net göç miktarının değeri bakımından oldukça dikkat çekici bir durumdadır. Bu haliyle Erzincan altı yıllık dönemde bölgede en çok göç alan ve veren il konumundadır (Tablo 8).

Tablo 8. TRA1 Düzey 2 Bölgesi göç oranları (TÜİK 2012b)

		2007-2008	2008-2009	2009-2010	2010-2011	2011-2012	Ortalama
Erzurum	Aldığı göç	10.977	11.966	14.198	11.523	12.192	12.171
	Verdiği göç	11.976	11.189	12.365	14.218	10.649	12.079
	Net göç	-999	777	1.833	-2.695	1.543	92
	Net göç hızı (‰)	-4,73	3,65	8,18	-12,44	7,11	0
Erzincan	Aldığı göç	18.999	24.830	23.294	27.719	22.551	23.479
	Verdiği göç	43.585	33.681	35.711	33.599	33.234	35.962
	Net göç	-24.586	-8.851	-12.417	-5.880	-10.683	-12.483
	Net göç hızı (‰)	-31,23	-11,37	-16,02	-7,50	-13,63	-16
Bayburt	Aldığı göç	2.996	3.101	3.984	3.997	3.664	3.548
	Verdiği göç	4.949	4.420	4.780	4.570	4.085	4.561
	Net göç	-1.953	-1.319	-796	-573	-421	-1.012
	Net göç hızı (‰)	-25,48	-17,5	-10,64	-7,44	-5,54	-13
TRA1	Aldığı göç	32.972	39.897	41.476	43.239	38.407	39.198
	Verdiği göç	60.510	49.290	52.856	52.387	47.968	52.602
	Net göç	-27.538	-9.393	-11.380	-9.148	-9.561	-13.404
	Net göç hızı (‰)	-20,48	-8,40667	-6,16	-9,12782	-4,02214	-10

Bölge genelinde 2008-2012 yılları arası dönemde en çok göç alınan bölge %23 ile TR10 (İstanbul), %9 ile TR90 (Doğu Karadeniz) ve TR51 (Ankara) Düzey 2 Bölgeleri iken en çok göç verilen bölgeler ise %27 ile yine TR10, %9 ile TR41 (Bursa, Eskişehir, Bilecik), %8 ile TR51 (Ankara), %7 ile TR90 (Doğu Karadeniz), %7 ile TR42 (Doğu Marmara) ve %7 ile TR31 (İzmir) Düzey 2 Bölgeleridir (Tablo 9).

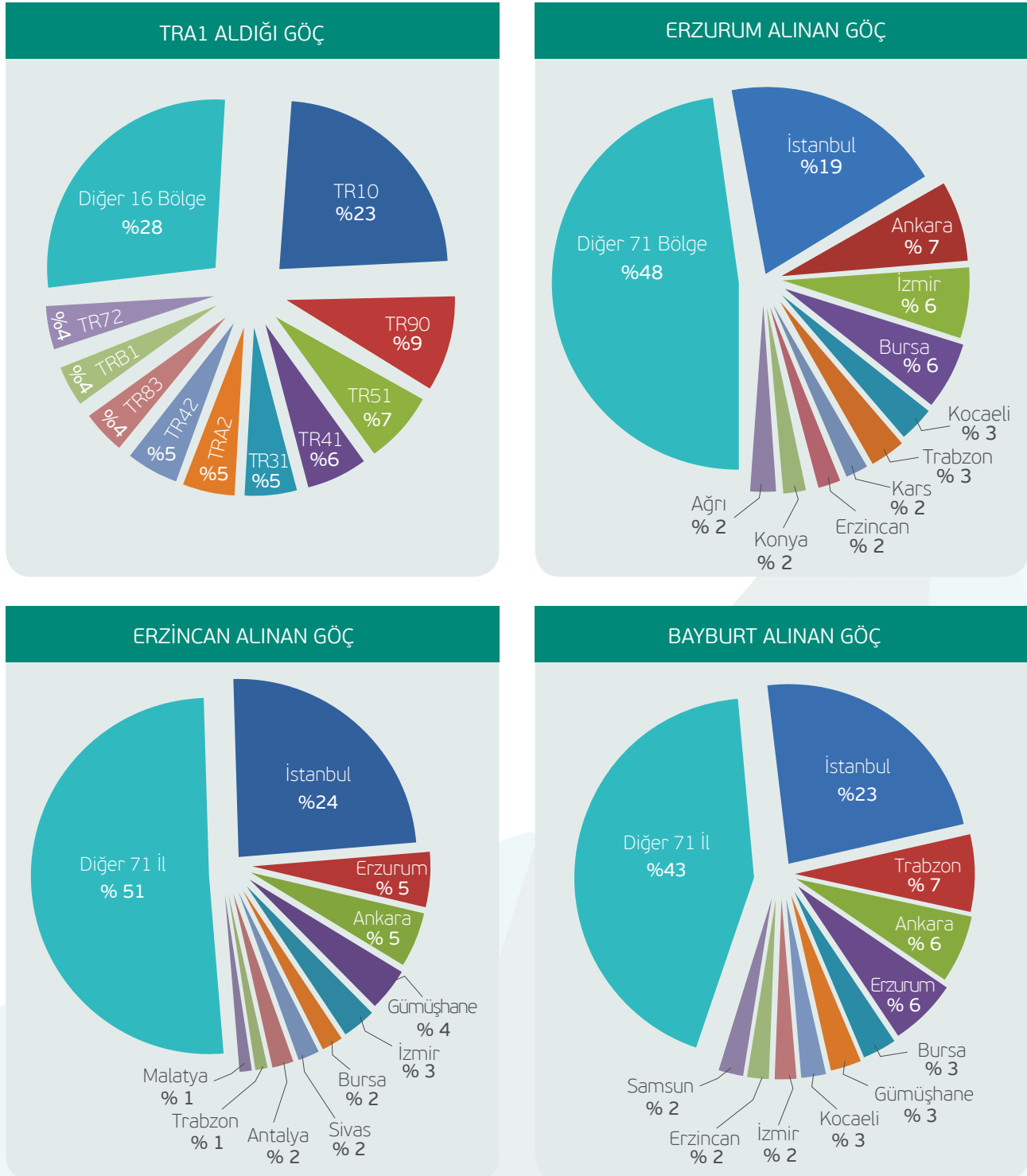
Erzincan altı yıllık dönemde bölgede en çok göç alan ve veren il konumundadır. En çok göç verilen bölgeler ise %27 ile yine TR10, %9 ile TR41 (Bursa, Eskişehir, Bilecik), %8 ile TR51 (Ankara), %7 ile TR90 (Doğu Karadeniz), %7 ile TR42 (Doğu Marmara) ve %7 ile TR31 (İzmir) Düzey 2 Bölgeleridir.

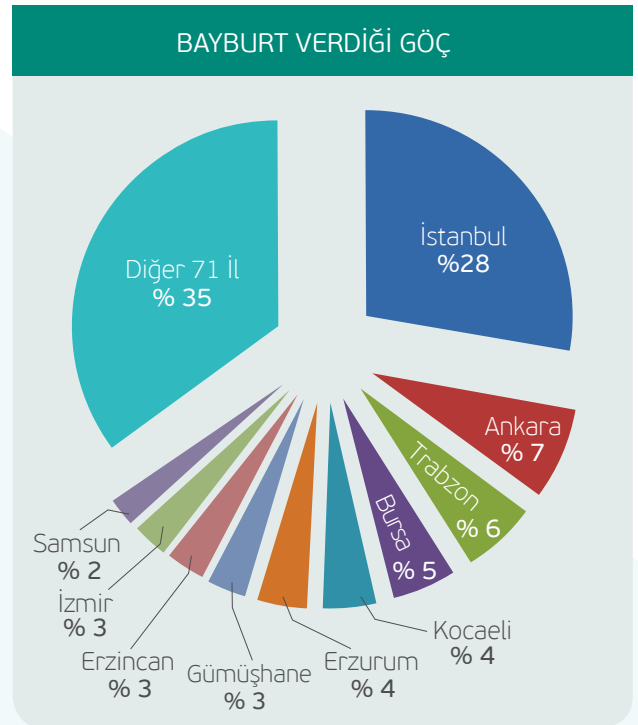
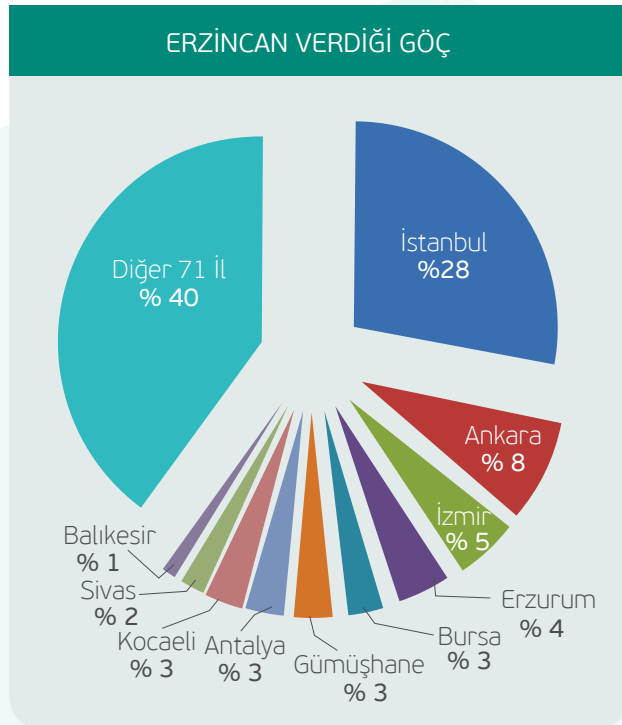
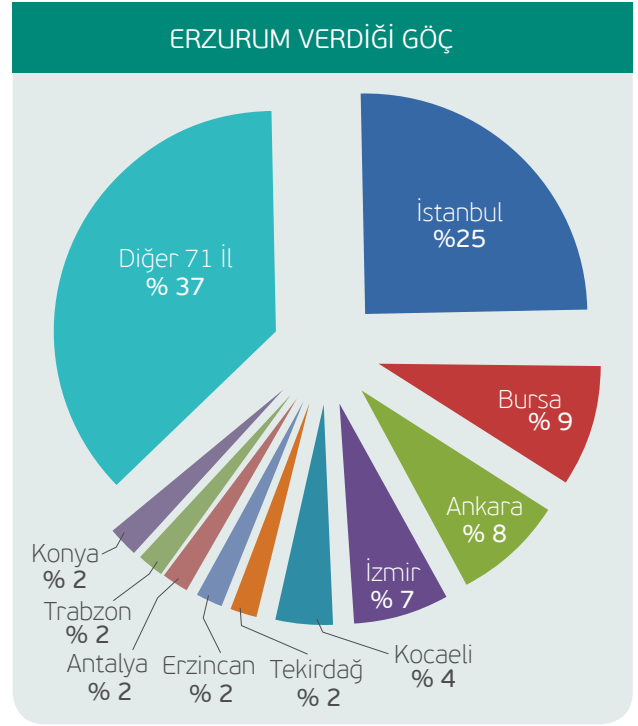
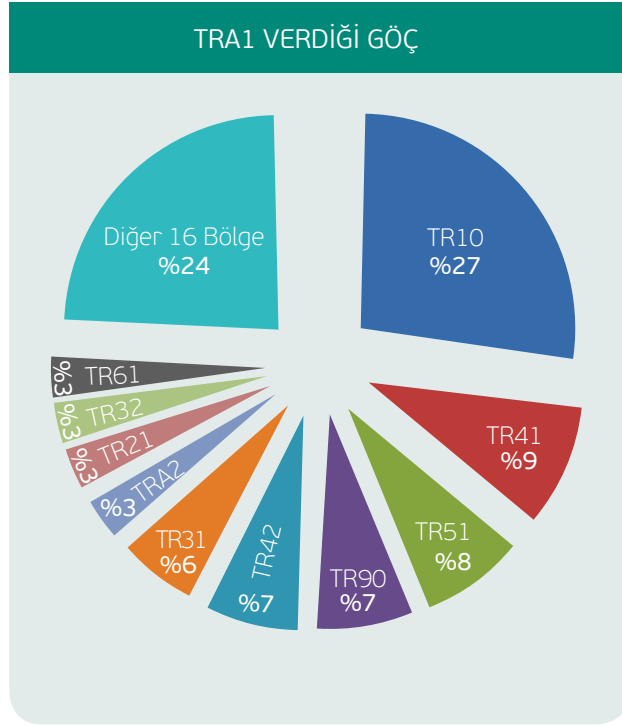
Tablo 9. Bölgenin göç verdiği ve aldığı bölgeler (TÜİK 2012b)

TRA1 Düzey 2 Bölgesi illerinin ortalama verdiği göç (ilk on il ve bölge; kişi)								
	Erzurum	Kişi	Erzincan	Kişi	Bayburt	Kişi	TRA1	Kişi
1	İstanbul	8916,8	İstanbul	3423	İstanbul	1275,6	TR10	13615,4
2	Bursa	3335,4	Ankara	908,2	Ankara	336,4	TR41	4590,4
3	Ankara	2773,6	İzmir	568	Trabzon	259,4	TR51	4018,2
4	İzmir	2645,8	Erzurum	525,8	Bursa	233,2	TR90	3439,8
5	Kocaeli	1563,8	Bursa	403,8	Kocaeli	206,4	TR42	3426
6	Tekirdağ	887,2	Gümüşhane	398,8	Erzurum	176,6	TR31	3343,2
7	Erzincan	742,8	Antalya	336	Gümüşhane	134,4	TRA2	1546,6
8	Antalya	705,8	Kocaeli	298,2	Erzincan	131,6	TR21	1525,6
9	Trabzon	667,4	Sivas	217,2	İzmir	129,4	TR32	1428
10	Konya	586,8	Balıkesir	176,2	Samsun	84,4	TR61	1416,6
11	Diğer 71 il	13136,6	Diğer 71 il	4824,2	Diğer 71 il	1593,4	Diğer 16 Bölge	12393,8
TRA1 Düzey 2 Bölgesi illerinin ortalama aldığı göç (ilk on il ve bölge; kişi)								
	Erzurum	Kişi	Erzincan	Kişi	Bayburt	Kişi	TRA1	Kişi
1	İstanbul	4363,2	İstanbul	3302,2	İstanbul	826,4	TR10	8491,8
2	Ankara	1739,4	Erzurum	742,8	Trabzon	233	TR90	3443,4
3	İzmir	1441	Ankara	732,6	Ankara	209,4	TR51	2681,4
4	Bursa	1311,6	Gümüşhane	498,8	Erzurum	200	TR41	2039,6
5	Kocaeli	707,4	İzmir	422	Bursa	119,8	TR31	1949,6
6	Trabzon	648,6	Bursa	249	Gümüşhane	105,4	TRA2	1932
7	Kars	534,4	Sivas	236,8	Kocaeli	87,6	TR42	1644,2
8	Erzincan	525,8	Antalya	226,8	İzmir	86,6	TR83	1386,6
9	Konya	463,4	Trabzon	208,2	Erzincan	81,8	TRB1	1308,4
10	Ağrı	454,2	Malatya	200,4	Samsun	77,2	TR72	1296,2
11	Diğer 71 il	11289,6	Diğer 71 il	7011,6	Diğer 71 il	1521,2	Diğer 16 Bölge	9974

2008 – 2012 döneminde Erzurum'un göç aldığı iller sırasıyla %29, 12, 10, 9 ve 5'lik oranlarla İstanbul, Ankara, İzmir, Bursa ve Kocaeli; Erzincan'ın göç aldığı iller sırasıyla %23, 8, 6 ve 4'lük oranlarla İstanbul, Ankara, İzmir ve Adana; Bayburt'un ise %30, 9, 8, 7, 4'lük oranlarla İstanbul, Trabzon, Ankara, Erzurum, Bursa ve Gümüşhane'dir (Şekil 17).Erzincan'ın göç verdiği iller İstanbul (%39), Ankara (%10), İzmir (%7), Erzurum (%6) ve Bursa (%5) iken Erzurum'un göç verdiği iller sırasıyla %34, 13, 10, 10 ve 6'lık oranlara sahip İstanbul, Bursa, Ankara, İzmir ve Kocaeli, Bayburt'un ise %38, 10, 8, 7,6 ve 5'lik oranlarla İstanbul, Ankara, Trabzon, Bursa, Kocaeli ve Erzurum'dur (Şekil 18).

Şekil 17. Bölge ve illerin aldığı göç yüzdesi dağılımı (TÜİK 2012b)

Şekil 18. Bölge ve illerin verdiği göç yüzdesi dağılımı (TÜİK 2012b)

Bölgede alınan ve verilen göç en yüksek oranda lise ve dengi okul mezunlarına aittir.

Bölge illeri arasında da göç mevcuttur. Erzincan her yıl ortalama 526, Bayburt ise 177 kişiyi Erzurum'a göç verirken Erzurum'dan ortalama 742 kişi Erzincan'a göç etmektedir. Erzincan'ın aldığı göçün ortalama %3'ü (7883 kişi) Erzurum'dan olurken, Bayburt'un aldığı göçün %10'u bölge içerisinde (7 % Erzurum, %3 Erzincan toplam 282 kişi).

İllerin verdiği göçün 2008 - 2012 yılları arası beş yıllık bir dönemdeki ortalaması alındığında bu dönemde 81 ilin (26 Düzey 2 Bölgesi'nin) verdiği toplam 2.317.814 kişilik göçün 50.744 kişisi yani %2,2'lik bir kısmı TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nden gitmektedir. 2008-2012 yılları arasını kapsayan beş yıllık bir dönemde TRA1 Düzey 2 Bölgesi illerinin verdiği göçün yaş aralığına bakıldığında (**Şekil 19**) en çok göçün Türkiye, TRA1 Düzey 2 Bölgesi ve bölge illeri genelinde 20-24 yaş aralığında verildiği görülmektedir.

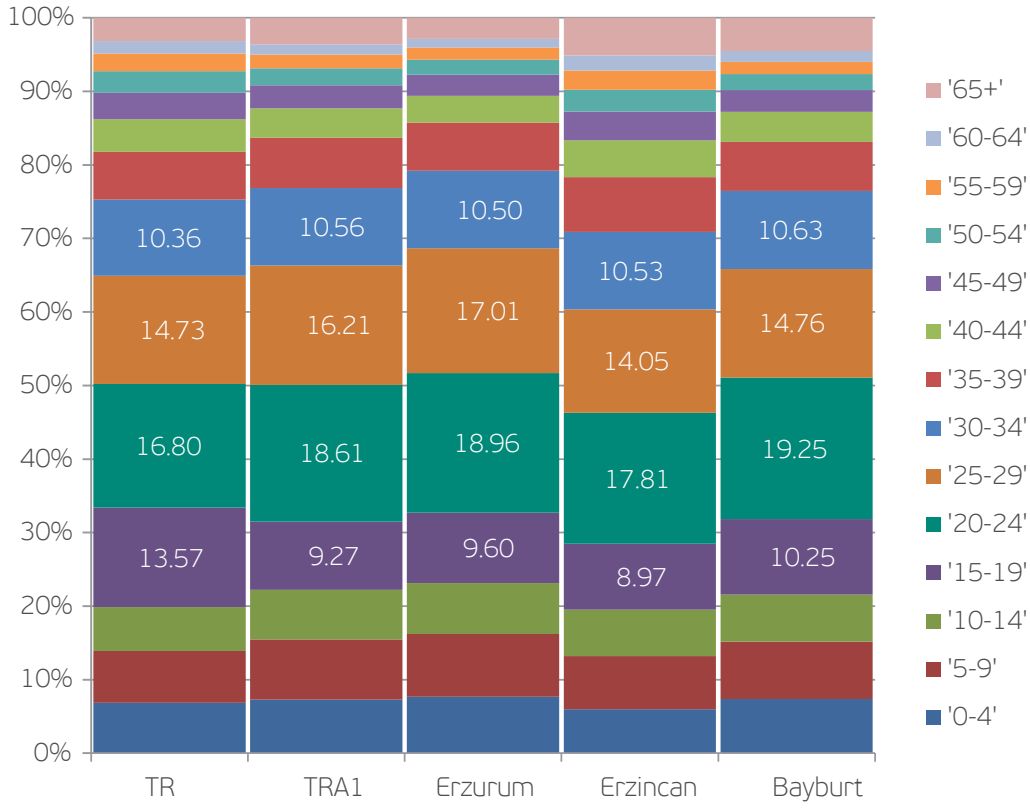
Bölge genelinde en az göç verilme aralığı 60-64 yaştır. Bölge ve iller bazında verilen göçün %50-60'ı 15-34 yaş arasındadır.

TRA1 Düzey 2 Bölgesi illerinin aldığı göçün 2008-2012 yılları arası beş yıllık bir dönemdeki ortalaması alındığında bu dönemde 81 ilin (26 Düzey 2 Bölgesi'nin) aldığı toplam 2.148.575 kişilik göçün 37.340 kişisi yani %1,7'lik bir kısmı TRA1 Düzey 2 Bölgesi'ne gelmektedir (**Şekil 20**).

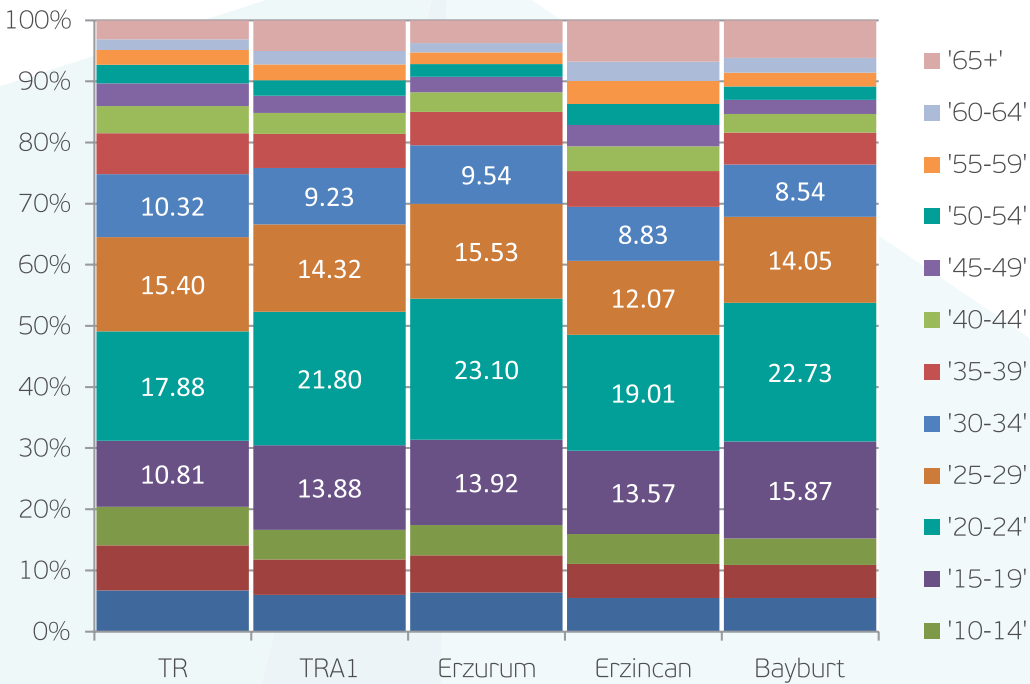
Alınan en yüksek ve en düşük göç miktarı yine sırasıyla 20-24 ve 60-64 yaş aralıklarıdır. Bölge illeri bazında nüfusuna göre en yüksek oranda bu aralıkta göç alan il Bayburt iken en az göç alınma aralığı yine 60-64 olarak görülmektedir. Bölge ve illerin verdiği göçün en fazla olduğu aralık 15-34 yaş arasındadır. Bu yaş aralığı göç edenlerin yaklaşık %50-60'ını ifade etmektedir.

Bölgede alınan ve verilen göç en yüksek oranda lise ve dengi okul mezunlarına aittir. Bunu okul bitirmeyenler ve ilköğretim mezunları takip etmektedir (**Şekil 21, 22**). Bunun ardından ise yükseköğretim mezunları gelmektedir. Bölgenin aldığı göç en yüksek oranda lise mezunu iken lise altı profilin toplamı da lise mezunu oranına yaklaşmaktadır. Buna karşılık yükseköğretim ve fakülte mezunları lise altı grubun oranından daha düşük kalmaktadır. Bölgenin alınan ve verilen göç eğitim profili Türkiye genelinden daha olumlu bir yapıdadır. Lise üstü mezun oranı ülke ortalamasından daha yüksektir. Bunun yanında yine de alınan göçte lise üstü profilin oranı lise altından daha düşüktür. Verilen göçte ise lise altının oranı yükseköğretim ve fakülte mezunlarından oldukça fazladır.

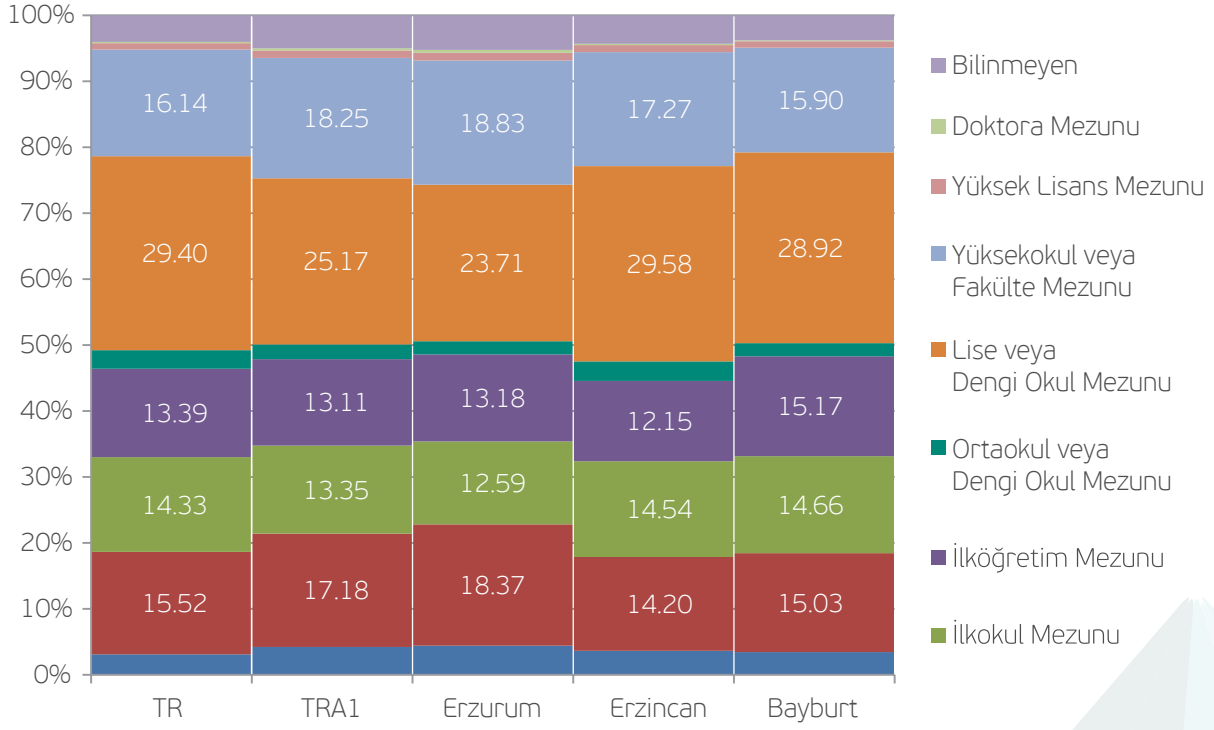
Bölge ve iller bazında verilen göçün %50-60'ı 15-34 yaş arasındadır.

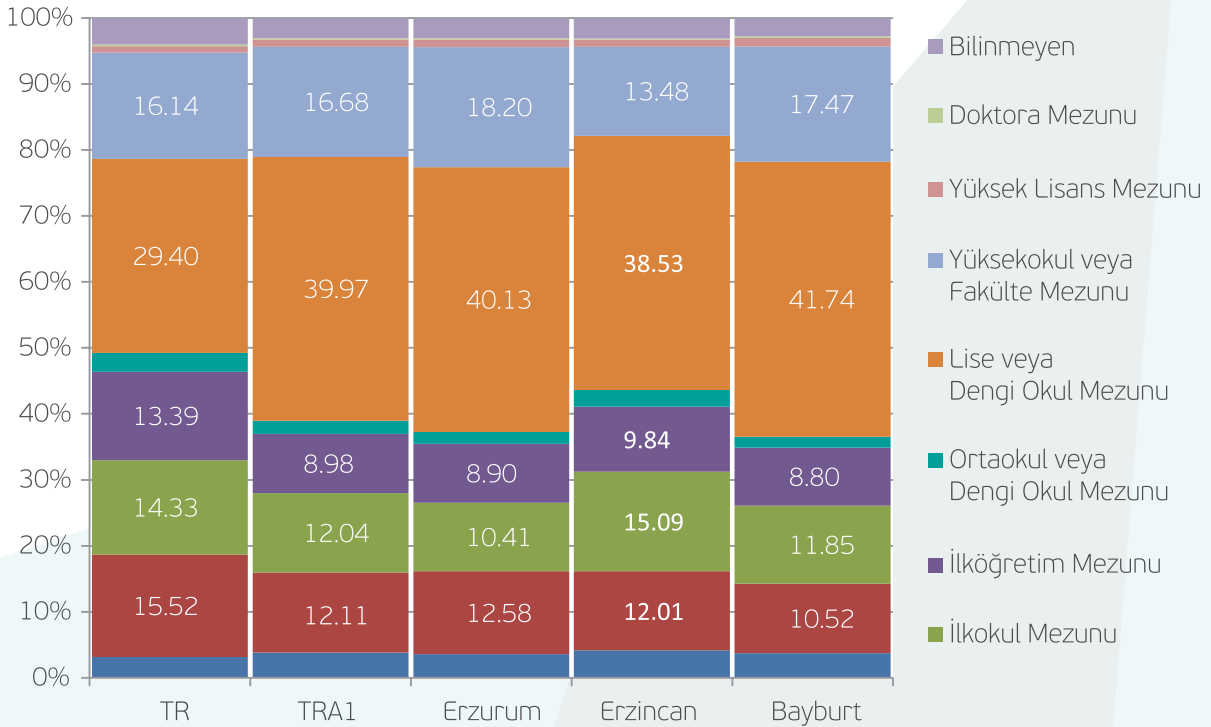
Şekil 19. TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nden verilen göçün yaş grubuna göre dağılımları (%; TÜİK 2012b)

Şekil 20. TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nin aldığı göçün yaş grubuna göre dağılımları (%;TÜİK 2012b)

Şekil 21. Alınan göçün eğitim düzeyine göre dağılımı (%; TÜİK 2012b)

Şekil 22. Verilen göçün eğitim düzeyine göre dağılımı (%;TÜİK 2012b)

4. İŞGÜCÜ VE İSTİHDAM

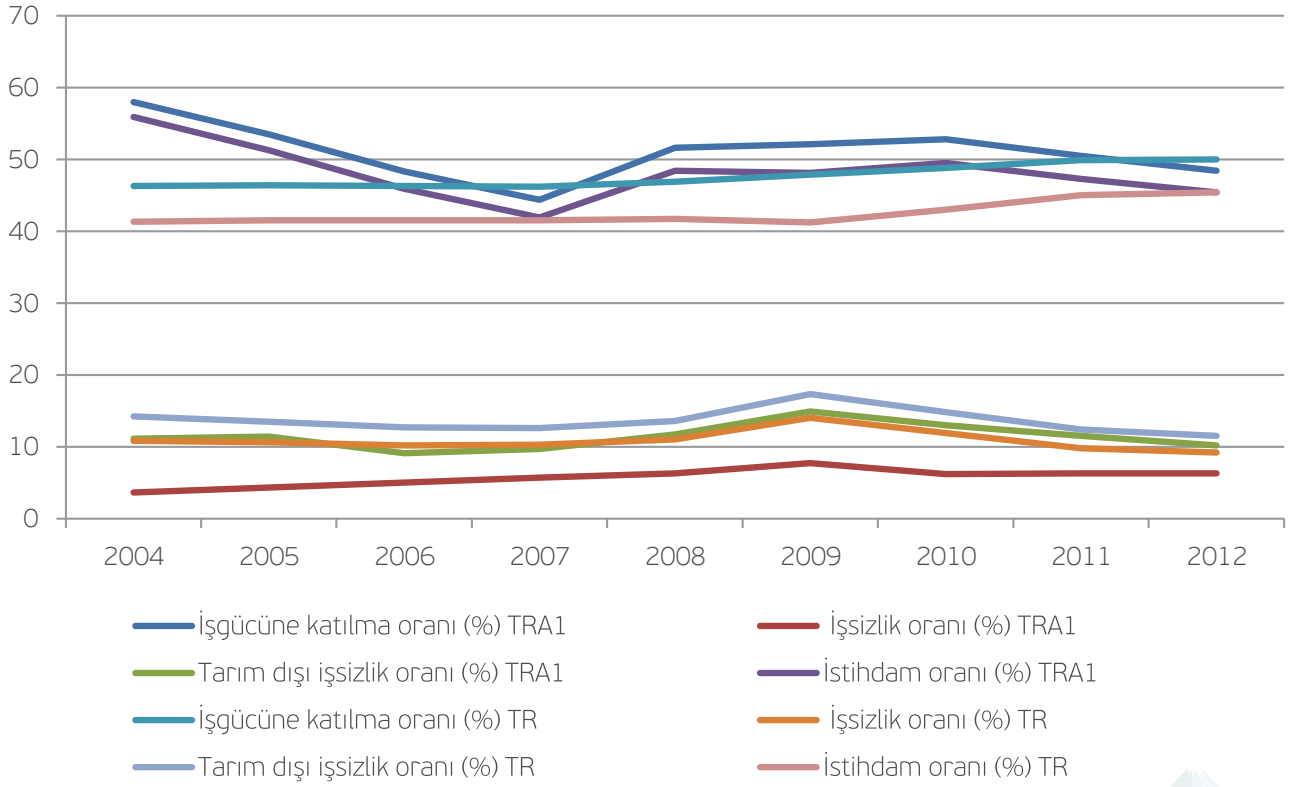
Bölgede 2004-2012 yılları arasını kapsayan son dokuz yılda çalışabilir nüfus (15+), işgücü ve istihdam sayılarında ve oranlarında düşüş gözlenmiştir oysa ülke genelinde bu oranlar aynı dönemde artış seyrindedir.

Bölgede 2004-2012 yılları arasını kapsayan son dokuz yılda çalışabilir nüfus (15+), işgücü ve istihdam sayılarında ve oranlarında düşüş gözlenmiştir oysa ülke genelinde bu oranlar aynı dönemde artış seyrindedir. İşsizlik oranının son dokuz yılda ülke genelinde önemli bir azalma mevcut olmasına rağmen TRA1 Düzey 2 Bölgesi özelinde bu azalma 2009 yılına kadar hissedilmemiştir. 2009 yılından sonra bölgede işsiz sayısında ve oranında nispi bir azalma yaşanmıştır. İşgücüne dahil olmayan nüfusta da (İDON) ülke genelinde 2008 yılına kadar yaşanan artış yerini kademeli bir şekilde azalmaya bıraksa da bölge özelinde bu durum devamlı artış niteliğindedir (Şekil 23; Tablo 10).

Tablo 10. Temel işgücü verileri (TÜİK 2012c)

	15+ nüfus (1000)		İşgücü (1000)		İstihdam (1000)		
	TRA1	TR	TRA1	TR	TRA1	TR	
2004	704	47544	408	22016	393	19632	
2005	713	48359	381	22454	365	20067	
2006	722	49174	348	22751	331	20423	
2007	712	49994	317	23114	299	20738	
2008	713	50772	368	23805	345	21194	
2009	722	51686	376	24748	348	21277	
2010	716	52541	378	25641	354	22594	
2011	689	53593	348	26725	326	24110	
2012	675	54724	327	27339	306	24821	
Ort.	707,33	50931,89	361,22	24288,11	340,78	21650,67	

İDON; İşgücüne Dahil Olmayan Nüfus, İKO; İşgücüne Katılma Oranı (%),
TDİO; Tarım Dışı İşsizlik Oranı

Şekil 23. Temel işgücü göstergelerinin seyri (TÜİK 2012c)

	İşsiz (1000)		İDON (1000)		İKO (%)		İşsizlik oranı(%)		TDİO (%)		İstihdam oranı (%)	
	TRA1	TR	TRA1	TR	TRA1	TR	TRA1	TR	TRA1	TR	TRA1	TR
	15	2385	296	25527	58	46,3	3,6	10,8	11,1	14,2	55,9	41,3
	16	2388	331	25905	53,5	46,4	4,3	10,6	11,4	13,5	51,3	41,5
	17	2328	373	26423	48,3	46,3	5	10,2	9,1	12,7	45,9	41,5
	18	2376	396	26879	44,4	46,2	5,7	10,3	9,7	12,6	41,9	41,5
	23	2611	345	26967	51,6	46,9	6,3	11	11,7	13,6	48,4	41,7
	29	3471	346	26938	52,1	47,9	7,7	14	14,9	17,3	48,1	41,2
	24	3046	338	26901	52,8	48,8	6,2	11,9	13	14,8	49,5	43
	22	2615	341	26867	50,5	49,9	6,3	9,8	11,5	12,4	47,3	45
	21	2518	348	27385	48,4	50	6,3	9,2	10,2	11,5	45,4	45,4
	20,56	2637,56	346	26643,56	51,07	47,63	5,71	10,87	11,4	13,62	48,19	42,46

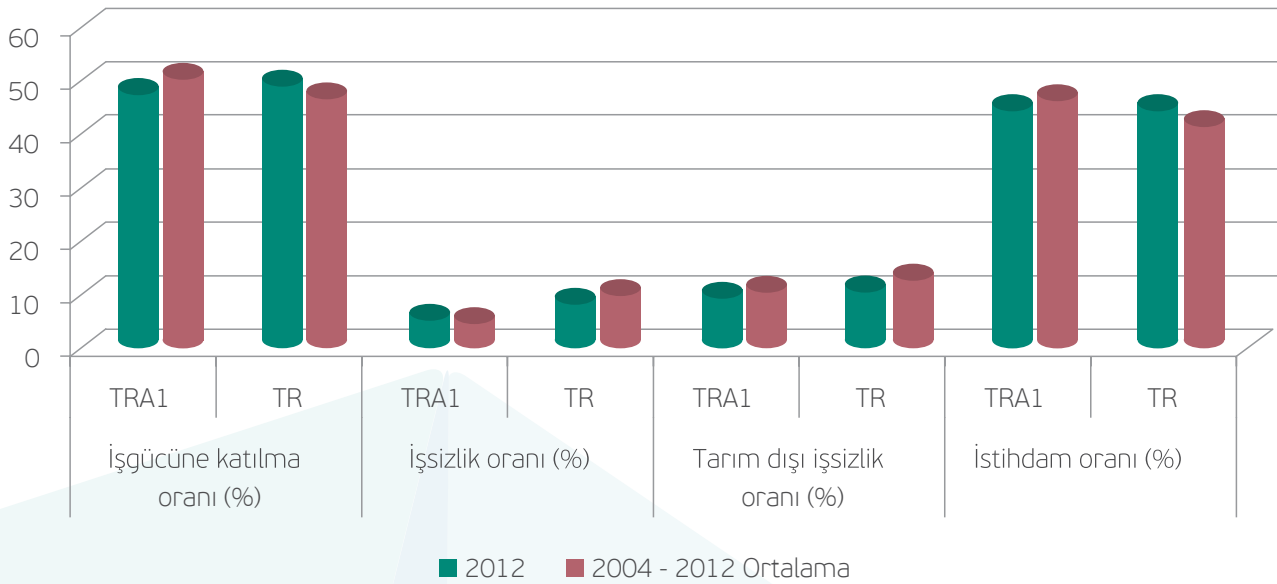

İş gücüne katılma oranı son dokuz yılda ülke genelinde artış göstermesine rağmen bölgede 2009 yılından beri düşüşe geçtiği görülmektedir. İşsizlik ve tarım dışı işsizlik oranında ülke genelinden daha düşük bir değere sahip

olan bölgede 2009 yılından beri nispeten stabil bir durum söz konusudur. İstihdam oranlarının seyrine bakıldığında ise ülke genelinden yüksek bir istihdam oranı görülmektedir (Şekil 24).

2011 yılında TÜİK'in Nüfus ve Konut Araştırması'nda il düzeyinde açıklanan işgücü piyasası verileri (Tablo 11) Erzurum, Erzincan ve Bayburt illerinde işgücüne katılım, istihdam ve işsizlik oranlarının ülke ortalamasından daha yüksek bir seyrinde (daha olumlu) olduğunu göstermektedir.

Bölge istihdamında tarım önemli bir yer tutar. 2012 yılında çalışanların %41,8'i tarım sektöründedir. Bu oran Türkiye ortalaması olan %24,6'nın çok üzerindedir.

Şekil 24. İşgücüne katılım, işsizlik, tarım dışı işsizlik ve istihdam oranları (TÜİK 2012c)

Tablo 11. İller bazında iş gücü göstergeleri (TÜİK 2011)

İl	15 + nüfus (000)	İşgücü (000)	İstihdam (000)	İşsiz (000)	İşgücünde Olmayan Nüfus (000)	İşgücüne Katılım Oranı (%)	İstihdam Oranı (%)	İşsizlik Oranı (%)
TR	55 639	26 420	24 320	2 100	29 219	47,5	43,7	7,9
Erzurum	549	259	242	17	290	47,2	44,1	6,6
Erzincan	167	79	74	5	88	47,4	44,4	6,4
Bayburt	58	33	32	2	25	57,4	54,5	4,9

Erkeklerin çoğunluğu %62,9 tarım dışı sektörlerde çalışmakla birlikte, bu oran Türkiye ortalaması olan %81,3'ün çok altındadır. Erkeklerin %37,1'i tarımda çalışmakta iken bu oran Türkiye ortalamasının 18,4 puan üzerindedir.

Bölge istihdamında tarım önemli bir yer tutar. 2012 yılında çalışanların %41,8'i tarım sektöründedir (Tablo 12). Bu oran Türkiye ortalaması olan %24,6'nın çok üzerindedir. Erkeklerin çoğunluğu %62,9 tarım dışı sektörlerde çalışmakla birlikte,

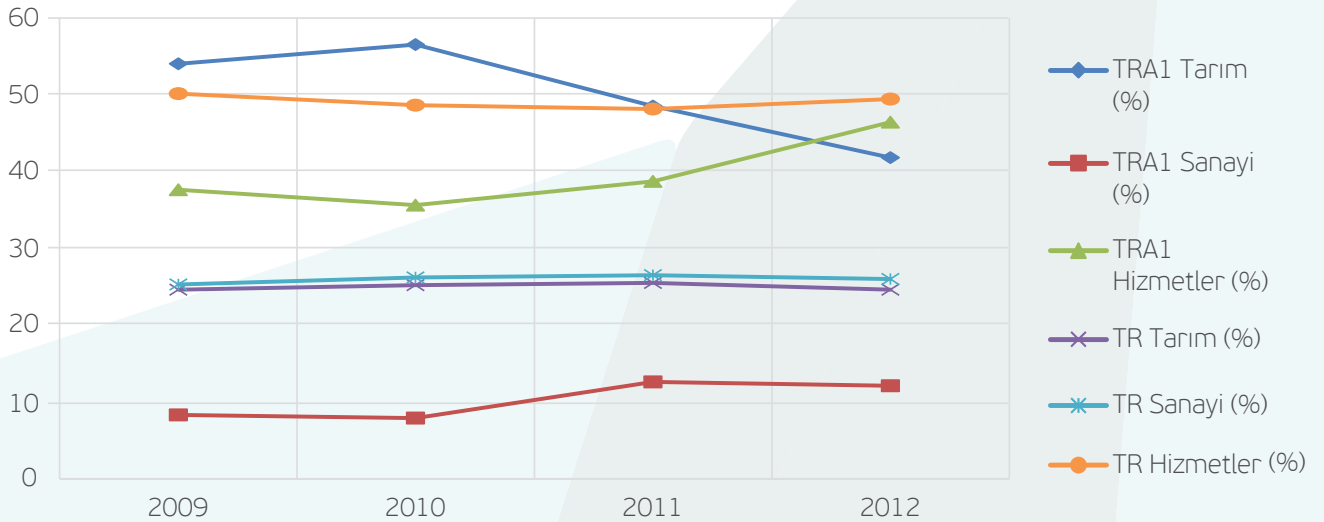
bu oran Türkiye ortalaması olan %81,3'ün çok altındadır. Erkeklerin %37,1'i tarımda çalışmakta iken bu oran Türkiye ortalamasının 18,4 puan üzerindedir.

2009-2012 yılları arası dönemde tarım istihdamında bölgede %54'ten %41,8'e gerileme

olurken ülke ortalamalarının oldukça üzerinde bir seyir izlenmiştir. Sanayi istihdamı ise dört yıl içerisinde %4 artsa da ülke ortalamalarından oldukça geride bir seyir sergilenmiştir. Ülke ortalamalarına en yakın istihdam oranı yaklaşık %10 artış gösteren hizmetler sektöründedir (Şekil 25).

Tablo 12. İstihdamın sektöre dağılımı (TÜİK 2012d)

	TRA1 Tarım (%)	TRA1 Sanayi (%)	TRA1 Hizmetler (%)	TR Tarım (%)	TR Sanayi (%)	TR Hizmetler (%)
2009	54	8,3	37,6	24,6	25,3	50,1
2010	56,5	7,9	35,6	25,2	26,2	48,6
2011	48,5	12,6	38,7	25,5	26,5	48,1
2012	41,8	12,1	46,4	24,6	26	49,4

Şekil 25. İstihdamın sektörel seyri

Bölgede 2011 yılında 15+ yaş kurumsal olmayan nüfus 689.000 kişi iken bu nüfusun %15,5'i okuryazar olmayıp %60,9'u lise altı eğitilmiş, %16,4'ü lise ve dengi okul mezunu ve %7,1'i ise yükseköğretim mezunudur (İŞKUR 2013). Sektörel istihdamın eğitim seviyelerine göre çalışan sayısı bakımından dağılımı Tablo 13'te verilmiştir.

Bölge istihdamının %9,8'ini okuma yazma bilmeyenler oluştururken %60,1'ini de lise altı eğitilmişler oluşturmaktadır. Lise ve dengi okul mezunlarının istihdamdaki oranı %18,4, yükseköğretim mezunlarının oranı da %11,7'dir (İŞKUR 2013). Sektörel istihdamın eğitim seviyelerine göre oransal dağılımı Şekil 29'da verilmiştir.

Kurumsal Olmayan Nüfus: Üniversite yurtları, yetiştirme yurtları (yetimhane), huzurevi, özel nitelikteki hastane, hapisane, kışla, vb. yerlerde ikamet edenler dışında kalan nüfustur.

Tablo 13. Eğitim seviyesi ve sektörlere göre istihdam (İŞ KUR 2013)

Bin kişi	Okuma yazma bilmeyen	Lise altı	Lise ve dengi meslek okulu	Yüksek öğretim	Toplam
Tarım	30	118	9	1	158
Sanayi	1	27	12	2	42
Hizmet	1	51	39	35	126
Toplam	32	196	60	38	326

15+ Yaş Kurumsal
Olmayan Nüfus

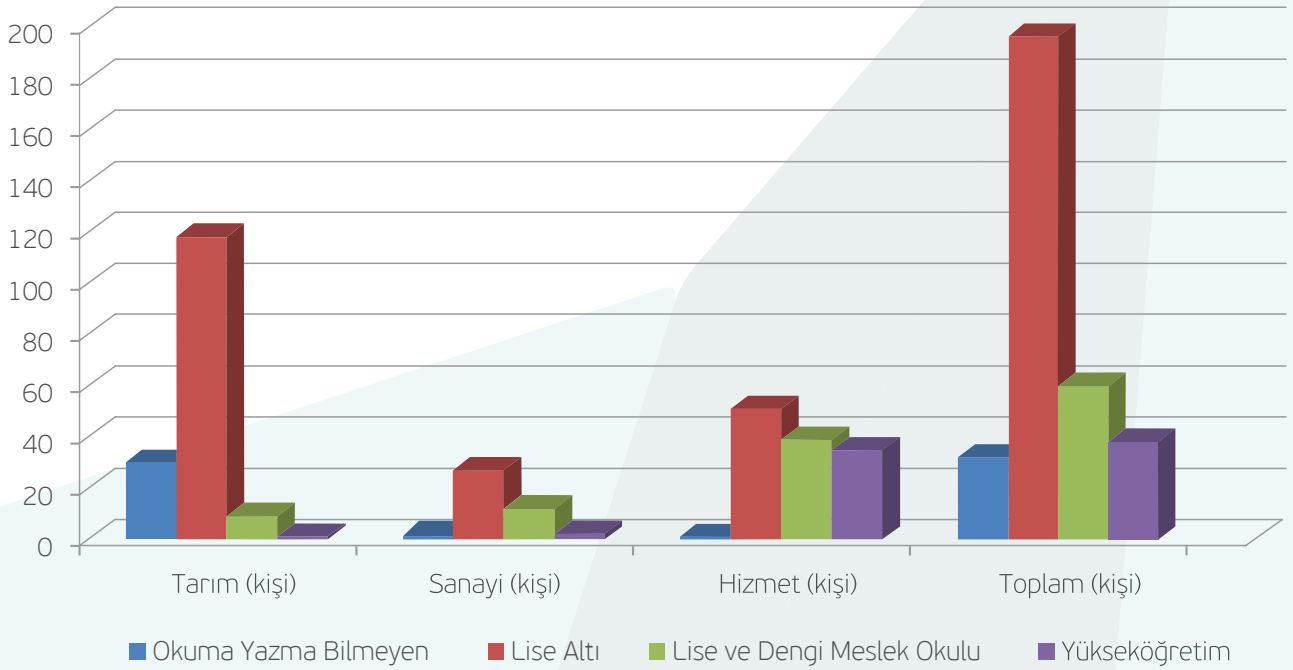
689.000
Kişi

%15,5
Okuryazar
Olmayan

%60,9
Lise Altı
Eğitilmiş

%16,4
Lise ve Dengi
Okul Mezunu

%7,1
Yükseköğretim
Mezunu

Şekil 26. Eğitim durumuna göre sektörel istihdamın oransal dağılımı (İŞKUR 2013)

Bölge istihdamının %9,8'ini okuma yazma bilmeyenler oluştururken %60,1'ini de lise altı eğitimliler oluşturmaktadır. Lise ve dengi okul mezunlarının istihdamdaki oranı %18,4, yükseköğretim mezunlarının oranı da %11,7'dir. Bu oranlarla her iki cinsiyette de istihdam oranı ülke ortalamasıyla hemen hemen aynıdır. Nüfusun eğitim seviyesi yükseldikçe istihdam oranları da artmaktadır. Türkiye ortalamasına göre kadınların çoğunluğu tarım dışı sektörlerde çalışırken (kadın istihdamının %57,8'i) bölgede durum bunun tam tersi olarak kadınların %75,3'ü tarımda çalışmaktadır.

Bölgede 2011 yılında çalışan 207 bin, işsiz 23,6 bin, işgücü dışı nüfus 342 bin kişidir (İŞKUR 2012). 2012 yılı verilerine göre bölgede istihdam oranı %45,4 iken erkeklerde bu oran %65,2, kadınlarda ise %26,1'dir. Bu oranlarla her iki cinsiyette de istihdam oranı ülke ortalamasıyla hemen hemen aynıdır. Nüfusun eğitim seviyesi yükseldikçe istihdam oranları da artmaktadır. Türkiye ortalamasına göre kadınların çoğunluğu tarım dışı sektörlerde çalışırken (kadın istihdamının %57,8'i) bölgede durum bunun tam tersi olarak kadınların %75,3'ü tarımda çalışmaktadır. En yüksek istihdam oranı her iki cinsiyette de 25-34 ve 35-54 yaş gruplarındadır ve cinsiyetler arası fark çok fazladır. Bu yaş gruplarında erkeklerdeki istihdam oranı kadınların istihdam oranının 2 katından fazladır. Bu yaş gruplarını 20-24 yaş grubu takip etmektedir (İŞKUR 2013).

Toplam çalışanların %43,6'sı ücretli veya yevmiyeli, %28,5'i işveren veya kendi hesabına çalışmaktadır. Tarım sektörünün hâkimiyeti ücretsiz aile işçiliğini de beraberinde getirmektedir. Bölgede çalışanların %27,9'u ücretsiz aile işçisi olarak çalışmaktadır. Erkeklerin %52,8'i ücretli veya yevmiyeli, %34,1'i işveren veya kendi hesabına, %13,1'i ücretsiz aile işçisi olarak çalışmaktadır. Kadınların %63,5'i ücretsiz aile işçisi, %20,8'i ücretli veya yevmiyeli, %15,6'sı işveren veya kendi hesabına çalışmaktadır.

İşteki durum ve istihdamın sektörel dağılımı cinsiyete göre farklılık göstermektedir. Erkeklerin yarısından fazlası ücretli veya yevmiyeli olarak çalışırken, bu oran kadınlarda %20,8'e gerilemektedir. Buna karşın ücretsiz aile işçisi olarak çalışan erkeklerin oranı %13,1 iken, bu oran kadınlarda %63,5'e çıkmaktadır. Ücretsiz aile işçilerinin çoğunluğunu kadınlar oluşturmaktadır. Diğer taraftan erkeklerin %34,1'i işveren veya kendi hesabına çalışırken, bu oran kadınlarda %15,6'ya kadar gerilemektedir.

Tablo 14. Yaş gruplarına göre istihdam oranı (%; TÜİK 2012d)

	15-19	20-24	25-34	35-54	55+	Toplam
Toplam	23,7	42,3	62,1	60,4	27,9	43,3
Erkek	32	60,8	84,4	85,3	40,4	60,6
Kadın	16,1	25,6	37	35,3	16,8	26,2

2012 yılı verilerine göre TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nde toplam istihdamın %12,1'i sanayi sektöründedir. Lise altı eğitilmişlerin istihdamdaki oranı %46,6 iken sanayi sektöründe çalışanların %69,9'unu lise altı eğitilmişler oluşturmaktadır. Sanayi sektöründe çalışanların %18,4'ü lise ve dengi okul mezunu, %11,7'si de yükseköğretim mezunudur (İŞKUR 2013).

Bölge istihdamının %56,3'ü kayıt dışındadır. Bölge kayıt dışı çalışma oranları itibariyle Türkiye ortalamasından %14,3 daha fazladır. Bölge tarım dışı çalışma oranı %51,5 ile Türkiye ortalamasını %23 daha azdır. Diğer taraftan bölge tarımda çalışma oranı %48,5 ile Türkiye ortalamasından %23 daha fazladır. Tarımın payının yüksekliliği kayıt dışı çalışma oranlarını yükseltmektedir (İŞKUR 2013).

Bölgedeki istihdam yapısı özetle tarım ya da hizmetler sektöründe, lise altı eğitim almış, 25-54 yaş aralıklarında erkek çalışan şeklindedir. Lise üstü eğitim almış kadınların işgücüne tarım dışı sektörlerde katılımı bölge genelinde oldukça zayıftır.

Bölgedeki istihdam yapısı özetle tarım ya da hizmetler sektöründe, lise altı eğitim almış, 25-54 yaş aralıklarında erkek çalışan şeklindedir. Lise üstü eğitim almış kadınların işgücüne tarım dışı sektörlerde katılımı bölge genelinde oldukça zayıftır.

Tablo 15. TRA1 Düzey 2 Bölgesi 2011 yılı işteki duruma göre istihdam (İŞKUR 2013)

ERKEK (bin kişi)	Tarım	Sanayi	Hizmet	Toplam
Ücretli veya yevmiyeli	4	31	86	121
İşveren veya kendi hesabına	54	5	19	78
Ücretsiz aile işçisi	27	0	2	29
Toplam	85	36	107	228
KADIN (bin kişi)				
Ücretli veya yevmiyeli	0	3	17	20
İşveren veya kendi hesabına	12	1	2	15
Ücretsiz aile işçisi	61	0	0	61
Toplam	73	4	19	96

5. EĞİTİM

Çeşitli gelişmişlik endekslerinde kullanılan bazı eğitim göstergelerinde TRA1 Düzey 2 Bölgesi (Tablo 16) ülke geneline yakın bir görünüm sergilese de kadın okuryazarlığı konusunda olumsuz bir özellik sergilemektedir.

Toplam nüfusun bölge genelinde eğitim seviyesine bakıldığında en yüksek oran lise ve dengi okul mezunlarında görülmektedir. Bu özelliği ile bölge ülke ortalamasının üzerinde bir oran göstermektedir. En düşük oran yüksek lisans ve doktora mezunlarında görünse de Türkiye ortalamasından yüksek bir seyrin

görülmesi bölgede güçlü olan üniversitelerin varlığı nedeniyledir. İkinci en yüksek eğitim seviyesi aralığı olan okuma-yazma bilen ancak okul bitirmemiş olanların varlığı ise ilköğretim çağındaki nüfusun yüksek oranından kaynaklanmaktadır. Bu oran da yine ülke ortalamasındadır.

Toplam nüfusun bölge genelinde eğitim seviyesine bakıldığında en yüksek oran lise ve dengi okul mezunlarında görülmektedir. Bu özelliği ile bölge ülke ortalamasının üzerinde bir oran göstermektedir. En düşük oran yüksek lisans ve doktora mezunlarında görünse de Türkiye ortalamasından yüksek bir seyrin görülmesi bölgede güçlü olan üniversitelerin varlığı nedeniyledir. İkinci en yüksek eğitim seviyesi aralığı olan okuma-yazma bilen ancak okul bitirmemiş olanların varlığı ise ilköğretim çağındaki nüfusun yüksek oranından kaynaklanmaktadır. Bu tarım dışı sektörlerde katılımı bölge genelinde oldukça zayıftır. Bölge genelinde kadınların en yüksek oranda ilkokul mezunu olduğu bunu okuma yazma bilen ancak okul bitirmemiş grubun takip ettiği ve ardından da lise mezunlarının geldiği görülmektedir.

Tablo 16. TRA1 Düzey 2 Bölgesine ait bazı eğitim göstergeleri (TÜİK 2012e)

	Erzurum	Erzincan	Bayburt	TRA1	TR
Okuryazarlık oranı (6 yaş ve üzeri; TÜİK 2012)	92,85	92,91	93,94	92,94	93,33
Okuryazarlık durumuna göre nüfus (6 yaş ve üzeri; TÜİK 2012)	68640	199386	690190	958216	67.877.379
Okuryazar kadın nüfusun toplam nüfusa oranı	37,71	38,56	37,70	37,929	45
Okuryazar kadın nüfusun toplam okuryazar nüfusa oranı	47,2	46,6	45,3	46,97	48
Üniversite bitirenlerin 22 ve üstü yaş nüfusa oranı	12,15	11,42	12,61	10,02	14,60
İlköğretimde okullaşma oranı (TÜİK 2007-2011)	97,44	98,62	99,06	97,73	98,67
Lise veya Dengi mezunu oranı (TÜİK 2012)	21,2	24,8	21,94	22,04	17,8
Mesleki ve teknik kurumlar okullaşma oranı	31,63	48,6	42,8	41,01	40,68
Orta öğretimde net okullaşma oranı (TÜİK 2012)	55,01	81,86	76,93	61,22	92,56

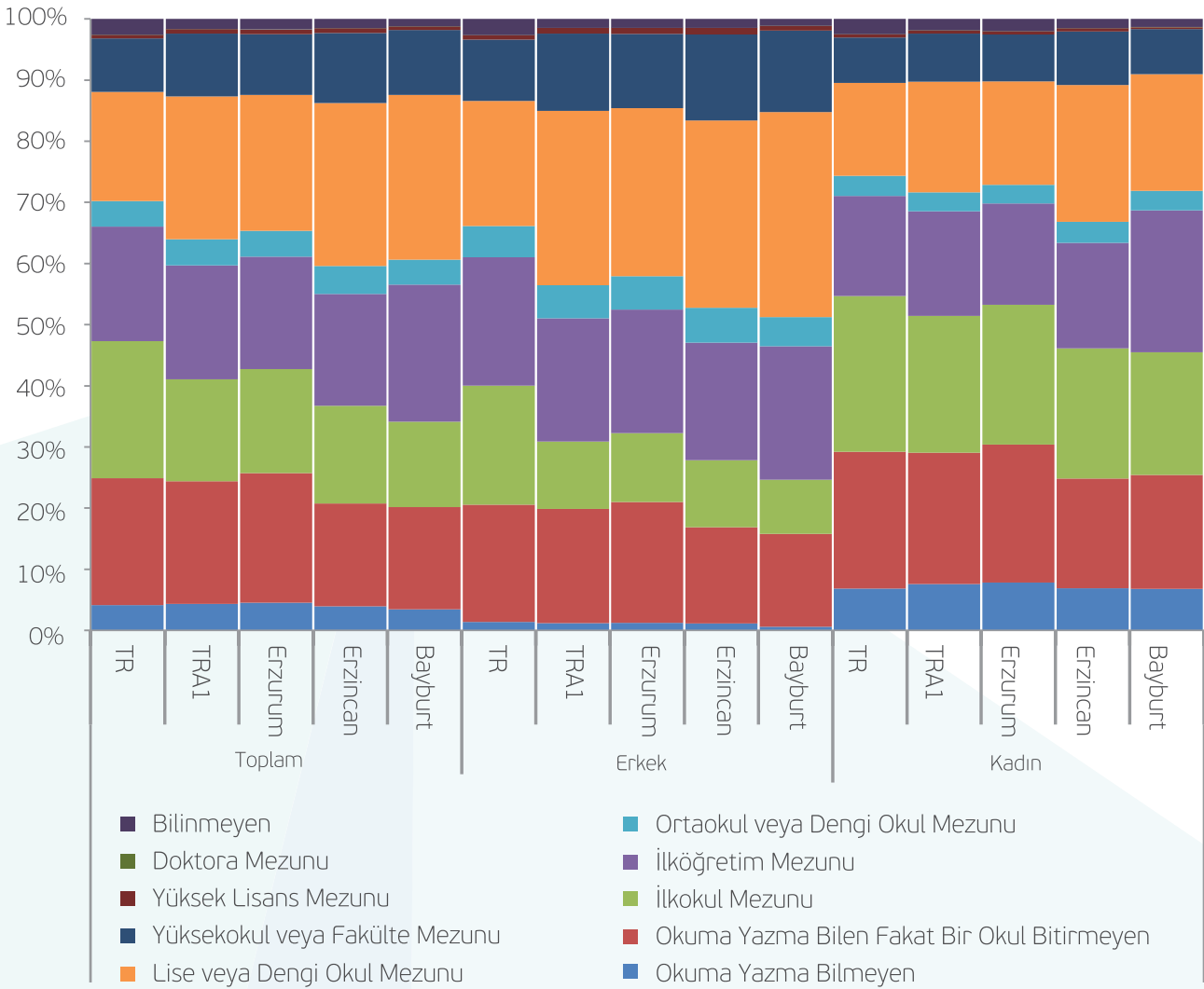

İller özelinde erkek nüfusun yüksek oranda lise ve dengi okul mezunu oluşu dikkati çekerken bu oran ülke ortalamasının oldukça üzerindedir. Toplam nüfusa göre lise ve dengi okul mezunu erkek nüfus oranı en yüksek Bayburt'ta görülürken en yüksek yükseköğretim mezunu erkek nüfus yüzdesi Erzincan'da mevcuttur.

Kadın nüfusun eğitim durumuna bakıldığında bölge ve ülke ortalamalarından daha düşük

eğitim düzeyi ve oranıyla karşılaşılmaktadır. Bölge genelinde kadınların en yüksek oranda ilköğretim mezunu olduğu okuma yazma bilen ancak okul bitirmemiş grubun takip ettiği ve ardından da lise mezunlarının geldiği görülmektedir. Bu duruma neden olarak kız çocuklarının okutulmaması ve ilköğretim çağındaki nüfusun fazlalığı gösterilebilir. Kadın nüfusunun okuma yazma bilmeme oranı da

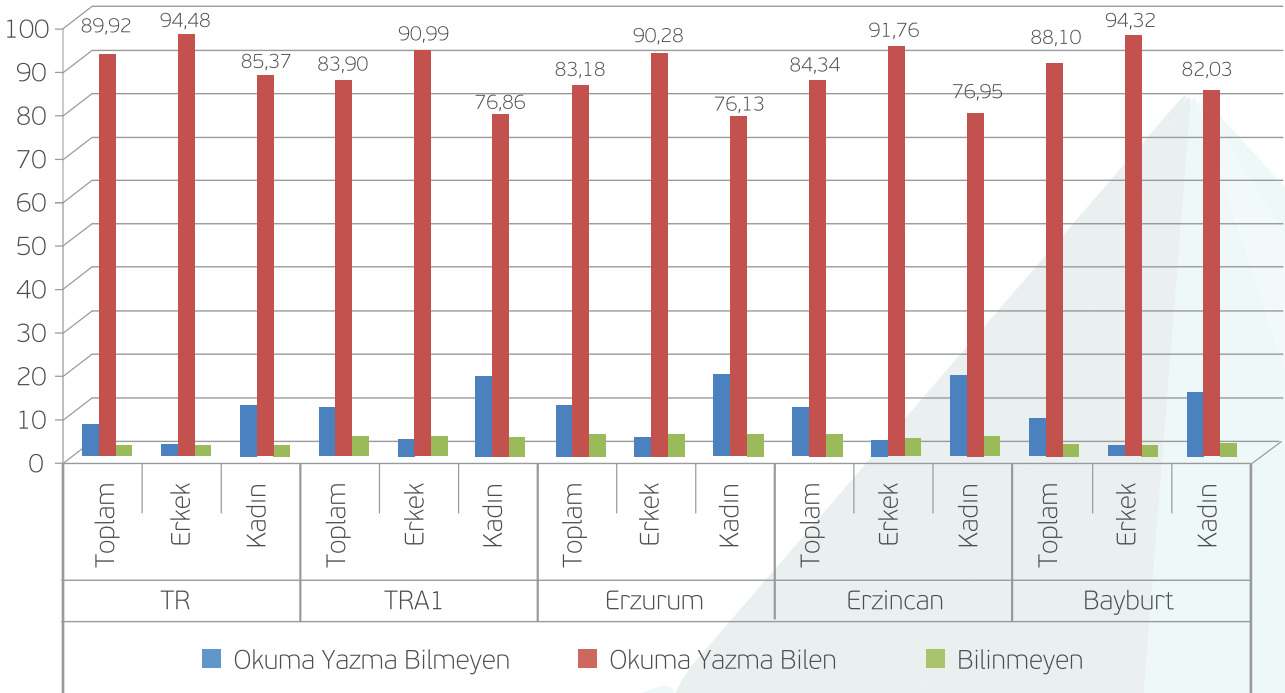
bölge ölçeğinde yüksek bir değer göstermektedir ve bu değer hem bölge, hem ülke hem de erkeklerde görülen oranlardan daha yüksektir. Kadınlarda lise altı eğitim oranı bölge genelinde ve iller bazında %70'in üzerindeyken bu oran ülke geneline göre biraz daha iyi bir durumdadır. Kadınların yükseköğretim mezunu olma oranı bölge genelinden düşük olsa da ülke geneline göre daha iyi bir durumdadır (Şekil 27).

Şekil 27. İller bazında nüfusun eğitim durumu

Belde-köy okuryazarlık oranı açısından (Şekil 28) bölge toplam, kadın ve erkek nüfus okuryazarlığında ülke ortalamasının gerisindedir. Kadın okuryazarlık oranı kırsalda da erkek okuryazarlık oranından geridedir ve ülke ortalamasının altındadır.

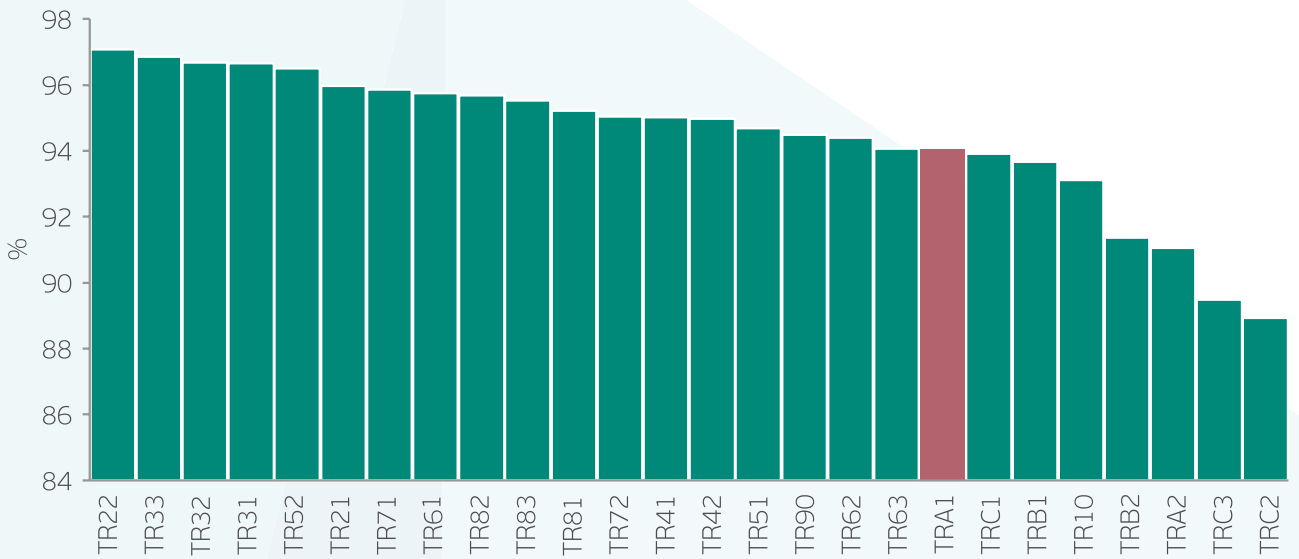
Kadın okuryazarlık oranı kırsalda da erkek okuryazarlık oranından geridedir ve ülke ortalamasının altındadır.

Şekil 28.Okuma yazma durumu ve cinsiyete göre belde/köy nüfusu (6 +yaş) (TÜİK 2012e)

Bölge genelinde %80'e yakın bir oranda seyreden kadın okuryazarlık oranı ülke ortalamasından daha düşüktür. Bölgede kırsal nüfus erkek okuryazarlık oranı toplam okuryazarlık oranı ve kadın nüfus okuryazarlık oranı en yüksek olan il Bayburt'tur. Kentli ve kır okuryazarlık toplamına göre bölge diğer Düzey 2 Bölgeleri arasında çok iyi durumda olmasa da kent okuryazarlığında 18 kır okuryazarlığında 22'inci sıradadır (Şekil 29, 30).

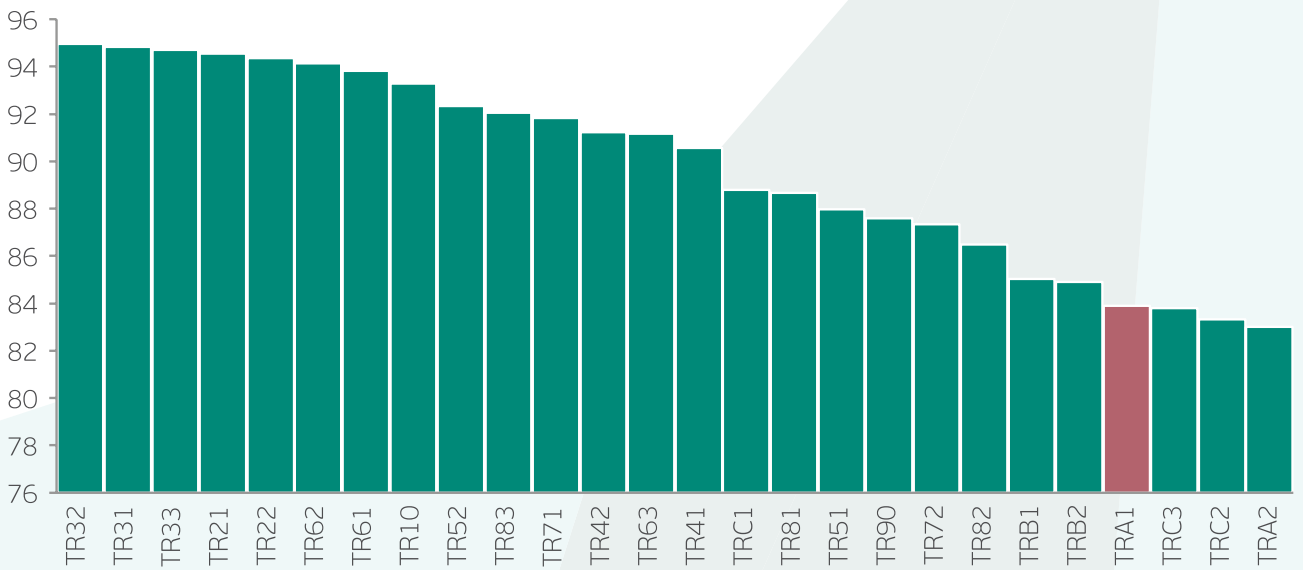

Şekil 29. Düzey 2 Bölgeleri kent okuryazarlık oranı sıralaması

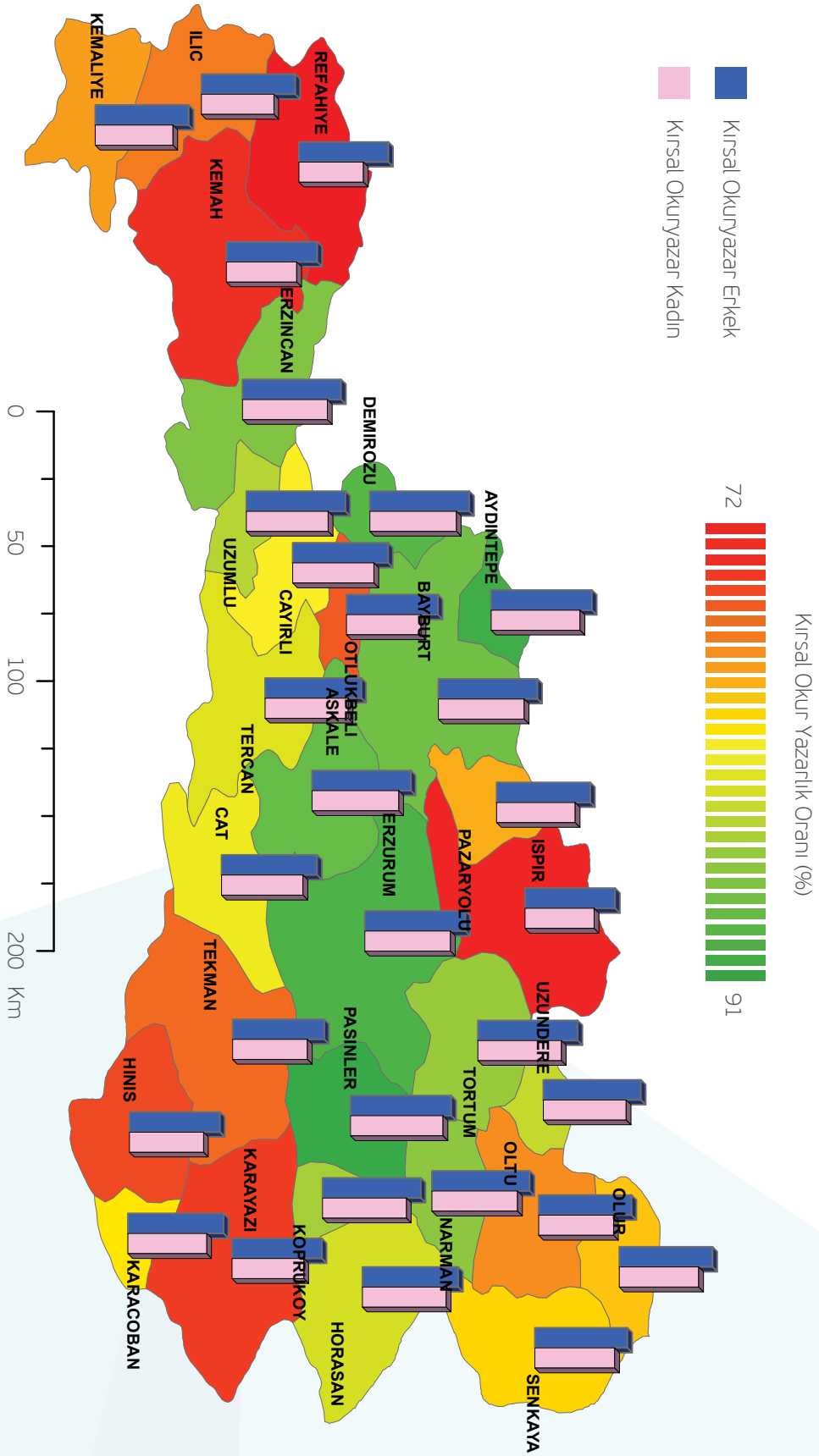
Kırsal nüfusun toplam okuryazarlık oranları dikkate alındığında merkez ve merkeze yakın ilçelerde oranların yüksek olduğu (%90 civarı) nüfusu hızlı artan ve çok göç veren ilçelerde ise okuryazarlık oranının düşük olduğu görülmektedir (Şekil 31).

Kentli nüfusun okuryazarlık oranı dikkate alındığında ise en yüksek oranın merkez ilçelerde ve %90'ın üzerinde olduğu görülmektedir. Emeklilik sonrası bölgeye dönüşler ve ilçe merkezleri nüfuslarının az oluşu ortalamanın yüksek çıkmasında etken olarak görülebilir (Şekil 32).

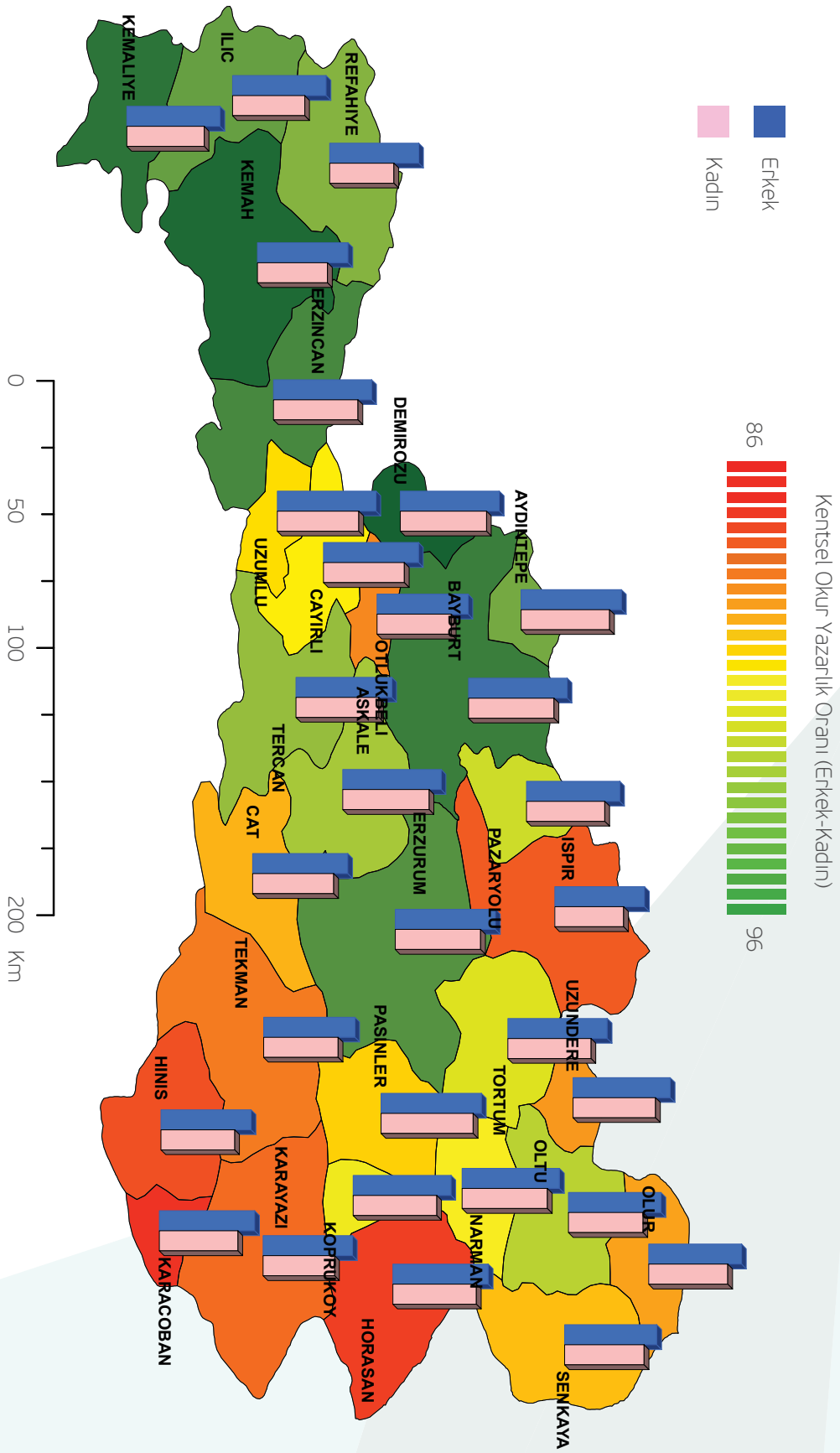
Kırsal nüfusun toplam okuryazarlık oranları dikkate alındığında merkez ve merkeze yakın ilçelerde oranların yüksek olduğu (%90 civarı) nüfusu hızlı artan ve çok göç veren ilçelerde ise okuryazarlık oranının düşük olduğu görülmektedir.

Şekil 30. Düzey 2 Bölgeleri kır okuryazarlık oranı sıralaması

Şekil 31. Kır nüfusu okuryazarlığı (6 +yaş) ve cinsiyete göre dağılımı

Şekil 32. Kent nüfusu okuryazarlığı (6 +yaş) ve cinsiyete göre dağılımı

SOSYOEKONOMİK ÖZELLİKLER

Kırsalda kadın okuryazarlık oranı bölge genelinde düşük bir seyir izlemektedir. Kentsel alanlarda genelde %90'ın hemen altında seyreden kadın okuryazarlığı merkez ilçelerin kırsal alanlarında bile aniden %80'ler civarına düşmekte ve nüfus artış hızı yüksek olan ve göç veren ilçelerde daha düşük oranlarla karşılaşmaktadır. Bu durum erkek okuryazarlık oranında tam tersi bir seyir izleyerek bu ilçelerde yüksektir.

TRA1 Düzey 2 Bölgesi sırasıyla ilkököl toplam, erkek ve kız net okullaşma oranlarında 26 Düzey 2 Bölgesi içerisinde %98,81; 98,92 ve 98,70'lik oranlarla 10, 9 ve 15'inci olurken ilkököl toplam, erkek ve kız brüt okullaşma oranlarında yine 26 Düzey 2 Bölgesi içerisinde

sırasıyla %109,1; 108,31 ve 109,73'lük oranlar ile 20, 5 ve yine 20'inci sırada yer almıştır. Bu oranlarla ülke ortalamasına yakın bir seyir göstermektedir. Bölge ortaokul toplam ve erkek net okullaşma oranında 22, kız net okullaşma oranında ise 20'inci sıradadır (%90,22; 90,42 ve 90,01). Bölge ortaokul toplam, erkek ve kız brüt okullaşma oranlarında %103,62; 101,34 ve 106,01'lik oranlarla 23, 25 ve 20'inci sırada yer almakla beraber bu oranlarla ülke ortalamasının altında görünmektedir. Ortaöğretim toplam, erkek ve kız net okullaşma oranlarında sırasıyla 22, 21 ve 22; brüt okullaşmada ise 18, 20 ve 22'inci sıradadır (sırasıyla %61,22; 65,66; 56,53; 88,52; 95,27 ve 81,4) bu oranlarla ülke ortalamasının oldukça altında kalmıştır (Tablo 17).

Tablo 17. TRA1 Düzey 2 Bölgesi okullaşma oranları (%; TÜİK 2012e)

		Okul öncesi				İlköğretim			Ortaöğretim			Genel ortaöğretim			Mesleki ve Teknik Ortaöğretim		
	Yaş	T	E	K	OO	T	E	K	T	E	K	T	E	K	T	E	K
TR	3-5	30,9	31,2	30,49	Brüt	108,4	108,2	108,7	92,56	95,7	89,3	51,9	52,0	51,7	40,7	43,6	37,6
	4-5	44,0	44,6	43,5	Net	98,67	98,8	98,6	67,37	68,5	66,1	35,1	33,8	36,5	32,2	34,7	29,6
	5	65,8	66,2	65,16													
Erzurum	3-5	30,8	31,2	30,46	Brüt	106,0	105,1	107,0	77,58	85,4	69,4	46,0	50,5	41,2	31,6	34,9	28,2
	4-5	43,8	44,4	43,25	Net	97,5	97,4	97,5	52,48	58,0	46,6	29,8	32,0	27,6	22,6	26,0	19,1
	5	63,7	65,0	62,36													
Erzincan	3-5	34,5	34,8	34,25	Brüt	107,3	106,0	108,3	105,77	112,9	98,5	57,2	58,1	56,2	48,6	54,7	42,3
	4-5	48,1	48,7	47,38	Net	98,5	98,6	98,5	80,86	86,2	75,4	42,1	42,1	42,1	38,8	44,1	33,3
	5	71,9	72,3	71,58													
Bayburt	3-5	33,3	33,4	33,22	Brüt	106,8	107,3	106,2	93	101,0	84,3	50,2	54,5	45,5	42,8	46,4	38,8
	4-5	49,7	49,4	50,09	Net	98,6	99,0	98,1	69,48	76,7	61,6	36,9	40,8	32,7	32,5	35,9	28,9
	5	81,1	81,2	81,08													

Okullaşma Oranı: OO , Toplam: T, Erkek E, Kız: K

TRA1 Düzey 2 Bölgesi üniversite altyapısı bakımından oldukça iyi durumdadır. Bölgede her ilde bulunan bir adet devlet üniversitesine ilave olarak Erzurum'da ikinci üniversite olarak teknik üniversitenin kurulmuş olması bölgenin geleceği açısından son derece önemlidir. Atatürk ve Erzincan Üniversitesi dışındaki üniversiteler nispeten yeni ve kurumsal yapılarını geliştirme çabasında olan üniversiteler olmalarına rağmen bölge için son derece önemli bir potansiyel olarak durmaktadırlar. Bölgede bulunan üniversitelere ait öğrenci, öğretim görevlisi ve akademik birimlerin sayısı Tablo 18'de verilmiştir.

Atatürk ve Erzincan Üniversitesi dışındaki üniversiteler nispeten yeni ve kurumsal yapılarını geliştirme çabasında olan üniversiteler olmalarına rağmen bölge için son derece önemli bir potansiyel olarak durmaktadırlar.

Tablo 18. TRA1 Bölgesi'nde yer alan üniversitelerin öğrenci, öğretim üyesi ve akademik birim sayıları*

Üniversitenin Adı	Atatürk Üniversitesi	Bayburt Üniversitesi	Erzincan Üniversitesi	Erzurum Teknik Üniversitesi	Toplam
Fakülte Sayısı	20	4	7	3	34
Yüksekokul Sayısı	3		2		5
MYO Sayısı	12	2	11		25
Enstitü Sayısı	7	2	3	1	13
Araştırma ve Uygulama Merkezleri Sayısı	22				22
Öğrenci Sayısı	83362	5257	15334	462	104415
Akademik Personel Sayısı Toplam	2545	203	1349	71	4168
Profesör	439	5	680	6	1130
Doçent	304	1	28	6	339
Yrd. Doç.	584	38	29	18	669
Öğr.Grv.	111	37	209	0	357
Arş.Grv.	924	106	133	39	1202
Okutman	119	14	239	2	374
Uzman	64	2	31	0	97
Diğer		-	11	0	11

*Üniversitelerden resmi yazı ile talep edilen bilgilerden derlenmiştir.

23 göstergeden oluşan Girişimci ve Yenilikçi Üniversite Endeksi 2013 sıralamasına göre bölge üniversitelerinden sadece Atatürk Üniversitesi 126 üniversiteden ilk elli içerisine (37'inci sırada) girebilmiştir.

Üniversiteler öğrenci ve yetişmiş insan kaynağı bakımından bölgede önemli kurumlardır. 2012- 2013 eğitim öğretim döneminde 104.415 kişi olan öğrenci sayısının ileriki yıllarda gerek kurumsallaşmasını sürdürerek yeni birimler oluşturmaya çalışan üniversitelerin gerekse de yeni açılan ve açılması muhtemel olan vakıf ve özel üniversitelerin varlığı ile artacağı tahmin edilmektedir. Buna paralel olarak da üniversiteler nitelikli insan kaynağı olarak bölgeye akademik ve idari personel çekmeye devam edecektir.

Bölgede üniversitelerin kent ekonomilerine sağladığı statik katkıya vurgu yapmak amacıyla Atatürk Üniversitesinde yapılan bir araştırmada (Selçuk 2013) Erzurum'da üniversite okuyan bir öğrencinin ortalama aylık harcamasının 744,66 TL olduğu ve bunun %10; 15; 8,3; 7,3; 14, 6; 7,6; 12; 9,5 ve 15,7'sinin sırasıyla şehir içi ulaşım, yeme-içme, kültürel aktivite, sportif aktivite, enerji, haberleşme, giyim, eğitim araçları ve barınmaya ayrıldığı tespit edilmiştir. Bu miktara ilave olarak üniversite personelinin ve kurum olarak kendisinin kent ekonomisine doğrudan kazandırdığı ekonomik canlılık da bu miktarın çok daha fazlası olarak görülmektedir.

Üniversitelerin bölgeye olan dinamik katkılarıyla ilgili olarak yapılan bilimsel ve teknolojik araştırmalar, marka, patent, faydalı model ve endüstriyel tasarım gibi fikri mülkiyet hakları başvuruları, kurumlar arası ve özel sektör işbirlikleri ve yenilikçiliğe olan katkılar değerlendirmeye alınabilir. Girişimci ve Yenilikçi Üniversite Endeksi üniversitelerin ve YÖK, TÜBİTAK, Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Kalkınma Bakanlığı, Türk Patent Enstitüsü, KOSGEB, TTGV ve TÜBA olmak üzere 8 kurumun katkısıyla hazırlanmıştır. Endeks ile üniversiteler, bilimsel ve teknolojik araştırma yetkinliği, fikri mülkiyet havuzu, işbirliği ve etkileşim, girişimcilik ve yenilikçilik kültürü ile ekonomik katkı ve ticarileşme boyutları altında 23 göstergeye göre sıralanmıştır. 23 göstergeden oluşan Girişimci ve Yenilikçi Üniversite Endeksi 2013 sıralamasına göre bölge üniversitelerinden Atatürk Üniversitesi 126 üniversiteden ilk elli içerisine (37'inci sırada) girebilmiştir.

TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nde kalkınma açısından kaynak olabilecek potansiyellerin belirlenmesinde ve harekete geçirilmesinde kilit görev üstlenen araştırmaların sayı ve nitelik bakımından ülkenin batı bölgelerine göre yetersiz olduğu bilinen bir gerçektir. Bölge üniversitelerinin bölge ve bölge potansiyelleri ile ilgili çalışma düzeylerine ait bir gösterge olarak üretilen lisansüstü tezler ele alındığında bölgede en fazla lisansüstü tezi Atatürk Üniversitesinin ürettiği görülür (Tablo 19). Toplam 8214 adet lisansüstü tez üreten üniversitede bu tezlerin %27'lik kısmı doktora

tezidir. Erzurum Üniversitesinin ise tüm tezleri yüksek lisans düzeyindedir.

Üretilen tezlerin bölge ile ilgiliği konusunda, YÖK'ün Ulusal Tez Tarama Merkezinden (<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tarama.jsp>) Detaylı Tarama, Üniversite kısmına Atatürk Üniversitesi ve dizin kısmına Erzurum yazılarak yapıldığında tüm bilim gruplarında (Fen, Sosyal ve Tıp) yazılmış yüksek lisans ve doktora tezlerinin 17.09.2013 tarihine kadarki sayısı 386'dır. Aynı şartlar altında Atatürk Üniversitesinde dizininde Erzurum ve Bayburt adı geçen tez sayısı sırasıyla 55 ve 41'dir. Benzer

şekilde arama ekranında tez adı kısmına bu üç ilin ismi sırasıyla yazıldığında adında Erzurum, Erzurum ve Bayburt geçen tez sayısı sırasıyla 690, 80 ve 65 olarak bulunmuştur. Bayburt Üniversitesinde şu ana kadar yapılmış bir adet yüksek lisans tezi mevcut iken bu da Bayburt'la ilgilidir. Erzurum Üniversitesinde hazırlanan 116 tezin tamamı yüksek lisans tezi olup bunlardan 3 adet tez Erzurum'la ilgiliyken Erzurum ve Bayburt'la ilgili tez mevcut değildir (Tablo 19). Yine bölge üniversitelerinde hazırlanan lisansüstü tezlerde tez adında TRA1 geçen sadece bir adet tez mevcuttur.

Tablo 19. Üniversitelere göre lisansüstü tezlerin ve konuların dağılımı*

Üniversite Adı	Atatürk Üniversitesi	Bayburt Üniversitesi	Erzurum Üniversitesi	Erzurum Teknik Üniversitesi
Y.Lisans	4664 (%57)	1	116	0
Doktora	2210 (%27)	0	0	0
Tıp Uzm.	1336 (%16)	0	0	0
Sanatta Yet.	4	0	0	0
Toplam	8214	1	116	0
Üretilen tezlerin bölgeyle ilgiliği				
Erzurum				
Dizin	386 (%4,7)	-	0	-
İsim	690 (%8,4)	-	0	-
Erzurum				
Dizin	55 (%0,7)	-	3 (%2,6)	-
İsim	80 (%1,0)	-	14 (%12,1)	-
Bayburt				
Dizin	41 (%0,5)	1	-	-
İsim	65 (%0,8)	1	-	-
TRA1				
Dizin	0	-	-	-
İsim	1 (%0,0)	-	-	-

*17.09.2013 tarihinde YÖK'ün tez tarama sayfasından elde edilen bilgilerden derlenmiştir

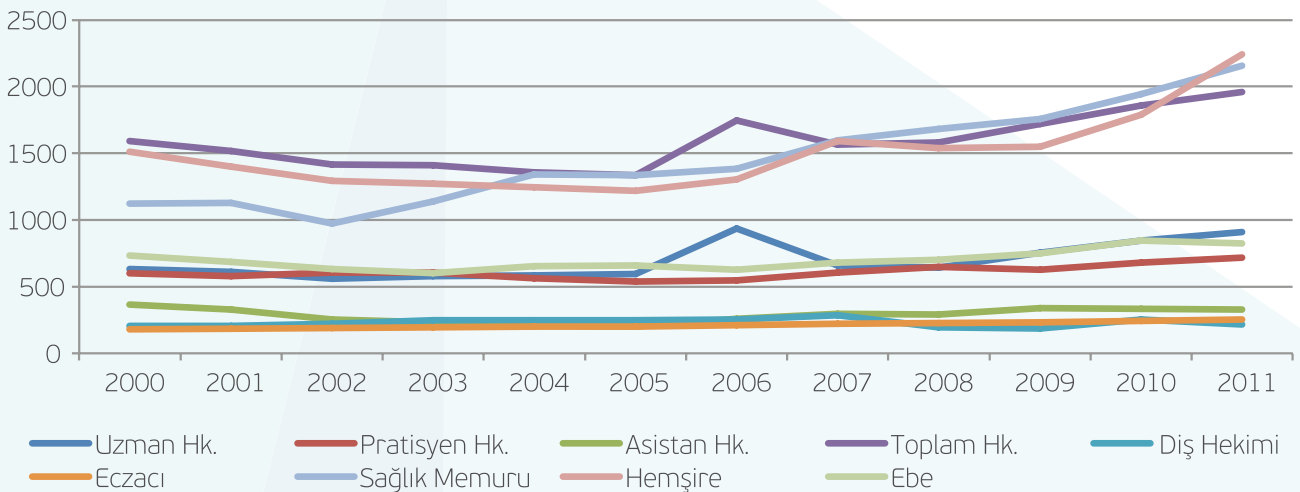
6. SAĞLIK

Bölgede sağlık personeli sayısının 2000-2011 yılları arasındaki seyrine bakıldığında her personel grubunda devamlı bir artış trendinin varlığı göze çarpmaktadır. Özellikle toplam hekim, sağlık memuru ve hemşire sayılarında son dönemde belirgin artışlar olmuştur (Şekil 33).

Bölge ve bölge illerinde bulunan sağlık personelinin 2011 yılı itibarıyla sayısı ve ülke geneline göre durumu **Tablo 20**'de verilmiştir. Buna göre bölge ülkede yer alan toplam hekim sayısının %1,6; diş hekimi sayısının %1,0; eczacı sayısının %1,0; sağlık memuru sayısının %1,9; hemşire sayısının %1,8 ve ebe sayısının %1,6'sını barındırmaktadır.

Sağlık Bakanlığının Sağlık İstatistiklerine (2012) göre Düzey 1 Bölgeleri özelinde verilen sağlık personeli istatistiklerinden TRA1 Düzey 2 Bölgesi'ni içine alan Kuzeydoğu Anadolu (TRA) Bölgesi nüfusa göre sağlık personeli sayısı bakımından ülke ortalamalarına yakın olsa da diğer bölgelere göre son sıralarda yer almaktadır (Şekil 34).

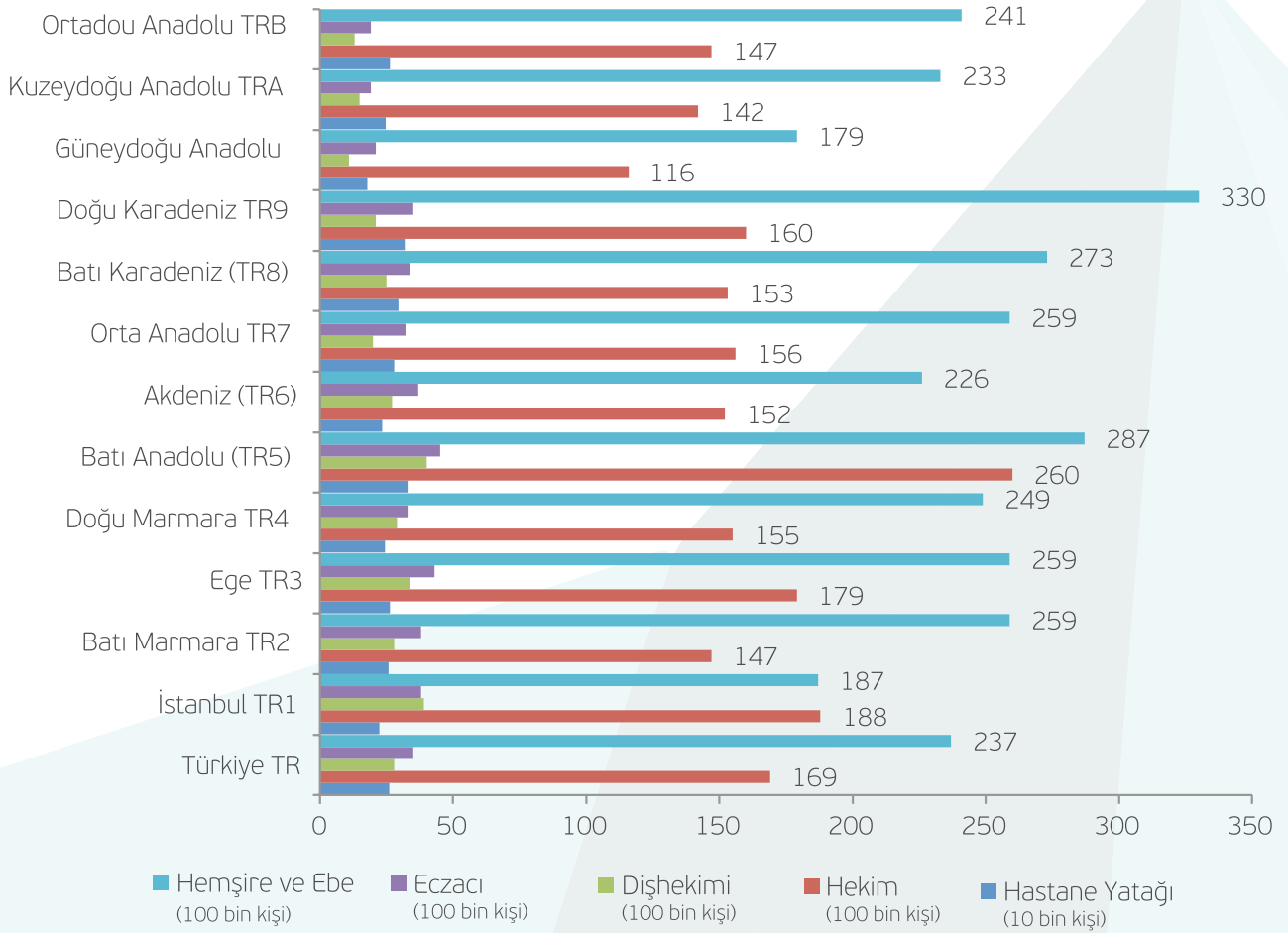
Bölge ülkede yer alan toplam hekim sayısının %1,6; diş hekimi sayısının %1,0; eczacı sayısının %1,0; sağlık memuru sayısının %1,9; hemşire sayısının %1,8 ve ebe sayısının %1,6'sını barındırmaktadır.

Şekil 33. Sağlık personeli sayısının bölgede seyri

Tablo 20. Sağlık personeli sayısı

	Hekim								Diğer									
	Uzman	%	Pratisyen	%	Asistan	%	Toplam	%	Diş Hekimi	%	Eczacı	%	Sağlık Memuru	%	Hemşire	%	Ebe	%
TR	66064		39712		20253		126029		21099		26089		110862		124982		51905	
TRA1	911	1,4	719	1,8	330	1,6	1960	1,6	216	1,0	252	1,0	2154	1,9	2241	1,8	823	1,6
Erzurum	718	1,1	508	1,3	330	1,6	1556	1,2	154	0,7	178	0,7	1455	1,3	1664	1,3	551	1,1
Erzincan	147	0,2	156	0,4	-	0,0	303	0,2	47	0,2	57	0,2	529	0,5	443	0,4	222	0,4
Bayburt	46	0,1	55	0,1	-	0,0	101	0,1	15	0,1	17	0,1	170	0,2	134	0,1	50	0,1

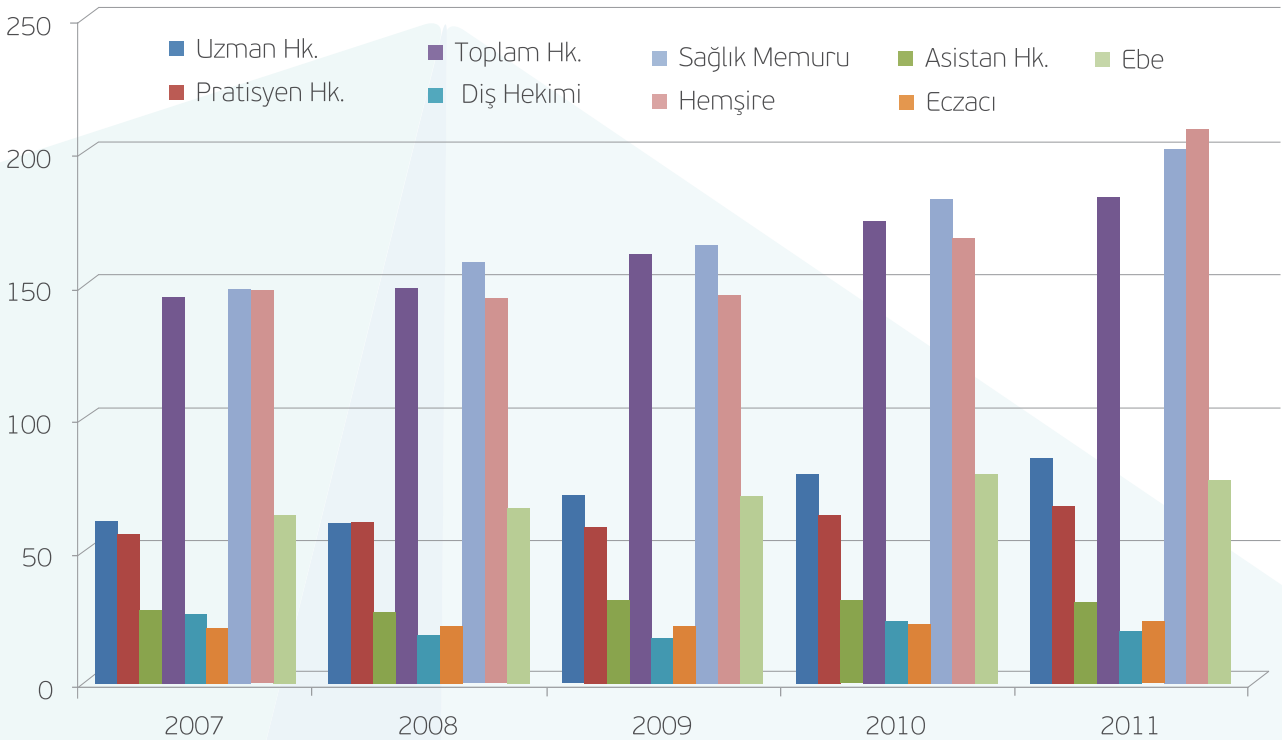

Şekil 34. Düzey 1 Bölgelere göre sağlık personelinin nüfusa oranı istatistikleri (S.B, 2012)

TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nde 2007-2011 yılları arası sağlık personelinin 100.000 kişi başına oranındaki artış Şekil 38'den net biçimde görülmektedir. Bölge genelinde her yıl azalan nüfus ve önceki yıla göre artan personel sayısı bu artış trendinde oldukça etkili olmuştur.

TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nde 2011 yılında 100.000 kişi başına düşen uzman, pratisyen, asistan ve toplam hekim sayısı sırasıyla 85, 67, 31 ve 183 iken diş hekimi, eczacı, sağlık memuru, hemşire ve ebe sayısı ise yine sırasıyla 20, 23, 201, 209 ve 77'dir. Bu oranlar Şekil 35'te verilen ülke ortalamasından daha yukarıda yer almaktadır.

Şekil 35. Sağlık personeli oranının seyri (S.B, 2012)

Ülke, bölge ve iller özelinde sağlık kuruluşları ve yatak sayıları ile ilgili 2011 yılı bilgileri Tablo 21’te verilmiştir. Buna göre TRA1 Düzey 2 Bölgesi sağlık kurumları açısından Sağlık Bakanlığı, üniversite, özel ve toplam sağlık kurumlarının sırasıyla %3,7; 1,5; 0,4 ve 2,4’ünü; yatak sayısının ise %2,1; 3,4; 0,5 ve 2,1’ine sahiptir. Bölgede 100.000 kişi başına düşen yatak sayısı 366’dır. Bölge içerisinde Erzurum 408 ve Erzincan 275 yatak ile ülke ortalamasının üzerindedir.

TRA1 Düzey 2 Bölgesi sağlık kurumları açısından Sağlık Bakanlığı, üniversite, özel ve toplam sağlık kurumlarının sırasıyla %3,7; 1,5; 0,4 ve 2,4’ünü; yatak sayısının ise %2,1; 3,4; 0,5 ve 2,1’ine sahiptir.

Tablo 21. Bölgedeki sağlık kurumu ve yatak sayıları (S.B, 2012)

Kurum sayısı										
	Toplam	%	Sağlık Bakanlığı	%	Üniversite	%	Özel	%	Diğer Kamu	
TR	1410		840		65		503		2	
TRA1	34	2,4	31	3,7	1	1,5	2	0,4	-	Yüz bin kişi başına yatak sayısı
Erzurum	22	1,6	20	2,4	1	1,5	1	0,2	-	
Erzincan	11	0,8	10	1,2	-	0,0	1	0,2	-	
Bayburt	1	0,1	1	0,1	-	0,0	-	0,0	-	
Yatak Sayısı										
TR	188047		121297		34802		31648		300	252
TRA1	3929	2,1	2569	2,1	1188	3,4	172	0,5	-	366
Erzurum	3188	1,7	1903	1,6	1188	3,4	97	0,3	-	408
Erzincan	591	0,3	516	0,4	-	0,0	75	0,2	-	275
Bayburt	150	0,1	150	0,1	-	0,0	-	0,0	-	196

TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nin 2007-2011 yılları arasındaki sağlık kurumu ve yüz bin kişi başına yatak sayısı değişimi Şekil 36'da verilmiştir. Şekilden bölge ve iller düzeyinde hastane ve yatak sayısında düzenli bir artışın olduğu görülmektedir.

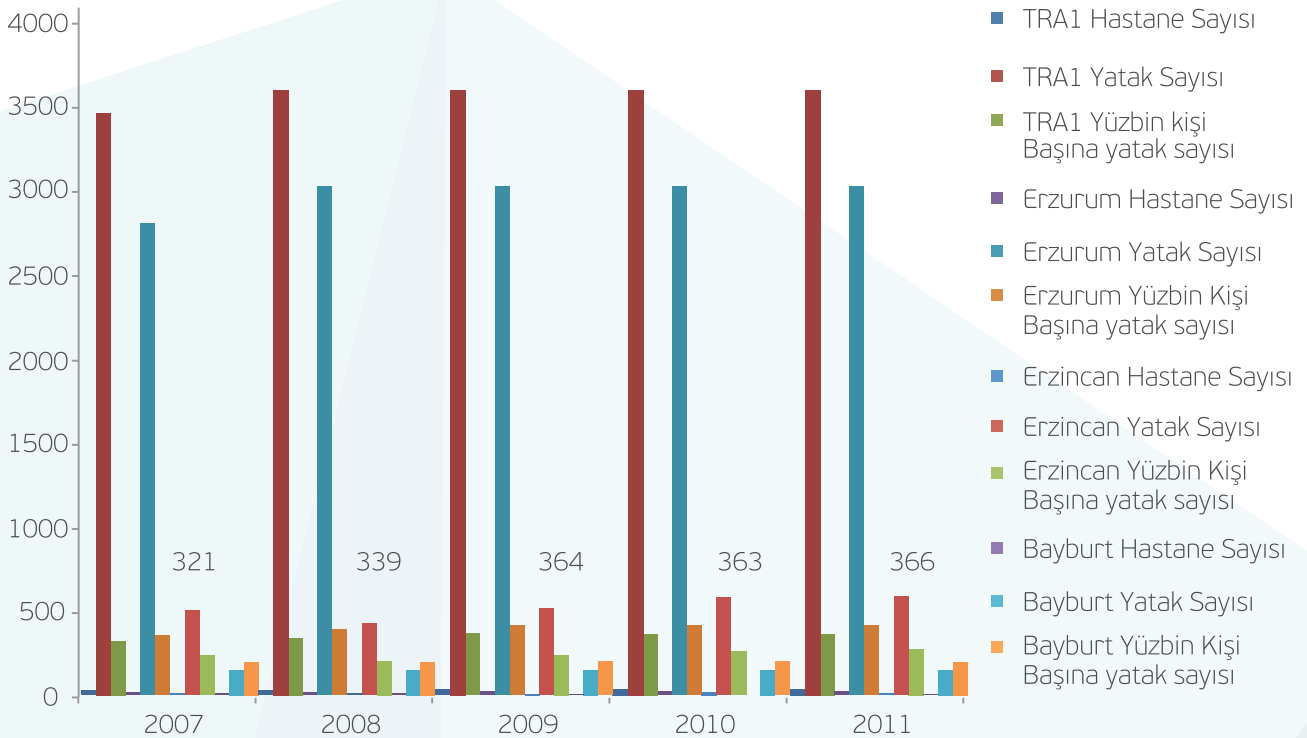
Bölge kamuya ait sağlık kurumları ve sağlık personeli açısından ülke ortalamasına göre daha iyi

durumda bulunmasına rağmen özel hastanelerin bölgede sayı ve kapasite bakımından yeterli olmayışı önemli bir eksikliktir. Bunun yanında ortalamaların yüksek olmasının nedeni bölgede Sağlık Bakanlığı sağlık kurumlarına ilave olarak çok önemli bir üniversitenin tıp fakültesinin varlığıdır. Ancak ilçeler ölçeğine inildiğinde bu olumlu durumun sağlık personelinin homojen dağılımının

sağlanamaması nedeniyle devam etmediği görülmektedir.

Bununla beraber bölge özellikle Erzurum'da oluşturulan fiziksel ve insan kaynağı altyapısı ile kamu hastanelerine ilave olarak özel sektör hastanelerini de çekmeyi başarması durumunda Sağlık Bakanlığının stratejik hedefleri doğrultusunda sağlık turizmine yönelik önemli bir potansiyel oluşturmaktadır.

Bölge kamuya ait sağlık kurumları ve sağlık personeli açısından ülke ortalamasına göre daha iyi durumda bulunmasına rağmen özel hastanelerin bölgede sayı ve kapasite bakımından yeterli olmayışı önemli bir eksikliktir. Bununla beraber bölge özellikle Erzurum'da oluşturulan fiziksel ve insan kaynağı altyapısı ile kamu hastanelerine ilave olarak özel sektör hastanelerini de çekmeyi başarması durumunda Sağlık Bakanlığının stratejik hedefleri doğrultusunda sağlık turizmine yönelik önemli bir potansiyel oluşturmaktadır.

Şekil 36. TRA1 Düzey 2 Bölgesi sağlık kurumu ve yatak sayısı (S.B, 2012)

7. YAŞANABİLİRLİK

Ekonomi, eğitim, kent hayatı, sağlık, güvenlik ve kültür sanat olmak üzere altı ana başlık altında 34 değişkeni ele alan araştırma sonuçlarına göre TRA1 Düzey 2 Bölgesi illeri (Erzurum, Erzincan ve Bayburt) sırasıyla 41, 43 ve 37'inci sıradadır.

Belirli bir kriter setine göre yerleşim yerlerinin yaşanabilirlik açısından değerlendirildiği ölçütlerden biri de Türkiye'de son zamanlarda CNBC-e Dergisi tarafından her yıl yapılan "Türkiye'nin Yaşanabilir İller Araştırması"dır. Ekonomi, eğitim, kent hayatı, sağlık, güvenlik ve kültür sanat olmak üzere altı ana başlık altında 34 değişkeni ele alan araştırma sonuçlarına göre TRA1 Düzey 2 Bölgesi illeri (Erzurum, Erzincan ve Bayburt) sırasıyla 41, 43 ve 37'inci sıradadır. Bölge il ve ilçelerinin yaşanabilirlik

seviyelerinin düşük olmasının sebepleri ekonomi, eğitim, sağlık ve güvenlik başlıklarında elde edilen düşük skora ilave olarak kent hayatı ve kültür – sanat başlıkları altında değerlendirilen spor tesisleri, sporcu sayısı, trafik, yeşil alan miktarı, sinema koltuk ve seyirci, opera, bale ve tiyatro koltuk ve seyircisi, alışveriş merkezi, kütüphane ve eser ile müze ve ziyaretçi sayısı gibi sosyal yaşamla ilgili değişkenlerdir. Bu değişkenlerden bazılarının göre bölgenin durumu Tablo 22'de verilmiştir.

SOSYOEKONOMİK ÖZELLİKLER

Sosyal anlamda rekreasyon (eğlence ve dinlenme) aktiviteleri ve insan konforu iş yaşamının yorucu etkisinin insanlar üzerinden atılmasında ve toplumun ruh ve beden sağlığı üzerinde çok olumlu etkilere sahiptir. Bu açıdan bakıldığında insanların iklimin ve çevre şartlarının el verdiği sürece dış mekanlarda aksi durumlarda da iç mekanlarda yenilenmeleri ekonomik kalkınma ve iş verimliliği açısından da son derece önemlidir.

TRA1 Düzey 2 Bölgesi il ve ilçe merkezleri sosyal, rekreatif, kültürel ve sanatsal faaliyetler

açısından çok geniş imkanlara sahip olmadıklarından sosyokültürel aktivitelerin çeşitliliği açısından çok olumlu özellikler de taşımamaktadırlar. Bölgenin genelinde hakim olan uzun ve ağır kış şartları nedeniyle dış mekanda vakit geçirme açısından kısıtlı imkanı ve zamanı olan halk genelde iç mekan toplanma alanlarında veya evlerinde vakit geçirmeyi tercih etmektedirler. Kış turizmi amaçlı oluşturulan altyapıdan da yerel halkın kayak dışında yararlanma imkanlarının olmadığı göz önüne alınırsa bölge halkı ciddi biçimde rekreasyon ve

sosyal aktivitelere ve bu aktiviteleri rahatlıkla yapabilecekleri alanlara ihtiyaç duymaktadır. Bölge genelinde halkın vakit geçirebileceği kapalı alan imkanı Erzurum'da bulunan bir adet AVM dışında hemen hemen mevcut değildir.

Bütün bunlara ilave olarak kent içi trafik yoğunluğu, konut, işyeri ve trafik kaynaklı hava kirliliği, engelsiz erişim, kişi başına düşen yeşil alan ve rekreasyon alanı miktarı gibi değişkenler konusunda da merkez ve diğer ilçelerde altyapı ihtiyacı mevcuttur.

Tablo 22. TRA1 Düzey 2 Bölgesi özelinde bazı yaşanabilirlik değişkenleri

Değişken	TR	TRA1	Erzurum	Erzincan	Bayburt
Sinema salonu sayısı	1917	19	17	2	0
Koltuk sayısı	257604	2832	2575	257	0
Gösteri sayısı	37892	352	307	45	0
Seyirci sayısı	37439786	384918	375818	9100	0
Tiyatro salonu sayısı	511	7	5	2	0
Koltuk sayısı	194020	2785	1785	1000	0
Gösteri sayısı	23361	275	254	21	0
Seyirci sayısı	5385588	95291	76691	18600	0
Kütüphane sayısı	1118	38	20	14	4
Kitap sayısı	15621478	519081	323911	136917	58253
Yararlanma sayısı	18826715	434153	255117	134852	44184
Bin kişi başına yararlanma sayısı	252	405	327	626	576
Ödünç verilen materyal sayısı	6215605	104078	49576	27195	27307
Spor tesisi sayısı			45	24	7
Lisanslı sporcu sayısı			13111	38702	6108
Motorlu araç sayısı			93 835	45 367	10 717
Trafik kazaları	1 195 172		8 833	2 383	585
Orman alanı			231.626	157.936	14.363
İl alanı			2.477.791	1.176.040	361.133
Dernek Sayıları			818	339	22

TÜİK, GHSİM, OGM verilerinden türetilmiştir.

8. EKONOMİK SEKTÖRLER

TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nde tarım, sanayi ve hizmetler sektörlerinin istihdam oranlarına göre dağılımı sırasıyla % 41,8; 12,1 ve 46,4 şeklindedir (TÜİK 2012c). Bölgede başta hayvancılık olmak üzere tarım ve geçiş güzergahı olması nedeniyle ticaret başta olmak üzere hizmetler sektörü yüzyıllardır devam eden ekonomik faaliyetlerdir. Son dönemde gelişme gösteren turizm sektörü

ise mevcut potansiyelden yararlanılarak sosyoekonomik kalkınmaya katkı sağlayabilecek önemli bir sektör haline gelmiştir. Sanayi  retimi bölge içerisinde yapılan özel sektör yatırımları ile nispeten daha yavaş bir gelişim seyri izlemektedir. Bölgede  ne çıkan tarım, turizm ve sanayi sektörleriyle ilgili mevcut durum bundan sonraki bölümlerde verilmiştir.

8.1. TRA1 DÜZEY 2 BÖLGESİ TARIMI

Bu bölüm TRA1 Düzey 2 Bölgesi Tarım Raporu referans alınarak hazırlanmıştır.

TRA1 Düzey 2 Bölgesi tarım sektörü içerisinde, hayvancılık (kırmızı et ve süt ürünleri), organik tarım, su ürünleri, yem bitkileri, tıbbi ve aromatik bitkiler, arıcılık ve arı ürünleri ile tohumculuk sektörleri faaliyet yoğunluğu ve potansiyeli olan alt sektörlerdir.

ET VE SÜT ÜRÜNLERİ

Kırmızı et ve süt üretimine kaynaklık teşkil eden büyük ve küçükbaş hayvan varlığı ile ilgili olarak TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nin gösterdiği özellikler şu şekilde verilebilir.

TRA1 Düzey 2 Bölgesi büyükbaş hayvan varlığı konusunda Doğu Anadolu Bölgesi'nin genel yapısından az da olsa farklılık göstermektedir. Kültür ırkına geçişin daha yüksek düzeyde olduğu bölgede melez ırklar toplam popülasyonun %72'sini oluşturmaktadır. Son 5 yıllık süreçte kültür ırkı sayısı 46 binden 84 bine ve melez ırk sayısı 322 binden 500 bine çıkarken yerli ırk sayısı 317 binden 151 bine gerilemiştir (TÜİK 2012f). Bölgede büyükbaş hayvancılıkta son yıllarda yaşanan başarılı ırk dönüşümü üretim miktarlarına da yansımıştır.

TRA1 Düzey 2 Bölgesi büyükbaş hayvan sayısı son yıllarda ortalama 700 bin baş civarında seyrederken hayvan sayısında 2010 yılından itibaren belirgin bir artış gözlenmektedir. Bölge toplam hayvan sayısı bakımından 26 Düzey 2 Bölgesi arasında ilk 5 içinde yer alırken Doğu Anadolu Bölgesi'nde bulunan büyükbaş hayvan varlığının %27,26'lık kısmını barındırmaktadır (Tablo 39). TRA1 Düzey 2 Bölgesi içerisinde Erzurum 588 bin başlık varlığı ile büyükbaş hayvan sayısının %79,61'ini barındırmaktadır.

Bölgede büyükbaş hayvancılıkta son yıllarda yaşanan başarılı ırk dönüşümü üretim miktarlarına da yansımıştır.

TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nde küçükbaş hayvan sayısı azalırken bir yandan da hayvancılık sektörü içerisindeki oranı düşmektedir. Son beş yılda bölgede küçükbaş hayvan sayısı ortalaması 859.193 baş iken 2009 yılında bir önceki yıla göre %31,4'lük ani bir düşüş yaşanmış ve sayı 1.017.981 baştan 698.267 başa gerilemiştir. TRA1 Düzey 2 Bölgesi 1998 yılında Türkiye küçükbaş hayvan varlığının yaklaşık % 4,5'ini karşılamaktayken 2012 yılında bu oran % 2,5'lere düşmüştür. Ülke genelinde küçükbaş hayvan sayısında düşüş yaşanmasına rağmen bölge görece olarak daha fazla düşüş yaşamıştır. Bölge küçükbaş hayvan sayısı bakımından 26 düzey 2 bölgesi arasında 17'inci sıradadır (Tablo). 2012 yılı verilerine göre bölge illerinde (sırasıyla Erzurum, Erzincan ve Bayburt) küçükbaş hayvan varlığı 574.213, 280.435, 57.450 baş şeklindedir (TÜİK 2012f).

Ülke genelinde küçükbaş hayvan sayısında düşüş yaşanmasına rağmen bölge görece olarak daha fazla düşüş yaşamıştır.

Tablo 23. Düzey 2 Bölgeleri büyükbaş hayvan mevcudu (TÜİK 2012f)

	Düzey2 Kod	Düzey2 Adı	Büyükbaş Hayvan Sayısı
1	TRA2	Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan	1.068.193
2	TR83	Samsun, Tokat, Çorum, Amasya	922.919
3	TR72	Kayseri, Sivas, Yozgat	806.269
4	TR33	Manisa, Afyon, Kütahya, Uşak	785.043
5	TRA1	Erzurum, Erzincan, Bayburt	738.636
6	TR22	Balıkesir, Çanakkale	713.478
7	TR32	Aydın, Denizli, Muğla	679.128
8	TR52	Konya, Karaman	564.419
9	TRB2	Van, Muş, Bitlis, Hakkâri	544.213
10	TRC2	Şanlıurfa, Diyarbakır	498.355

Tablo 24. Düzey 2 Bölgeleri küçükbaş hayvan mevcudu (TÜİK, 2012f)

Bölge Kodu	Bölge Adı	Küçükbaş	
TRB2	Van, Muş, Bitlis, Hakkari	4739635	1
TRC3	Mardin, Batman, Şırnak, Siirt	2761374	2
TRC2	Şanlıurfa, Diyarbakır	2479034	3
TR33	Manisa, Afyon, Kütahya, Uşak	2433755	4
TR52	Konya, Karaman	2403697	5
TRA2	Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan	2309088	6
TR62	Adana, Mersin	1712166	7
TRB1	Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli	1711252	8
TR61	Antalya, Isparta, Burdur	1509403	9
TR22	Balıkesir, Çanakkale	1502765	10
TR72	Kayseri, Sivas, Yozgat	1334059	11
TR71	Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir	1316912	12
TR32	Aydın, Denizli, Muğla	1202614	13
TR41	Bursa, Eskişehir, Bilecik	1145281	14
TR63	Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye	1033983	15
TRC1	Gaziantep, Adıyaman, Kilis	946090	16
TRA1	Erzurum, Erzincan, Bayburt	912098	17

Bölgede et sektörünün, et üretimi ve et ürünleri üretimi olarak iki başlık altında değerlendirilmesi gerekmektedir. Et üretimi sektörü özelinde bölgenin mevcut durumda yaşadığı önceliklendirilmiş sorunlar; sermayeye, pazarlamaya ve bilgi eksikliğine dayalı sorunlar olarak kategorize edilebilmektedir. Bu kategoriler altına girecek şekilde sektörün sorunları; girdi maliyetlerinin yüksek oluşu, hayvancılığa yatırılan sermayenin yetersiz oluşu, başta barınak koşulları olmak üzere hayvan refahının sağlanamaması, özellikle büyük işleme tesisleri için yeterli kalitede ve miktarda et hammaddesi üretilmemesi, kaliteli karkas veren kültür ırklarının yaygın kullanılmaması, ürünün değerinde arzının sağlanamaması (düşük piyasa koşulları), sektörde yaşanan rekabet sorunları ve bölgenin yüksek girdiler nedeniyle rekabet edememesi, meraya ve yaylaya bağımlı geçimlik hayvancılığın entansif besi hayvancılığından çok daha yaygın yapılması, üretim tekniklerinden kaynaklı verim düşüklüğü ve kayıpları, kalifiye eleman ve bilgi yetersizliği, veteriner hizmetlerinden faydalanma imkânlarının düşük olması ve yüksek teknolojinin kullanılamaması şeklindedir.

Bölge özelinde yaşanan bu sorunlara ilave olarak ulusal tarım politikalarının da bölgeye yansımaları olmaktadır. Et ve canlı hayvan ithalatı, teşvik, sübvansiyon ve destekleme araçlarının yerinde kullanılamaması, arz-talep

planlamasının yapılamaması, piyasada stabilizasyonun sağlanamaması ve sözleşmeli besicilik modelinin oturtulamaması gibi uygulamalar zaman zaman olumsuz yansımaları olan sorunlardır.

Bölgedeki et işleme sektörünün sorunları da et üretim sektörüne benzer şekilde sıralı olarak; bölgede bu sektöre yatırılan sermayenin yetersizliği, et üretiminde girdi maliyetlerinin yüksekliği nedeni ile işlemede de yüksek girdi maliyeti, tesislerin düşük kapasiteyle çalışması, yeterli kalite ve miktarda hammadde temininde yaşanan güçlükler, ürün pazarlamasında karşılaşılan güçlükler, tüketicinin bilinçsizliği, sektörde yaşanan rekabet şartları, tarımsal ürün fiyatlarındaki istikrarsızlık, kalifiye eleman yetersizliği, yüksek teknolojinin kullanılamaması, denetim yetersizliği, piyasadaki ürün gamının geniş ve standartlarının belirsiz oluşu ve verim düşüklüğü şeklindedir.

Et işleme sektörünün sıralı mevcut sorunları bölgede atıl kalmış kurulu kapasitenin varlığını, sektörün bilgi ve kurulu işleme kapasitesiyle et üretim sektörünün arzını eritebilecek kabiliyette olduğunu ve et işleme sektörüne standartlara uygun ve kaliteli et sağlandığında, sektörün kısa sürede diğer eksikliklerini tamamlayarak ihracat eşğine ulaşacağını göstermektedir. Bölge özelinde yaşanan sorunlara et üretiminde olduğu gibi ulusal karar ve politikaların etkisi de oldukça yüksektir.

Et üretimi sektörü özelinde bölgenin mevcut durumda yaşadığı önceliklendirilmiş sorunlar; sermayeye, pazarlamaya ve bilgi eksikliğine dayalı sorunlar olarak kategorize edilebilmektedir.

Bölgenin et sektörü genel olarak değerlendirildiğinde dört ana kategoride sınıflandırılacak sorunlar belirlenmiştir. Et sektöründeki bu kategoriler; girdi maliyetlerine bağlı sorunlar, işletme yapısına bağlı sorunlar, satış ve pazarlama sorunları ve bilgi eksikliğinden kaynaklanan sorunlar olarak sayılabilir. Bu sorunlar ise bölgede profesyonel ve entansif hayvancılıktan ziyade çayır-meraya veya yaylacılığa dayalı geçimlik hayvancılık yapılmasına dayanmaktadır. Ayrıca hayvanların sürekli gezmesi de et veriminde düşüşe sebep olmaktadır. Ekonomik olarak getirisi yeterli olmayan bu hayvancılık tipinde verim düşüşüne bağlı olarak girdi maliyetleri artmaktadır.

Et işleme sektörünün sıralı mevcut sorunları bölgede atıl kalmış kurulu kapasitenin varlığını, sektörün bilgi ve kurulu işleme kapasitesiyle et üretim sektörünün arzını eritebilecek kabiliyette olduğunu ve et işleme sektörüne standartlara uygun ve kaliteli et sağlandığında, sektörün kısa sürede diğer eksikliklerini tamamlayarak ihracat eşiğine ulaşacağını göstermektedir. Et sektöründeki bu kategoriler; girdi maliyetlerine bağlı sorunlar, işletme yapısına bağlı sorunlar, satış ve pazarlama sorunları ve bilgi eksikliğinden kaynaklanan sorunlar olarak sayılabilir. Özellikle geleneksel olarak yapılan hayvancılık faaliyetlerinde çalışan çiftçilerin yaş ortalamalarının 43 civarında olması ise bölgedeki geçimlik olanlar başta olmak üzere hayvancılık işletmelerini tehdit eden önemli bir sorundur.

TRA1 Düzey 2 Bölgesi tarımında başat sektörlerden biri olan et üretim ve işleme sektörünün mevcut durumda en önemli sorunu girdi maliyetlerinin yüksek olmasıdır. Özellikle geleneksel olarak yapılan hayvancılık faaliyetlerinde çalışan çiftçilerin yaş ortalamalarının 43 civarında olması ise bölgedeki geçimlik olanlar başta olmak üzere hayvancılık işletmelerini tehdit eden önemli bir sorundur. Bölgede et işleme alt yapısı yeni kurulan tesislerle iyileşmeye başlamıştır. Bölgedeki et işleme altyapısı kurulu kapasitesiyle mevcut et üretimine cevap verebilecek durumda olmasına rağmen et üretiminin yıllara göre

değişen miktarları ve mekânsal olarak dağılımı atıl kapasitenin ve yetersizliklerin oluşmasına sebep olabilmektedir. Bölgede üretilen etin görece daha kaliteli ve lezzetli olduğu gerçeği en önemli pazarlama aracıdır. Yapılan çalışmalar sonucunda ülkesel tarım politikalarının tarım sektörü üzerindeki olumlu veya olumsuz etkisinin diğer tüm faktörlerden daha önemli olduğunu ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla tarımın diğer alt sektörlerini de etkileyecek olan et sektörüne yönelik tarım politikalarının uygulanması hızlı bir şekilde bölgedeki et sektörünü yeniden canlandıracak ve çarpan etkisiyle tarımın diğer alt sektörleri de nispi gelişim göstereceklerdir.

SÜT VE SÜT ÜRÜNLERİ

Süt üretimi üzerinde bölgede uygulanan hayvan ıslahı, suni tohumlama ve üretici eğitimleri gibi çalışmalar etkisini göstermeye başlamış ve süt kalitesi ve verimi yükselmiştir. 2006 yılında 219 bin baş hayvan sağılırken 2011 yılında sağılan hayvan sayısı 276 bine çıkmıştır. Bu artışla birlikte süt üretimi 2006 yılında 483 bin tondan 2011 yılında 720 bin tona, 2012'de ise 885.348 tona çıkmıştır (TÜİK 2012f). Sağılan

hayvan sayısındaki %26,32'lik artışa karşılık süt üretiminde %48,96'lık bir artışın yaşanması kültürel ve melez ırklarla birlikte gelen verim artışına bağlıdır. Bölgede süt verimi (süt üretimi/sağılan hayvan) de benzer biçimde yıllık 2,21 tondan 2,61 tona yükselmiştir. Ancak bu değerler Türkiye ortalamasından (2011 yılı için Türkiye ortalaması 2,88 ton/yıl) düşüktür.

Süt üretimi üzerinde bölgede uygulanan hayvan ıslahı, suni tohumlama ve üretici eğitimleri gibi çalışmalar etkisini göstermeye başlamış ve süt kalitesi ve verimi yükselmiştir. Yöresel ürün üretimi konusunda tulum peyniri ve civil peynir gibi marka değeri taşıyan ürünler mevcuttur.

Tablo 25. Süt ürünleri üretim miktarları (Erzurum, Erzincan ve Bayburt GTHB İl Müdürlükleri, 2012)

Ürün	Üretim (ton/yıl)			
	Erzurum	Erzincan	Bayburt	TOPLAM
Beyaz Peynir	1750	4	----	1754
Kaşar	780	33	108	921
Yoğurt	2000	573	8	2581
Krema	----	----	----	0
Tereyağı	400	60	28,8	488,8
Ayranc	150	400	7	557
Süt Tozu	----	----	----	0
Diğer (Tulum peyniri).	----	1384	16	1400

Faal işletme sayısı resmi kayıtlı işletme sayısından düşüktür. Ayrıca bölge işletmelerinde kalite sistemleri ve sertifikalandırmaya yönelik uygulamalar mevcut değildir.

Sütün gerek hammadde olarak üretimi gerekse işlenerek süt ürünleri haline getirilmesi konusunda bölgede Erzurum oldukça önemli bir performans göstermektedir. Süt üretiminde 2012 yılında illerin payı Erzurum, Erzincan ve Bayburt sıralamasına göre %74, 11 ve 15 şeklindedir. Bayburt ve Erzincan süt ürünleri üretimi konusunda hammadde ve işleme tesislerinin Erzurum'a göre azlığı nedeniyle zayıf durumundadır. Ancak yöresel ürün üretimi konusunda tulum peyniri ve civit peynir gibi marka değeri taşıyan ürünler mevcuttur. Bölgede özellikle beyaz peynir, yoğurt, kaşar ve yöresel peynir üretimleri ağırlıktadır (Tablo 40).

Bölgede süt işleme sektörünün en önemli sorunu yeterli kalite ve miktarda hammaddenin sürekli temininde sıkıntı yaşanmasıdır.

TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nde, 46'sı Erzurum'da, 6'sı Erzincan'da ve 2'si Bayburt'ta olmak üzere toplam 54 süt ürünleri işleme tesisi yer almaktadır. Ancak faal işletme sayısı resmi kayıtlı işletme sayısından düşüktür. Ayrıca bölge işletmelerinde kalite sistemleri ve sertifikalandırmaya yönelik uygulamalar mevcut değildir.

Bölgenin süt sektörü, süt üretimi ve süt işleme olarak iki alt sektöre ayrılarak ele alındığında; süt üretim sektöründe önceliklendirilmiş sorunlar pazarlama sorunu, bilgi eksikliği, süt ve süt ürünlerinin fiyatının düşük olması, işletmelerin finansal açıdan yetersizliği, hayvan barınaklarının tekniğe uygun olmaması, verimi düşük yerli ırklarla çalışma, hastalıklarla mücadelenin yetersizliği, kesif yem fiyatlarının yüksek olması, yanlış rasyon hazırlanması, tarımsal yayım kuruluşlarının ve üniversitenin yeterli düzeyde vatandaşa ulaşamaması olarak tespit edilmiştir. Pazarlama sorunu, bölgede süt üretim sektöründe hemen hemen her sorunla ilişkili olarak ortaya çıkmış bir sorundur. Bu sorunun altında süt üreticilerinin örgütlenememesi, çiğ sütün depolama imkânlarının yeterli olmaması, çiğ süt işleme tesislerinin yetersizliği, yeterli süt hacmine ulaşılamaması, bölgede süt toplayıcıların

sayıca ve ekipmanca yetersiz olması, hayvan doğumlarının tüm yıla yayılamaması, ürün kayıplarının fazla olması, küçük aile işletmelerinin yaygın olması nedeni ile üretilen sütün satışı için bir değere sahip görülmemesi ve yöresel olarak küçük işletme (geçimlik) sahibi ailelerin süt satışını ayıp karşılanması şeklindeki sorunlar yatmaktadır. Bölgede süt üretim sektöründe üretici örgütlenmelerinin zayıflığı oldukça önemli bir problemdir.

Bölgede süt işleme sektörünün en önemli sorunu yeterli kalite ve miktarda hammaddenin sürekli temininde sıkıntı yaşanmasıdır. Bölgede bu soruna ilave olarak süt toplamadaki zorluklar (soğuk zincir sorunu), sermaye yetersizliği, girdi maliyetlerinin yüksekliği, yüksek teknolojinin kullanılamaması, ürün pazarlamasında karşılaşılan güçlükler, sektörde yaşanan rekabetteki sorunlar ve verim düşüklüğü sorunları da görülmektedir.

Bölgede süt sektörü genel olarak değerlendirildiğinde dört ana kategoride sınıflandırılacak sorunların yaşandığı görülmektedir. Bu sorunlar, fiziki şartların yetersizliğine bağlı sorunlar, örgütlenme sorunları, satış ve pazarlama sorunları ve beşeri sermaye yetersizliğinden kaynaklanan sorunlar şeklindedir.

ORGANİK TARIM

TRA1 Düzey 2 Bölgesi organik tarım için oldukça uygun toprak, su ve çevre şartlarına sahiptir. Bununla beraber, bölgede organik tarım faaliyetleri istenilen seviyede yapılmamaktadır. Bölgede geleneksel tarımdan daha fazla katma değer imkanı sunacak organik üretime ilgi her geçen gün artmakta ve bölge şartlarının uygunluğu dolayısıyla girişimci sayısında da belirgin bir artış yaşanmaktadır. Bölge özelinde buğday, yonca, yem bitkileri, çayırotu, meyve, bal, arpa, fiğ, korunga, mısır, patates, elma, erik, dut, ceviz gibi ürünlerin organik üretimi yapılmaktadır.

Bölgede, Erzincan organik hayvancılık üretimine diğer illerden daha önce başlamış ve 2012 yılı itibarıyla 3 işletmede toplam 323 büyükbaş hayvan sayısına ulaşılmıştır. Erzurum'da ise organik hayvancılık faaliyeti geçiş sürecindedir. Erzurum, 2 işletmede 792 büyükbaş hayvan ile geçiş sürecini devam ettirmektedir. Bayburt'ta ise henüz organik hayvancılık faaliyeti başlamamıştır. Bölgede organik bal üretimi özellikle Erzurum'da hızlı bir artış göstermektedir. Benzer artışın Erzincan ve Bayburt'ta da gerçekleşmesi bölgenin organik bal havzalarından biri olmasına katkı sağlayacaktır.

TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nin organik bitkisel üretimi ise Bayburt'ta 161, Erzincan'da 248 ve Erzurum'da 1.988 çiftçi ile toplam 27.878,03 ha alanda 110.484,81 ton şeklindedir (GTHB 2012). Verilen bu miktarlara ilave olarak bölgede organik üretime geçiş sürecinde olan bitkisel üretimi ise Bayburt'ta 124, Erzincan'da 58 ve Erzurum'da 2.067 çiftçi ile toplam 33.935,97 ha alanda 111.435,36 ton şeklindedir (GTHB 2012).

Bölgede organik tarım sektörünün en önemli sorunu eğitime dayalı bilinç ve bilgi eksikliğidir. Yine aynı gerekçeyle örgütlenme yetersizliği ve buna bağlı sektörden elde edilen gelirin azalması da önemli bir problemdir. Sektördeki ana sorunun eğitim ve bilinçlendirme kaynaklı olduğunu ortaya koymaktadır.

Bölgede, organik tarım sektörü de diğer tarımsal üretim sektörleri gibi örgütlenme ve bilinç eksikliği nedeni ile ciddi problemler yaşamaktadır. Örgütlenme yetersizliğinden kaynaklanan bitkisel ve hayvansal üretimin entegrasyonu, ürün işleme ve koruma teknikleri, kompost ve hayvan gübresi kullanımı, malçlama, ara ve örtü bitkileri yetiştiriciliği, yeşil gübreleme ve rotasyon yapma ve sözleşmeli

yetiştiricilik gibi konularda bilgi ve bilinç eksikliği; üreticilerin sermaye ve gelir azlığı; kamu örgütlenme yapısının dağınıklığı; organik üretimde kullanılan biyolojik mücadele araçları, gübre preparatları ve organik tohum gibi materyaller konusunda büyük oranda dışa bağımlılık; organik tarıma uygun alanlarda arazilerin parçalı olması; tanıtım ve pazarlama eksikliği; mevcut ve bulunacak pazarlara sürekli ve kaliteli ürünün arz edilememesi ve ürün analizlerinin yapılabildiği laboratuvarların olmaması sektörün bölgede yaşadığı sorunlardır.

Bölgede organik tarım konusunda çalışan üretici örgütleri yok denecek kadar azdır. Üreticinin geleneksel tarımdan organik ürüne geçişi için ikna edici adımlar henüz atılamamıştır. Bölgede bütüncül ve havza bazlı bir organik üretim modeli oluşturulamamıştır. Bütün bunlara rağmen, bölgenin göreceli olarak üstün olduğu ve önemli bir organik pazar potansiyeli olan ürünlere de sahiptir. Bunun yanında hangi ürünün yetiştirileceği, hangi pazarların ve dağıtım ağının kullanılacağına dair bilgi ve organizasyon eksiklikleri görülmektedir.

TRA1 Düzey 2 Bölgesi organik tarım için oldukça uygun toprak, su ve çevre şartlarına sahiptir. Bölge özelinde buğday, yonca, yem bitkileri, çayırotu, meyve, bal, arpa, fiğ, korunga, mısır, patates, elma, erik, dut, ceviz gibi ürünlerin organik üretimi yapılmaktadır.

SU ÜRÜNLERİ

Türkiye genelinde su ürünleri üretimi ve ihracatı giderek artmaktadır. 2011 yılı içerisinde 1,5 milyar dolarlık ihracat yapan sektör 2012 yılı içerisinde %17,05'lik büyüme ile 1,7 milyar dolarlık bir ihracat rakamına ulaşmıştır. Ülke ihracatında ise toplam ihracatın %1,24'ü su ürünleri sektörüncü gerçekleştirilmektedir (TÜİK 2012f).

TRA1 Düzey 2 Bölgesi Türkiye'nin en zengin akarsu havzalarının başlangıç noktasında bulunduğu için bölgenin tamamında su ürünleri üretimi yapılabilecek alanlar mevcuttur. Bölgede alabalık da dahil iç su balıkları yetiştiriciliği yapılmaktadır. Su ürünleri işletmeleri genel olarak küçük ve aile işletmesi şeklindedir. Bölge su ürünleri üretimi ve pazarlaması konusunda gerek ülke içindeki payı gerekse mevcut potansiyellerin kullanımı noktasında yeterli düzeyde değildir. Bununla birlikte, mevcut su kaynakları potansiyeli üretim açısından avantaj olduğu gibi yüksek rakıma bağlı olarak su sıcaklığında aşırı yükselmelerin yaşanmaması üretimi kolaylaştırmakta ve özellikle yavru üretiminde ayrıca avantajlar sağlamaktadır.

Türkiye'nin iç su ürünleri potansiyeli yüksek olmasına rağmen üretim miktarı oldukça düşüktür. Son 10 yıllık verilere göre toplam üretimin %7-10'u iç sulardan karşılanmaktadır. İç sulardaki üretimin toplam üretime katkısı düşük olmakla birlikte kırsal alanlarda istihdam açısından önemi büyüktür. Su ürünleri üretiminde avcılık ve yetiştiricilik üretimi olmak üzere iki tip üretim mevcut olup ülke genelinde iki üretim tipi arasında ters bir ilişki ortaya çıkmıştır. Son yıllarda avcılık üretimi ülke genelinde yaklaşık %10 azalmaya başlamış yetiştiricilik ise %150 oranında artmıştır.

Bölge su ürünleri sektörünün gelişmesinde doğal yapısı ve iklimi ile önemli bir avantaja sahiptir.

TRA1 Düzey 2 Bölgesi özelinde sektöre bakıldığında Erzurum'da resmi kayıtlara göre ticari olarak avcılık yapılmamakta üretimin tamamı yetiştiricilikten sağlanmaktadır. Erzurum ilinde su ürünleri yetiştiriciliği yapan 26 adet işletme bulunmaktadır. İç su balıkları yıllık toplam üretim kapasitesi 1.943 ton/yıldır. İlde faaliyet gösteren işletmelerin çoğunluğunu düşük üretim kapasitesine sahip olan küçük aile tipi işletmeler oluşturmaktadır. Proje aşamasında olan tesislerin faaliyete geçmesiyle yaklaşık olarak yıllık 4.000 tonluk üretim artışı beklenmektedir. 2014 yılı itibarıyla ön izin almış müteşebbislerin projelerini tamamlamaları halinde toplam kapasite 6.000 tona ulaşacaktır. İşletmelerin tamamı alabalık üretmekte olup 1640 ton/yıl üretim kafes işletmeleri tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu da üretimin yaklaşık %85'lik kısmına tekabül etmektedir. 2011 yılında iç sularda Türkiye alabalık üretimi 100.239 ton'dur. Erzurum ili alabalık üretimi ise 2012 yılında 1.943 ton'dur. Erzurum iline ait alabalık üretimi Türkiye üretiminin yaklaşık olarak %1,94' lük kısmını oluşturmaktadır (TÜİK 2012f).

Erzincan'da resmi kayıtlara göre ticari olarak avcılık Keban Baraj Gölü 1. avlak sahasında yapılmakta olup avcılıktan yıllık 26.000 kg ürün elde edilmektedir. Erzincan ilinde su ürünleri yetiştiriciliği yapan 26 adet işletme bulunmaktadır. İç su balıkları yıllık toplam üretim kapasitesi 4.391,6 ton/yıl'dır. Proje aşamasında olan tesislerin faaliyete geçmesi ile yaklaşık olarak 5.391,6 ton/yıl üretime ulaşması hedeflenmektedir. İşletmelerin tamamı gökkuşağı alabalığı üretmekte olup 4.109 ton/yıl üretim kapasitesi ile kafes işletmeleri tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu rakam üretimin yaklaşık %93,5'lik bir tekabül etmektedir. 2012 yılında Erzincan ili alabalık üretimi ise 4.391,6 ton'dur. Erzincan iline ait alabalık üretimi ülke genelindeki üretiminin yaklaşık olarak %4,38'lik kısmını oluşturmaktadır (TÜİK 2012f).

Bayburt'ta su ürünleri yetiştiriciliği yapan 12 adet işletme bulunmaktadır. İç su balıkları yıllık toplam üretim kapasitesi 491,5 ton/yıl'dır. İlde faaliyet gösteren işletmelerin çoğunluğunu düşük üretim kapasitesine sahip olan küçük aile tipi işletmeler oluşturmaktadır. İşletmelerin tamamı alabalık üretmekte olup 491,5 ton/yıl üretim kapasitesi kafes ve havuz balıkçılığı işletmeleri tarafından gerçekleştirilmektedir (TÜİK 2012f).

Bölge su ürünleri sektörünün gelişmesinde doğal yapısı ve iklimi ile önemli bir avantaja sahiptir. Ayrıca, uygulanmakta olan destek ve teşvik sistemleri de olumlu katkı sağlamaktadır. Mevcut durumda devam eden ulaşım alt yapısına ilişkin projelerin tamamlanmasıyla pazar imkanı güçlenecek ve sektörün gelişmesine önemli katkı sağlayacaktır. Bölgede su ürünleri sektörünün karşılaştığı sorunlar; bölgenin su envanteri çıkarılmadığı için yavru ve yetiştiricilik için uygun su kaynaklarının yeri

ve kapasitesinin bilinmemesi; su ürünleri sektöründe örgütlenme eksikliği; balık yemi dağıtıcılarının ve bayilerinin bölgede olmayışı; su ürünleri yetiştiricilik alanlarının genellikle kamuya ait arazi ve su alanları olması; bu alanlarda su ürünleri yetiştiriciliği yapacak girişimciler için mevzuatla ilgili sorunların caydırıcı olması; bölge insanının su ürünleri tüketiminin azlığı ve öneminin yeterince bilinmemesi; mevcut kalifiye işgücünden ve teknik kapasiteden yeterince faydalanılamaması; pazarlama ve dış ticaret konularındaki zayıflıklar; üretimde yıl boyunca istikrarlı arzın sunulamaması; sert iklim koşulları nedeniyle üretimin düşmesi; üreticilerin kapasitelerinin destek ve teşvikler için uygun olmaması ve destek ve teşviklerden üreticilerin yeterince haberdar olmaması; baraj göllerinin kullanım kapasitelerinin %3 oranında tutulması; üzerinde halihazırda yetiştiricilik yapılan baraj göllerinin yetiştiricilerin bilgisi dışında sulama amaçlı kontrolsüz kullanılması şeklindedir.

YEM BİTKİLERİ

Yem bitkileri, hayvansal ürün üretiminde en önemli girdidir. Hayvansal üretimde ihtiyaç duyulan yem çayır-mera alanları ve yem bitkileri yetiştiriciliğinden karşılanmaktadır. Türkiye mera alanları bakımından zengin kaynaklara sahip olmasına rağmen bu potansiyelden hayvansal ürün üretiminde yeterince faydalanamamaktadır.

Türkiye’de 2012 yılı büyükbaş hayvan varlığı 14,02 milyon baştır (TÜİK 2012f). Bu hayvan varlığının ihtiyaç duyduğu besin maddesi gereksiniminin kaba yemlerden karşılanması için yılda ortalama 71,35 milyon ton kaliteli kaba yeme gereksinim duyulmaktadır. Ülkede kaliteli kaba yem üretimi 34,42 milyon ton düzeyinde kalmaktadır. Ülke genelinde en fazla üretimi yapılan yem bitkileri mısır (%44,33), yonca (%33,52) ve fiğdir (%12,3; (TÜİK 2012f)).

TRA1 Düzey 2 Bölgesi dağlık ve engebeli bir coğrafyaya sahiptir. Bu nedenle karlı tarımsal üretim alanı daralmaktadır. Bölgede tarım yapılan alanların yaklaşık %32,4’ü her yıl nadasa bırakılmaktadır. Tarla arazisi olarak kullanılan alanın %62,7’si tahıl üretimine ayrılmıştır. Yem bitkileri ise tarla arazisinin %33,5’ini oluşturmaktadır (Tan 2012).

Türkiye’nin alansal olarak yaklaşık %5,43’ünü kapsayan TRA1 Düzey 2 Bölgesi’nde tarım yapılan alanlar 500 ile 2.000 m yükseklikler

arasında değişmektedir. TRA1 Düzey 2 Bölgesi’nde de mera alanlarının fazlalığına rağmen Türkiye geneline benzer olarak mera alanlarından yeterince faydalanılamamaktadır. Dolayısıyla bölgede hayvansal üretimde ihtiyaç duyulan yem, kaba yemden karşılanmak zorundadır. TRA1 Düzey 2 Bölgesi’ndeki 802.612 adet olan büyükbaş hayvan varlığının (TÜİK 2012f) ihtiyaç duyduğu kaba yem ihtiyacı yaklaşık olarak 3,67 milyon tondur. Bölge meralarının ortalama ot verimi yaklaşık 60 kg/da (DATAE 2012) olduğu kabul edilirse TRA1 Düzey 2 Bölgesi meralarının yaklaşık 750.000 ton ot üretmesi gerektiği görülmektedir. Bölgede çayır-meradan ve yem bitkileri üretimden elde edilen üretim bölgenin ihtiyacının ancak %84,5’ini karşılayabilmektedir.

Bölgede yem bitkileri üretiminin önceliklendirilmiş sorunları; mera ve çayır alanlarına dönük problemler, üretici bilinçsizliği, nadas alanlarının daraltılması (ekim nöbeti), yem bitkileri yetiştiriciliği ve kullanımı ile ilgili sorunlar, tohumluk çeşit sorunu ve pazarlama sorunları olarak tespit edilmiştir. Bunun yanında yem bitkileri sektörünün hayvancılık sektörüyle yakından ilgili olması hayvancılık sektöründeki sorunların çözümünün yem bitkileri sektörünün gelişmesi ve sorunlarının çözümüne de katkı sağlaması anlamına gelmektedir.

Bölge meralarının ortalama ot verimi yaklaşık 60 kg/da (DATAE 2012) olduğu kabul edilirse TRA1 Düzey 2 Bölgesi meralarının yaklaşık 750.000 ton ot üretmesi gerektiği görülmektedir. Bölgede çayır-meradan ve yem bitkileri üretimden elde edilen üretim bölgenin ihtiyacının ancak %84,5’ini karşılayabilmektedir.

TIBBİ AROMATİK BİTKİLER

Türkiye, Mediterranean, İrano-Turanian ve Euro-Siberian olmak üzere üç fitocoğrafik bölgenin kesiştiği bir noktada bulunması nedeniyle oldukça zengin bir bitki tür çeşitliliğine sahiptir. Türkiye'nin barındırdığı yaklaşık 12.000 bitki türünden 3.000'e yakını endemiktir (dünyanın başka yerinde yoktur) ve Avrupa'daki bitki çeşitliliğinin %75'i tek başına Türkiye'dedir. Doğu Anadolu Bölgesi Türkiye içerisinde bitki çeşitliliği bakımında 862 adet endemik bitki türüne sahip Akdeniz Bölgesi'nden sonra 471 endemik tür ile ikinci sıradadır. Bu bitkilerin çoğunluğu bitki ile ilgili kimya sektöründe (kozmetik ve parfümeri sanayi gibi) hammadde olarak kullanılabilir niteliktedir. Tıbbi ve aromatik bitkilerden ilaç hammaddesi olarak yararlanılmasına ilave olarak değişen sağlık anlayışı nedeniyle de alternatif ürünler geliştirilmekte ve tüm dünyada önemli bir ticari potansiyele sahip hale gelmektedir.

Türkiye'de tıbbi ve aromatik bitkilerin bir kısmının tarımı yapılmakta bir kısmı ise dünyanın birçok yerinde olduğu gibi doğadan toplama yoluyla temin edilmektedir. Türkiye'de tıbbi ve aromatik bitkilerden kimyon, anason, kekik, çemen, haşhaş, rezene, nane ve kişnişin tarımı yapılmaktadır. Defne, mahlep, ıhlamur çiçeği, adaçayı, biberiye, meyan kökü ve ardıç kabukları doğadan toplanmaktadır (Yücer 2012). Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı son yıllarda tıbbi aromatik bitkiler konusunda araştırma enstitüleri aracılığıyla faaliyetlerini artırmış ve 13 Tarımsal Araştırma Enstitüsünde doğadan toplama, kültüre alma, adaptasyon, ıslah, çeşit geliştirme ve yetiştirme teknikleri başlıkları altında çalışmalar başlatılmıştır.

TRA1 Düzey 2 Bölgesi özellikle yükselti farkları ve buna bağlı çeşitli iklim özellikleri nedeniyle bitki tür çeşitliliği açısından önemli bir noktadadır. Genel olarak ülke çapında üretimi ve doğadan toplaması yapılan bitki türlerinin hemen hemen tamamı bölge genelinde de görülmektedir. Özellikle bölgede bulunan akarsuların ve kollarının (Çoruh ve Karasu gibi) oluşturduğu kendine özgü habitatı bulunan alanlarda endemik özelliği de bulunan bitkiler mevcuttur. Bununla beraber, gerek yerel halkın bitkileri tanımaması gerekse bölgenin bu özelliğinden üreticilerin yok denecek kadar az haberdar olması bu potansiyelden ilk etapta yararlanılamamasına neden olmaktadır.

Bölgenin tıbbi aromatik bitki potansiyelinin harekete geçirilmesi konusunda önceliklendirilmiş sorunları sırasıyla; doğal olarak yetişen dağ meyvelerinden yaş ve kurutulmuş organik meyve, meyve suyu ve çiçek çayı üretimi ve pazarlamasının yapılamaması, bölgede mevcut türler (kardelen, karçiceği, lale, ters lale vb.) başta olmak üzere uluslararası ticarete önem taşıyan türlerin üretimi ve ihracının yapılamaması, bölgedeki tıbbi-aromatik bitkilerin ekonomik analizinin yapılmamış olması, yöresel eko tiplerin ve yabani meyvelerin ve benzer yerel ürünlerin tescili ve standardizasyonu olmaması, pazar garantili bahçe veya köy uygulamalarının olmaması, bölgenin hiçbir tıbbi aromatik üründe marka haline getirilememiş olması, aşamalı olarak uygun köy veya yörelerde tıbbi-aromatik bitkiler sektörü için bitkilerin seçilmemiş olması olarak tespit edilmiştir.

Bölgede tıbbi aromatik bitkiler sektörünün en önemli sorunu var olan ve halihazırda üretilen tıbbi aromatik ürünlerin yeterince değerlendirilememesi ya da yerel seviyede kalarak toplanan ve yerelde tüketilen tıbbi aromatik ürünlerin gerektiği seviyede ele alınamıyor olmasıdır.

Bölgenin tıbbi aromatik bitkilerinin yerel, ulusal ve uluslararası pazarlarda görülememesinin sebepleri tüm sektörün bölgedeki genel anlamda sorunlarını göstermektedir. Bu sorunlar ise; etkin bir pazarlama stratejisinin uygulanmaması; ihracat pazarlarında yer alacak girişimlerin zayıflığı; özellikle ilaç, baharat, kozmetik, parfüm, gıda ve meşrubat sanayi için uygun bitkilerin ve farklı amaçlı bitki çaylarının organik olarak üretiminin ve pazarlanmasının yapılmaması; bölgede büyük çoğunluğu gıda ve içecek, tıp, ecza, kozmetik, doğal

renklendirici, doğal tatlandırıcı, doğal stabilizatör, doğal katı ve sıvı yağlar, doğal koruyucular, doğal antioksidanlar, bitkisel çay, baharat, boya ve süs bitkisi olarak kullanılabilecek yabani bitki türlerinin ortaya konulmaması ve bu bitkilerin koruma ve üretim olanaklarının araştırılmaması; bölgede üretilecek ürünlerin teknik anlamda işlenmesi ve pazarlanması için gerekli bilgi ve altyapının eksikliği şeklindedir. Bu sorunların temelde organizasyonsuzluk, işleme tesisleri ve ürün standartlarının olmayışından kaynaklandığı görülmektedir.

ARICILIK ve ARI ÜRÜNLERİ

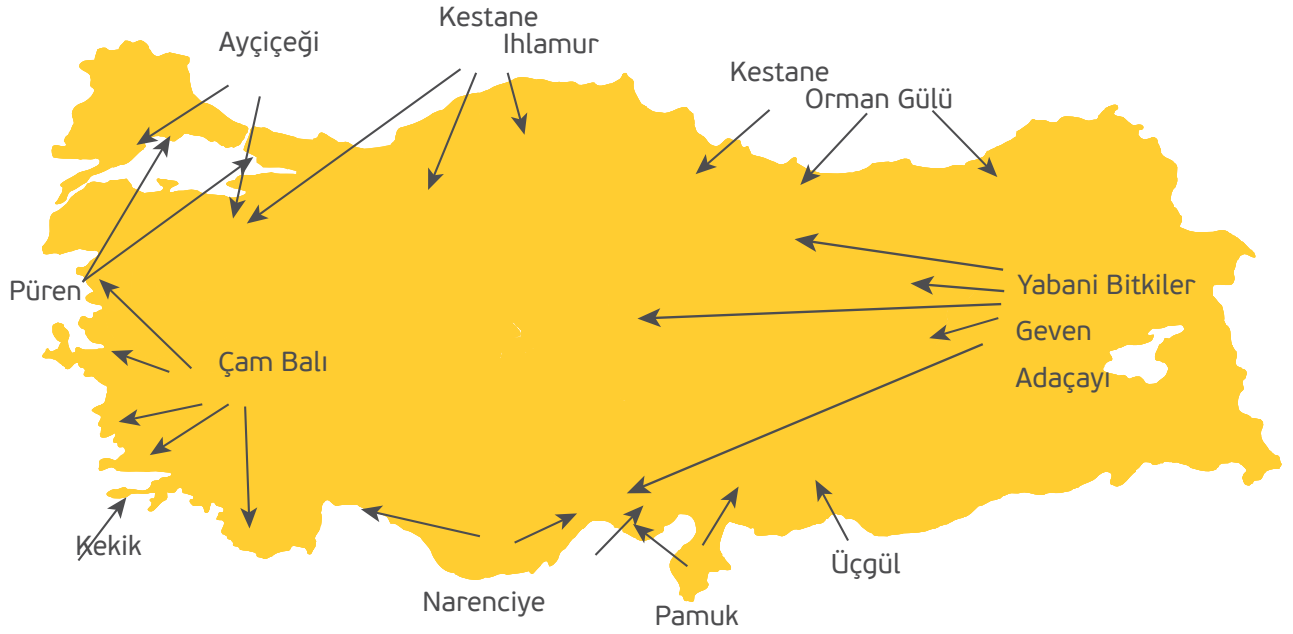
Türkiye doğal koşulları, uygun iklimi ve zengin florası ile büyük bir arıcılık potansiyeline sahiptir. Arıcılık, bitkisel üretime olan katkısı ve insan sağlığı açısından önemi nedeniyle Türkiye'nin en yaygın ve geleneksel tarımsal etkinliklerden biridir. Dünyada 2012 yılı itibarıyla yılda 1,6 milyon ton bal üretilmektedir. Bu miktarın 2015 yılına kadar 1,9 milyon tona çıkacağı tahmin edilmektedir (GIA, 2011). Bal üretimi çoğu zaman bir ülkenin arıcılık sektörü hakkında temel gösterge olmaktadır. Dünyadaki bal üretiminin %26'sını karşılayan Çin dünyada birinci, Türkiye %5,3'lük üretimle ikinci üretici durumundadır (Tablo 26).

Bununla beraber Türkiye'de arıcılık yeterince verimli değildir. Kovan başına bal verimi ortalama 15,68 kg'dır (GTHB, 2012). Bu değer Çin'de 46,4 kg iken dünya ortalaması 23,5 kg'dır (MTO, 2012). Türkiye yıllık olarak ürettiği 94.245 ton balın yaklaşık 87.000 tonunu iç pazarda tüketmektedir. Buna rağmen kişi başına bal tüketimi sadece 1.200 gr kadardır. Bu yönüyle düşünüldüğünde ülke iç pazarının oldukça yüksek bir pazar potansiyeline sahip olduğu görülmektedir.

Dünya'nın en çok bal ithal eden ülkeleri tüm dünya ithalatının %48'ini temsil eden Almanya, İngiltere, Suudi Arabistan, Fransa, İtalya ve İspanya'dır (TIBS, 2010). Bununla beraber Türkiye, Almanya'nın aldığı yıllık bal miktarının sadece %1,8'ini, Suudi Arabistan'ın aldığı yıllık bal miktarının ise sadece %3,6'sını karşılamaktadır.

Tablo 26. Dünya bal üreticileri sıralaması (FAO, 2011)

Sıralama	Ülke	Üretim Değeri (x 1000\$)	Üretim Miktarı (ton)
1	Çin	1.119.427	446.089
2	Türkiye	236.500	94.245
3	Ukrayna	176.412	70.300
4	ABD	168.131	67.000
5	Rusya	150.590	60.010
6	Hindistan	150.565	60.000
7	Arjantin	148.056	59.000
8	Meksika	145.002	57.783
9	Etiyopya	134.693	53.675
10	Iran	117.943	47.000

Şekil 37. Türkiye bal yetiştirme alanları (MTO, 2012)

Türkiye’de bulunan 6,01 milyon koloninin yaklaşık 5,4 milyonu gezgincidir. Ülkenin farklı flora ve iklim özellikleri dolayısıyla yılın her döneminde farklı polinizasyon kaynakları gezilebilmektedir. Bu anlamda yapılan yer değiştirmelerin oluşturduğu olumsuzluklarla beraber gezginci arıcılık ülke arıcılığında vazgeçilmez olarak görülmektedir. Gezginci arıcılığın ülkenin farklı bölgelerinde farklı kaynakları Şekil 61’de verilmiştir.

Bal üretiminde oldukça önemli olan bitkiler ağırlıklı olarak Şekil 61’de gösterildiği gibi dağılmaktadır. Ülkede ayçiçeği, pamuk, narenciye, püren, korunga, yabani çilek grubu, mera bitkileri, kekik, geven, bal veren meyve ağaçları; akasya, çam, köknar, ladin, ihlamur, kestane bulunmaktadır. Dünya’daki bal verimi yüksek olan bitkilerden

3.000’i endemik tür olmak üzere 12.000 çeşidi ülkede bulunmaktadır. Bu yönüyle üretilecek arı ürünlerinin çeşit ve kalitesi rekabet üstünlüğü sağlamaktadır. Arı ürünleri balın yanında polen, propolis, arı zehri, mum ve arı sütü olarak sıralanabilir.

TRA1 Düzey 2 Bölgesi 224.503 adet koloni varlığı ile 3.760 ton bal ve 180 ton bal mumu üretmektedir. Bölgede koloni başına bal verimi 16,72 kg/koloni ile Türkiye ortalamasına (15,68 kg/koloni) yakındır. Koloni başına bal mumu üretimi 1,05 kg/kolonidir. Bu değer Türkiye ortalamasının (0,7 kg/koloni) üzerindedir (GTHB, 2012). TRA1 Düzey 2 Bölgesi koloni sayısı olarak Türkiye koloni varlığının %3,73’ünü, bal üretiminin %3,98 ve bal mumu üretiminin %4,2’sini karşılamaktadır. Gıda

Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı verilerine göre oluşturulan illerin arıcılık sektöründeki gelişmişlik sıralamasına göre (Tablo 27) koloni varlığı bakımından Erzurum 10’uncu, Erzincan ve Bayburt sırasıyla 23 ve 60’ıncı sırada yer almaktadır.

Bal üretimi bakımından iller sıralandığında Erzurum yine 10’uncu sırada yer alırken Erzincan 18, Bayburt ise 58’inci sırada yer almaktadır. Bal verimliliği sıralamasında ise Erzurum ve Bayburt sırasıyla 16 ve 17’inci sırada yer alırken Erzincan 24’üncü sırada yer almaktadır. Türkiye bal üretimi verimliliği koloni başına 16,72 kg iken Erzurum, Bayburt ve Erzincan illerinin verimlilik değerleri sırasıyla 17,18; 17,03 ve 15,96 kg’dır. Dünyada ileri düzeyde arıcılık yapan ülkelerin koloni başına bal üretimi ortalaması 35

Tablo 27. 2011 Yılı Koloni Sayısına Göre İl Sıralaması (GTHB, 2012)

Sıra	İl Adı	Köy Sayısı	Koloni Sayısı (ad)	Bal Üretimi (ton)	Balmumu Üretimi (ton)	Bal Verimi (kg/koloni)	Balmumu Verimi (kg/koloni)
1	Muğla	333	687.185	11.115,94	653,173	16,18	0,95
2	Ordu	448	458.273	11.820,23	212,834	25,79	0,46
3	Adana	350	378.544	7.437,09	334,501	19,65	0,88
4	Aydın	261	202.105	2.984,23	147,544	14,77	0,73
5	Sivas	890	189.806	3.841,03	231,753	20,24	1,22
6	Antalya	485	182.997	2.488,29	156,435	13,6	0,85
7	İzmir	342	169.480	2.521,08	104,36	14,88	0,62
8	Mersin	273	166.272	2.714,40	229,165	16,33	1,38
9	Balıkesir	506	136.239	2.418,08	72,184	17,75	0,53
10	ERZURUM	547	122.486	2.103,79	81,086	17,18	0,66
23	ERZİNCAN	342	76.046	1.213,70	51,46	15,96	0,68
60	BAYBURT	99	25.971	442,36	47,512	17,03	1,83

kg/koloni olduğu düşünüldüğünde ülkenin ve TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nde yapılan arıcılığın verim bakımından iyi durumda olmadığı görülür.

Yapılan saha çalışmaları ile belirlenen arıcılık sektörüne ait sorunların, yapılan analizler sonucu öncelik sırası belirlenmiştir. Arıcılık sektöründe sorunların öncelik durumu sırasıyla; pazarlama problemleri, damızlık materyal eksikliği, uygun konaklama alanı (mera) bulunmasında zorluklar yaşanması, piyasanın belirsiz olması, göçer arıcılık,

piyasada denetimin olmaması, organizasyon eksiklikleri, sermaye yetersizliği, üreticinin bilinçli olmaması, piyasa standardının olmaması (çeşitli standartlarda ürün olması) tüketicinin bilinçsiz oluşu ve girdilerin pahalı olması olarak tespit edilmiştir.

Bölgedeki arı ürünleri üretim sektörünün "pazarlama problemleri" diğer sorunlardan öncelikli çıkmıştır. Sıralamada dördüncü olarak görülen "piyasanın belirsiz olması", yedinci sıradaki "organizasyon eksiklikleri" ve onuncu sıradaki "piyasa standardının olmaması

(çeşitli standartlarda ürün olması)" da birinci sorunla ilişkilidir ve beraber değerlendirilmesi gerekmektedir. Arıcılık sektörü sorunları kategorize edildiğinde; pazarlamaya dayalı sorunlar, kontrol-denetlemeye bağlı sorunlar ve bilgi eksikliğine dayalı sorunlar olarak sıralanabilir.

Analiz sonucu sektördeki tüm sorunların birbirleriyle oldukça ilişkili ve etkileşim içinde olduklarını göstermektedir. Sektörün ittifak ettiği en önemli sorun "pazarlama problemi" aslında öncelik sıralamasında sektördeki herkesin birincil

sorunu olmadığını, yine en az öneme sahip sorunun (girdi maliyetlerinin yüksek olması) sektördeki herkes tarafından en önemsiz sorun olarak görülmediği tespit edilmiştir. Bu durum sektördeki tüm sorunların kendi aralarında belli bir etkileşime sahip olduklarını, her bir problemin başka bir sorunla ilişkili, o problemin ya sebebi ya da sonucu olduğu anlamına gelmektedir. Bu sebeple sektördeki tüm sorunların beraber ele alınarak çözüm üretilmesi gerekmektedir.

Analiz sonuçlarına göre arıcılık sektörünün "pazar sorunu"na etki eden en önemli faktör "standart olmayan kaliteli ürün çeşitliliği" sorunudur. Piyasada oldukça farklı standart ve kalitede ürünlerin olması, üçüncü sırada yer alan farklı fiyatlandırma sorununa sebep olmakta ve sektöre güveni sarsmaktadır. Bu durumdan hem üreticiler hem de tüketiciler olumsuz etkilenmektedir. "Sektördeki organizasyon sorunları" ikinci sırada etkili faktör olmuştur. Bölgedeki ortak hareket edebilme kültürünün zayıflığı bu sektörde de önemli olmaktadır. Pazar sorununda etkili olan diğer bir faktör ise "ambalajlama ve paketlenme sorunu"dur. Bölgede üretilen arıcılık ürünleri çoğunlukla

paketlenmeden, ham madde olarak pazara sunulmaktadır.

Arıcılık sektöründe üretilen ürünlerin kalite ve standart sorunlarına etki eden alt faktörler incelendiğinde beş faktörün etkili olduğu görülmektedir. Yapılan etki değerlendirmesinde ilk sırayı "ürünlerin üretimi ile ilgili bilgi eksikliği" almıştır. Sahada teknik elemanların yeterince bulunmaması birinci sırada önemli bulunan bilgi eksikliği sorunuyla örtüşmektedir. İkinci sırada etkili olan faktör ise konuyla ilgili bir kalite ve standart mevzuatının olmaması görülmektedir. Dördüncü ve beşinci sırada yer alan üretim kontrolleri ve sertifikalı üreticilik faktörleri de ikinci faktörle yakından ilgilidir.

Arıcılık ürünlerinin kalite ve standartlara uygun hale getirilmesi sektörün tamamında yapılacak düzenlemeler ve iyileştirmelerle mümkün olacaktır. Bu düzenlemelerin tüm sektörün toparlanmasına ve kalkınmaya dönük daha etkili bir araç haline gelmesine sebep olacağı düşünülmektedir.

TRA1 Düzey 2 Bölgesi arıcılığı yapılan analizlere dayalı olarak değerlendirildiğinde bölgede arıcılığın yeterince etkili ve

verimli yapılamamasının ve bölge arıcısının genelinde eğitim eksikliği bulunmasının üretilen ürün kalitesinden verimine, ürün çeşidinden pazarlama organizasyonuna kadar çok geniş bir yelpazede etkili olduğu görülmektedir. Bölgede km²'ye düşen kovan sayısının uygun olmaması (yerleşim problemi), koloni yönetiminin yapılamaması, damızlık sorunu, hastalık ve zararlılar, arıcıların kışlatma kayıpları ve erken dönem kayıpları, sonbahar hazırlıklarının uygun yapılmaması başlıca sorunlar arasında sayılabilir. Bu sorunların sonucu olarak bölge arıcılık sektöründe; yeterli olmayan verimlilik, standart olmayan ürün, ürün çeşidinin azlığı, pazarda dengeli olmayan fiyatlar oluşmaktadır. Yeterli organizasyonun yapılamıyor olması da diğer sorunların daha da kemikleşmesine sebep olmaktadır. Bölgenin potansiyeli düşündüğünde sektörün mevcut durumu gelişmeye ve geliştirilmeye açık bir alan olarak görülmektedir. Özellikle arıcılık ürünlerinin çeşitlerinin azlığı ve ikincil ürünlere dönüştürülememesi bölgeye ve sektöre olumsuz yansımaktadır.

TOHUMCULUK

Dünya'da tohumculuk sektörü ileri teknoloji ürünlerine dönüştürülmüş ve ekonomik getirisi çok yüksek, stratejik bir sektör olarak değerlendirilmektedir. Sertifikalı tohumluk, verimliliğin ve üretimin artırılmasında ve üretim maliyetinin düşürülmesinde tarım sektörünün en temel ve en önemli girdisi durumundadır. Kaliteli bir sertifikalı tohumluğun verimi artırmadaki payının buğday ve fasulye gibi kendine döllen bitkilerde %20 -30 seviyesinde, mısır ve ayçiçeği gibi yabancı döllen bitkilerde ise %100'lerin üzerinde olduğu bilimsel araştırmalarla ortaya konulan bir gerçektir (DATAE, 2012a). Tohumculuk sektörü, bir ülkenin kendi kendine yetebilirliği ve bağımsızlığı için vazgeçilmez bir alandır ve 20. yüzyılda tamamiyle ticari bir sektör haline gelmiştir. Tohumculuk sektörünün geliştiği ülkelerde özel sektör girişimciliğine dayalı tohumculuk kuruluşları yaygınlaşmış, tohumluk üretimi ve dağıtım alanlarını üstlenmişlerdir. Devletler ise tohumculuğun uluslararası stratejik temellerini ve planlama tarafını tercih etmişlerdir. 1970'li yılların sonunda dünya tohumluk ticareti yaklaşık 10 milyar dolar iken 2011 yılında 45 milyar dolara çıkarak 4 kattan fazla artış göstermiştir (TİGEM 2011). Türkiye 400 milyon dolarlık kendi tohumluk pazarının sadece 61 milyon dolarını karşılayabilmektedir (ISF, 2012) ve bu üretimi ile dünyada 26. sırada yer almaktadır.

Türkiye'de ilk bitki ıslah çalışmaları ve kaliteli tohumluk üretimleri 1926 yılında tohum ıslah istasyonlarının kuruluşu

ile başlamıştır. İzleyen yıllarda kamu araştırma programları ile tohumluklar üretilmiş, 1980'li yılların başlarında ise kamu esaslı bir tohumluk tedarik sisteminden özel girişimi esas alan bir tohumluk endüstrisi modeline geçmiştir (Turk-Ted, 2009). Türkiye tohum üretiminde 2002'den 2012'ye gelinceye kadar 143.978 ton üretimden 644.790 tona ulaşmıştır. Özellikle şekerpancarı ve kuru fasulye konusunda diğer tohumlarda olduğu kadar bir gelişme olmamıştır. Ayrıca kanola tohumu üretimi 2006 yılında önemli derecede (18 kat) artmış ancak bu artış sürekli devam etmemiştir.

Türkiye'nin tohum ihracatı 2002 yıllarında 8.112 ton iken 2012 yılı itibarıyla 4,6 kat artarak 37.439 tona ulaşmıştır. İhracat yapılan ürünlerin önde gelenleri buğday, mısır, ayçiçeği ve pamuktur. Türkiye'nin yıllara göre tohum ihracat rakamları Tablo 69'da verilmiştir.

Türkiye'nin tohum ihracatının 2002 yılında 1.7320.000 dolar iken 2012 yılı itibarıyla 6,9 kat artarak 120.795.972 dolara ulaşmıştır. İhraç edilen birim ton başına elde edilen gelir 2002 yılında 2.135 dolar iken yıllar itibarıyla artmış 2012 yılında 3.565 dolara yükselmiştir. Bu yükseliş ülkedeki tohumculuk sektörünün katma değer bakımından her geçen gün daha iyi bir noktaya gittiğini göstermektedir. Ayrıca ürün bazında değerlendirme yapıldığında birim ton başına en düşük gelir patates (450 dolar)

iken en yüksek gelir getiren tohum ise şeker pancarı (55.667 dolar) olarak görülmektedir.

Türkiye tohumculukta yaptığı ihracatının yanı sıra önemli miktarlarda ithalat da yapmaktadır. Türkiye'nin tohum ithalatı 2002 yıllarında 19.227 ton iken bu oran 2012 yılı itibarıyla 1,7 kat artarak 33.160 tona ulaşmıştır. İthalat yapılan tohumlukların içerisinde patates yıllık yaklaşık 20.000 ton ile diğer tohumluklardan açık ara öndedir. Çim ve çayır otu, hibrit mısır ve yonca ise yıllık 2-3 bin ton seviyelerinde ithal edilmektedir. Türkiye'nin yıllara göre tohum ithalat rakamları Tablo 71'de verilmiştir. Türkiye'nin tohumluk ithalatı incelendiğinde, patatesin önemli bir yer tuttuğu, ilave olarak kanola, korunga, çim ve çayır otu ithalatının da 2008 yılından sonra azalmaya başlasa da öneli olduğu görülmektedir. Tohum ithalatında 2012 yılına gelindiğinde hemen hemen tüm tohumluk çeşitleri ithalatında azalma yönündedir. Ancak sebze, kanola, yonca ve fiğde yeniden yükselme gözlenmektedir (GTHB 2013).

Türkiye'nin tohum ithalatının parasal karşılığı 2002 yılında 55.200.000 dolar iken 2012 yılı itibarıyla 3,6 kat artarak 197.648.000 dolara ulaşmıştır. İthal edilen birim ton başına elde edilen gider 2002 yılında 2.857 dolar iken yıllar itibarıyla artmış 2012 yılında 5.960 dolara yükselmiştir. Ayrıca ürün bazında değerlendirme yapıldığında birim ton başına en düşük gider buğday (584 dolar) iken en yüksek

Tablo 28. Türkiye'nin Yıllara Göre Tohum İthalat Rakamları (ton; GTHB, 2013).

T Ü R L E R	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010*	2011*	2012
Buğday	129	1.453	802	563	638	1.146	789	719	3.434	1.269	612
Arpa				20	35	500	423	123	58	133	93
Hibrit Mısır	784	2.607	4.616	4.568	1.333	1.695	4.538	4.018	3.164	2.462	2.667
Çeltik		30	30		32				17	109	1
Ayçiçeği	177	203	103	125	160	266	340	529	387	196	157
Soya	6		8		0	4		3	0	10	0
Yerfıstığı						35			0	0	0
Şeker Pancarı	86	130	25	8	23	175	602	754	895	314	159
Patates	14.147	7.570	8.580	9.712	17.893	17.606	12.845	9.590	22.025	20.788	18.997
Pamuk	166	79	418	290	109	271	212	257	147	148	60
Sebze	1.148	764	2.034	1.691	1.475	1.620	1.927	2.498	3.185	1.056	1.223
Kanola (Kolza)	50	15	23	51	335	60	137	22	81	88	152
Yonca	70	81	338	2.464	3.007	2.941	935	314	197	818	1.613
Fiğ (Macar)	50		60	100	140	183	101	10	0	0	60
Fiği (Adi)					509	856			0	0	
Korunga	260	360	380	756	1.261	2.795	200		0	0	0
Sorghum		38		193	48	28	21	60	136	201	123
Sorgum-Sudan Otu	20	13	310	256	472	20	100	752	0	0	0
Yem Şalgamı		4		9	28	15	47	2	0	0	0
Yem Bitkisi								199	746	1.086	917
Yemlik Pancar	3	5	27	136	67	30	16	8	0	42	49
Çim Ve Çayırotu	2.131	2.809	2.084	2.859	5.089	4.128	4.185	3.216	3.522	4.373	3.848
Diğerleri*							16.160	7.193	2.617	3.661	2.429
Toplam (Ton)	19.227	16.161	19.838	23.801	32.654	34.374	43.578	30.267	40.610	36.754	33.160

* 2010 yılına ait miktarlar DTM verileridir. Rep kolza (diğer), keçiboyuzu, arpacık soğan ve kuru sarımsak dâhil değildir. 2011 yılı verilerinde rep/kolza, kabak(veri tabanı hariç), kuru sarımsak ve meyve ağaçları tohumları hariçtir.

gidere sebep olan tohum ise hibrit sebze (95.944 dolar) olarak görülmektedir.

TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nde tohumculuk konusunda çalışan ilk kurumsal yapı 1938 yılında kurulan Tohum Islah İşletmesidir. Daha sonra Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi bünyesinde tohumculuk çalışmaları araştırma seviyesinde devam etmiştir. TAGEM Doğu Anadolu Tarımsal Araştırma Enstitüsü bünyesinde ıslah ve çeşit geliştirme faaliyetleri devam etmiştir. DATAE tarafından şimdye kadar 9 adet yem bitkileri çeşidi, 7 adet serin iklim tahılı çeşidi ve 8 adet yemeklik dane baklagil çeşidi olmak üzere bölge şartlarına uygun 24 çeşidi tescil ettirmiştir Çakal 2011). Yine DATAE bünyesinde kurulan

"Soğuğa Dayanıklılık Test Merkezi" bölgenin, ülkenin ve hatta ülke dışındaki tohumculuk şirketlerinin tohumlarını test ettirebilecekleri bir merkez olma yolundadır. Bu merkez aracılığıyla bölgeye bazı tohumculuk şirketlerinin ilgisinin artması muhtemeldir.

Bölgede özellikle Erzurum ve Bayburt için ağırlıklı tahıl ve yem bitkisi tohumluğu geliştirme faaliyetleri yürütülmekte ve sebze ve meyve tohumu geliştirme yoluna gidilmektedir. Erzincan ili için meyve ve sebze tohumu geliştirilmesi bir ihtiyaç olarak görülmesine rağmen henüz bu konuda yeterli bir faaliyet bulunmamaktadır. Tohumculuk Genel Müdürlüğü kayıtlarına göre Erzurum'da 2 adet, Erzincan'da 1 adet tohumculuk firması

bulunmaktadır. Ancak bölgede tohumculuk sektörü genelde alım satım yapan ticarethaneler seviyesinde yürümektedir. Bölgede baharatçılar, bakliyatçılar, yem satıcıları ve bakkallar gibi ilgili ilgisiz birçok işletme tarafından tohum satışının yapıldığı görülmektedir. Sertifikalı tohumculuk üretimi bölgede hemen hemen mevcut değildir. Bölgenin yüksek rakım ve düşük nem şartları gibi avantajları tohumculuk faaliyetlerini bölge ekonomisine katkıya dönüştürülebilir. Özellikle tohumların soğuğa dayanımının önemli olduğu düşünüldüğünde bölgenin bu konudaki önemi daha da ön plana çıkmaktadır. Çiftçiler çoğu zaman tohumu tohumluk olarak algılamakta ve işlem görmektedir.

8.2. SANAYİ

TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nde sanayileşme 1950 yılından sonra başlamıştır. 1953 yılında, Erzurum Et Kombinası ve Erzincan Şeker Fabrikasının kurulması ile başlayan sanayileşme süreci daha sonraki yıllarda Erzincan Sümerbank Bez Fabrikası (1954), Erzurum Şeker Fabrikası (1956) ve Erzurum Yem Fabrikası'nın (1959) kurulması ile devam etmiştir. Bölgede artan çimento talebini karşılamak üzere 1970 yılında kurulan Aşkale Çimento Fabrikası, bölgede gerçekleştirilen son ciddi kamu yatırımı olarak göze çarpmaktadır. Çimento ve hazır beton üretimi yapan ve 1993 yılında özelleştirilen Aşkale Çimento Fabrikası ülkede faaliyet gösteren

en büyük 500 şirket içerisinde bölgeden sıralamaya giren tek şirket haline gelmiştir.

TRA1 Düzey 2 Bölgesi'ndeki sanayi sektörünün mevcut durumu, TÜİK tarafından yayımlanan Bölgesel Gayri Safi Katma Değer (GSKD) verileri ile ortaya konulmuştur. 2013 yılında yayınlanan çalışmaya göre, Bölge'nin sanayi sektörü payının ülke geneline oranı 2008 yılı itibarıyla %0,55 olup, GSKD sıralamasında bölge, ülke genelinde yer alan 26 Düzey 2 Bölgesi içerisinde 24'üncü sırada yer almaktadır. Bölge içi gayri safi katma değerine ise sanayi sektörü ortalama %17 oranında katkıda bulunmaktadır.

Bölge sanayisinin bölgenin toplam elektrik tüketimi içerisindeki payı ortalama %22 olup, sanayi elektrik tüketimi bölge genelinde düzenli bir artış göstermektedir (Tablo 30)

Tablo 29. TRA1 Düzey 2 Bölgesi gayri safi katma değerinin Türkiye ortalamasına oranı (TÜİK 2013a)

	2008	2009	2010
Tarım	1,8	1,8	1,8
Sanayi	0,6	0,6	0,7
Hizmetler	0,9	1,0	0,9
Toplam	0,9	0,9	0,9
Sıra	24	24	24

Tablo 30. TRA1 Düzey 2 Bölgesi elektrik tüketimi (TÜİK, 2011).

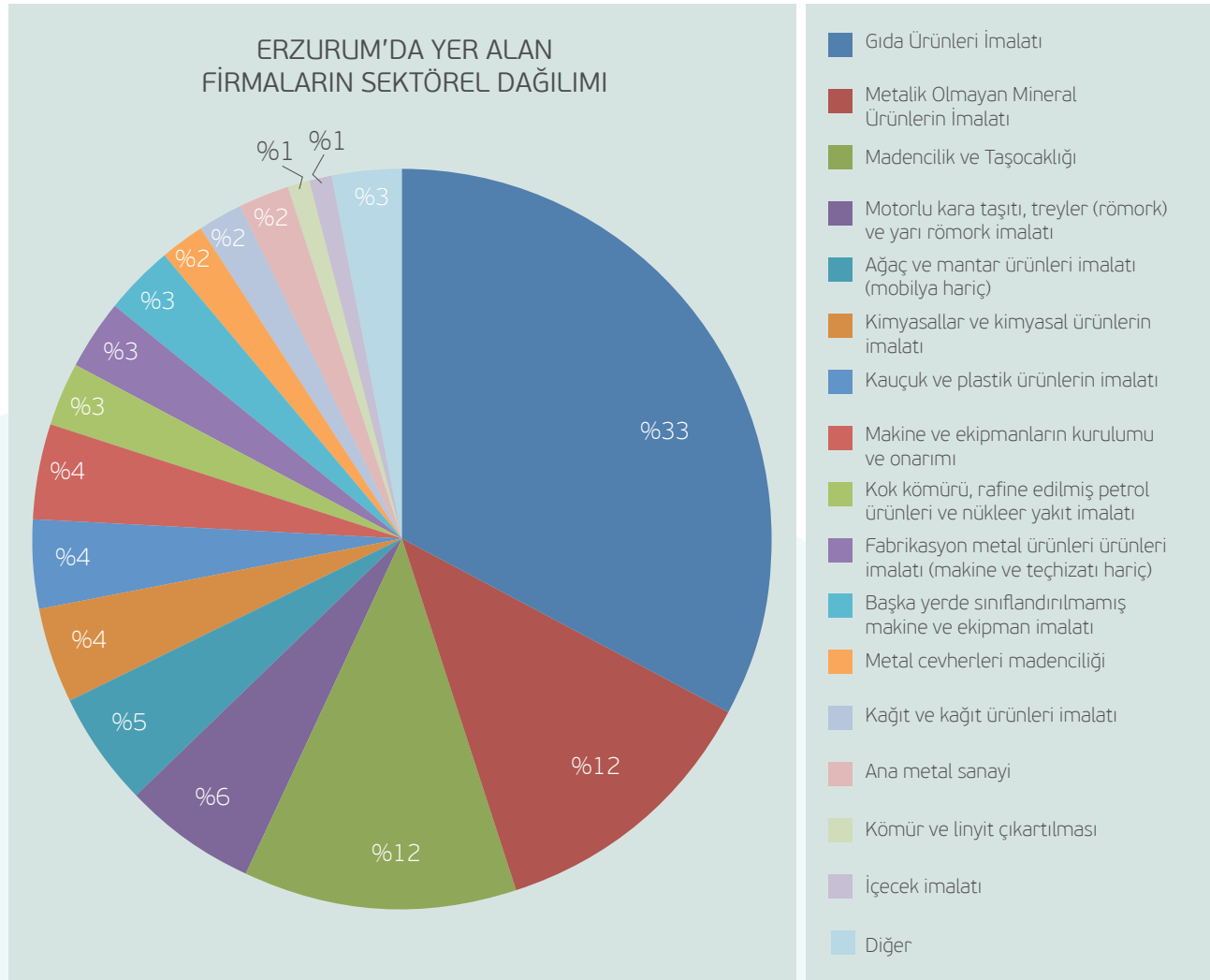
	YIL	Elektrik tüketimi: Toplam tüketim (MWh)	Elektrik tüketimi: Sanayi işletmesi (MWh)	Elektrik tüketimi: Sanayi işletmesi (%)
TRA1	2009	1.139.652	220.947	19
	2010	1.262.720	283.485	22
	2011	1.391.572	353.686	25
Erzurum	2009	838.506	178.965	21
	2010	927.531	226.369	24
	2011	1.010.556	256.847	25
Erzincan	2009	239.713	37.514	16
	2010	265.546	48.021	18
	2011	305.322	84.403	28
Bayburt	2009	61.433	4.468	7
	2010	69.643	9.095	13
	2011	75.694	12.436	16

2012 TÜİK verilerine göre bölgede toplam istihdamın %12,1'ini sanayi sektörü oluşturmaktadır. Hizmetler sektöründe çalışanların oranı %46,4 iken istihdamın %41,8'ini oluşturan tarım sektörü bölgede öne çıkan sektörler arasındadır. Bölge illerinin ekonomik durumu incelendiğinde Erzurum ekonomisinin başta tarım olmak üzere hizmetler ve inşaat sektörlerine bağlı olduğu, ilde imalat sanayinin ise henüz istenen düzeye ulaşmadığı görülmektedir. Sanayi sicil kayıtlarına göre Erzurum'da mevcut sanayi işletmesi sayısı 166 olup ülkenin toplam sanayi işletmesi içerisinde

%0,2'lik bir oran ile Erzurum sanayisi az gelişmiş bir ildir. İlde bulunan sanayi işletmelerinin %32'si mikro ölçekli, %56'sı küçük ölçekli, %10'u orta ölçekli, %2'si büyük ölçekli işletmelerdir (BSTB 2012). Erzurum'da yer alan sanayi firmalarının sektörel dağılımı Şekil 38'de verilmiştir.

Sanayi sicil kayıtlarına göre, Erzurum'da kayıtlı işletmelerde çalışan personel sayısı toplam 5.581'dir. Sanayide çalışanların, %26'sı metalik olmayan mineral ürünlerin imalatı, %17'si gıda ürünleri imalatı sektöründe istihdam edilmektedir.

Toplam sanayi işletmesi içerisinde %0,2'lik bir oran ile Erzurum, sanayisi az gelişmiş iller arasında yer almaktadır.

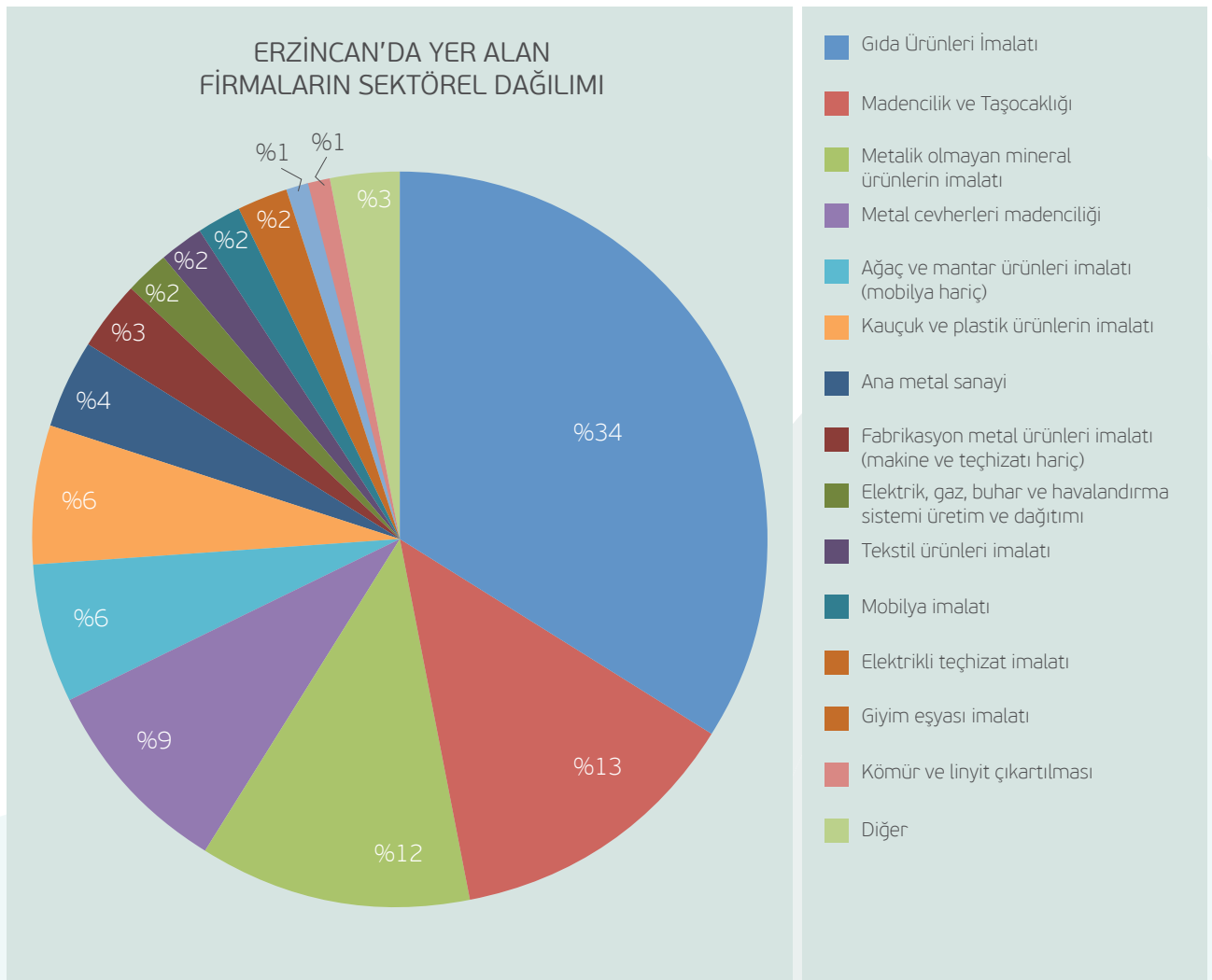

Şekil 38. Erzurum'da yer alan firmaların sektörel dağılımı (BSTB 2012)

Erzincan ilinde sanayi sicilinde kayıtlı sanayi işletmesi sayısı 117'dir. Bunların %57'si mikro ölçekli, %36'sı küçük ölçekli, %6'sı orta ölçekli, %1'i büyük ölçekli işletmelerdir. Toplam sanayi işletmesi içerisinde %0,2'lik bir oran ile Erzincan, sanayisi az gelişmiş iller arasında yer almaktadır. Devlet katkısıyla yapılmış bulunan Erzincan Şeker Fabrikası ve bu kuruluş bünyesinde faaliyet gösteren makine fabrikası en fazla istihdam sağlayan büyük işletmelerdir. Orta büyüklükteki işletmeler ağırlıklı organize sanayi bölgesinde bulunmaktadır. Bunların da büyük bir kısmı tarıma dayalı

sanayidir. Bu sanayi kolunu OSB dışında kurulu bulunan un ve yem fabrikaları da desteklemektedir. Şehrin ikinci sanayi kolu ise madencilığe dayanmaktadır. Diğer işletmeler ise ağaç, cam, toprak, metal ve kimya işkolunda faaliyet göstermektedirler (Şekil 39).

Sanayi sicil kayıtlarına göre, Erzincan'da kayıtlı işletmelerde çalışan personel sayısı toplam 2.149'dur. Sanayide çalışanların %36'sı gıda ürünleri imalatı, %11'i ana metal sanayi imalatı, %11'i diğer metalik olmayan mineral ürünlerin imalatı sektöründe istihdam edilmektedir.

Şekil 39. Erzincan'da yer alan firmaların sektörel dağılımı (BSTB 2012)

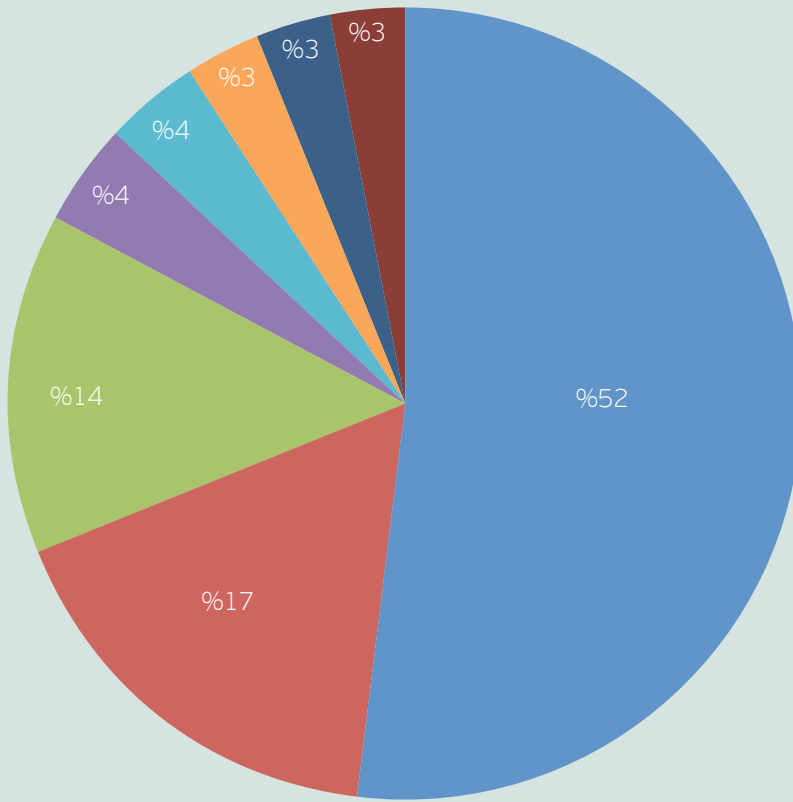
SOSYOEKONOMİK ÖZELLİKLER

Bayburt'ta bulunan sanayi, küçük ölçekli işletmelerden meydana gelmektedir. İlde yem, un, kepek, tuğla, çivi, tel, çelik kapı, mermer, taş ocakçılığı, giyim ve çuval üretimi yapan sanayi tesisi bulunmaktadır. Sanayi sicil kayıtlarına göre ilde kayıtlı sanayi işletmesi sayısı 29'dur. Bayburt'taki bulunan sanayi işletmelerinin %52'si mikro ölçekli, %35'i küçük ölçekli, %13'ü orta ölçeklidir. Toplam sanayi işletmesi içerisinde %0,05'lik bir oran ile sanayisi az gelişmiş iller arasında yer almaktadır.

Sanayi sicil kayıtlarına göre, Bayburt'ta kayıtlı işletmelerde çalışan personel sayısı toplam 621'dir. Çalışanların %32'si metal cevherler madenciliği imalatı, %29'u metalik olmayan mineral ürünlerin imalatı sektöründe istihdam edilmektedir.

Bayburt'ta bulunan sanayi, küçük ölçekli işletmelerden meydana gelmektedir. İlde yem, un, kepek, tuğla, çivi, tel, çelik kapı, mermer, taş ocakçılığı, giyim ve çuval üretimi yapan sanayi tesisi bulunmaktadır.

BAYBURT'TA YER ALAN
FİRMALARIN SEKTÖREL DAĞILIMI

- Gıda Ürünleri İmalatı
- Metalik olmayan mineral ürünlerin imalatı
- Kauçuk ve plastik ürünlerin imalatı
- Başka yerde sınıflandırılmamış makine ve ekipman imalatı
- Ağaç ve mantar ürünleri imalatı (mobilya hariç)
- Giyim eşyası imalatı, kürkün işlenmesi ve boyanması
- Madencilik ve Taşocaklığı
- Metal cevherleri madenciliği

Şekil 40. Bayburt'ta yer alan firmaların sektörel dağılımı

Bölge genelinde Erzurum, Erzincan ve Bayburt'ta olmak üzere 3 adet OSB, il ve ilçe merkezlerinde toplam 8 adet KSS faaliyet göstermektedir. Erzurum Merkez 2. OSB, Erzurum Besi OSB ve Oltu OSB, bölgede kuruluş aşamasında olan OSB'lerdir.

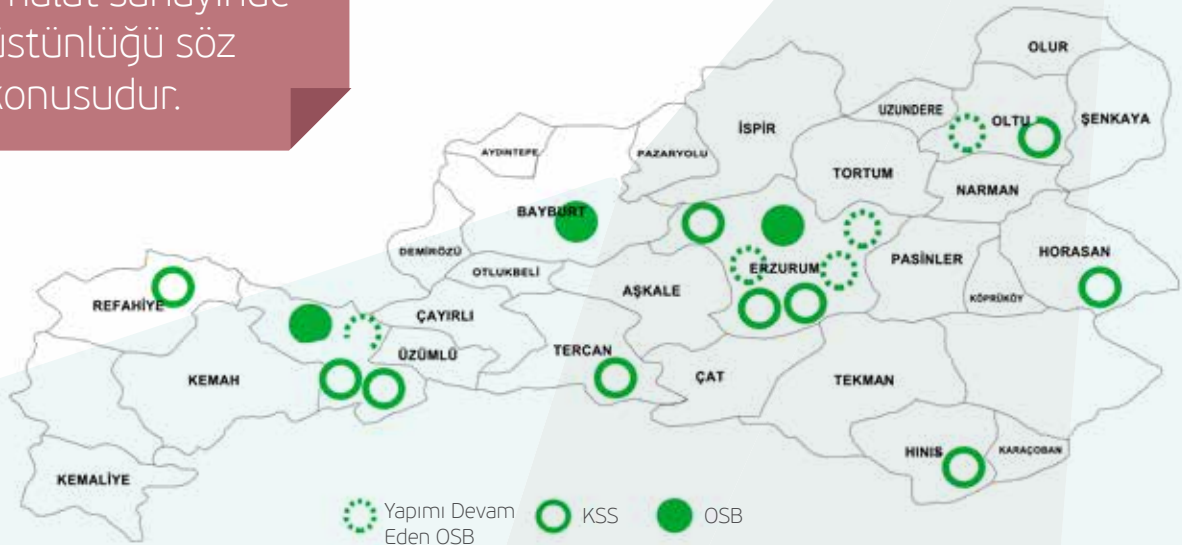
İmalat sanayi göstergeleri bakımından TRA1 Düzey 2 Bölgesi ülke geneline göre geri kalmış durumdadır. Bölgede imalat sanayinde faaliyet gösteren toplam 2.761 adet girişim mevcut olup bölge toplamının %8,04'ünü oluşturmaktadır (TÜİK, 2011). DAP Bölgesi illerinde Erzurum ve Erzincan'ın görece olarak imalat sanayinde üstünlüğü söz konusudur. Erzurum ve Erzincan Malatya (%28) ve Elazığ'ın (%16) ardından imalat sanayinin sanayi sektörü içindeki oranına göre %14 ve 9'luk paylarla üçüncü ve dördüncüdür.

DAP Bölgesi illerinde Erzurum ve Erzincan'ın görece olarak imalat sanayinde üstünlüğü söz konusudur.

Erzurum'da imalat sanayinde faaliyet gösteren işletme sayısı ise 1.824 olup bu işletmelerin sağladığı istihdam 3.908 kişidir. İldeki toplam işletme sayısının %8,83'ü, toplam istihdamın da %12,92'si imalat sanayi sektöründe yer almaktadır. İlde yer alan imalat sanayi işletme sayısı, Türkiye genelindeki imalat sanayi işletme sayısının %0,46'sına, imalat sanayi istihdam sayısı ise Türkiye genelindeki imalat sanayi istihdam sayısının %0,18'ine tekabül etmektedir. Erzincan ilinde, toplam 43 adet sanayi tesisi ile küçük çapta üretim yapan atölyeler bulunmaktadır. İmalat sanayinde faaliyet gösteren işletme sayısı 681 olup il toplamının %8,28'ini oluşturmaktadır. İlin Türkiye içindeki imalat sanayi paylarına bakıldığında iş yerlerinin %0,16, istihdamın ise %0,06 gibi küçük oranda pay aldığı görülmektedir

(ETSO, 2011). Bayburt'ta faaliyet gösteren işletmelerin %9,42'si imalat sanayinde yer almaktadır. İlde toplam 256 adet işletme imalat sanayinde faaliyet göstermektedir (TÜİK, 2011). 2012 yılı iş kayıtlarına göre girişim sayıları ele alındığında Erzurum'da 1925, Erzincan'da 702 ve Bayburt'ta 260 adet girişimin varlığı görülür (TÜİK, 2012g).

Bölge genelinde Erzurum, Erzincan ve Bayburt'ta olmak üzere 3 adet OSB, il ve ilçe merkezlerinde toplam 8 adet KSS faaliyet göstermektedir. Erzurum Merkez 2. OSB, Erzurum Besi OSB ve Oltu OSB, bölgede kuruluş aşamasında olan OSB'lerdir. Bununla beraber, Erzurum'un Hınıs ilçesinde, Erzincan Merkez ve Üzümlü ilçesinde toplam 3 adet KSS kuruluş aşamasındadır. Bölgedeki OSB ve KSS'lerin dağılımları Şekil 41'de verilmiştir.

Şekil 41. TRA1 Düzey 2 Bölgesi OSB ve KSS'lerin Dağılımı

SOSYOEKONOMİK ÖZELLİKLER

Erzurum, Erzincan ve Bayburt OSB Müdürlükleri ve Sanayi Ticaret İl Müdürlüklerinden elde edilen verilere göre TRA1 Düzey 2 Bölgesi'ndeki OSB ve KSS'lerin durumu Tablo 31'de gösterilmektedir.

Bölgedeki ilk planlı sanayi alanı olan Erzurum OSB'deki 116 adet parselin 114 tanesi tahsis edilmiştir. Bunların 94 adedi üretim, 2 adedi inşaat, 6 adedi proje aşamasındadır. 14 adet firma ise kapalı durumdadır. İmalat

sanayi içerisinde OSB'de ağırlıklı sektörler; un ve yem üretimi, plastik sanayi, demir ve metal işleri sanayi, petrokimya sanayi ve taş ve toprak işleme sanayidir.

Erzincan OSB'deki 219 adet sanayi parselinin, 144 adedi tahsis edilmiştir. Tahsis edilen parsellerin; 44 adedi üretim, 15 adedi inşaat, 85 adedi proje aşamasındadır. 75 adet parsel tahsis edilmemiştir. Ağırlıklı sektör grubu; gıda, mobilya, mermer işleme, beton yapı elemanları ve demir çelik işleme sanayidir.

Bayburt Organize Sanayi Bölgesi'nde üretime geçen parsellerde yaklaşık 150 kişi istihdam edilmektedir. Ağırlıklı sektör grubu; dokuma, plastik ve madeni eşya sanayidir.

Tablo 31. TRA1 Düzey 2 Bölgesi OSB ve KSS'lerin durumu (BSTB ve OSBÜK 2012)

		OSB1	OSB2	OSB3	OSB4	
Erzurum	Mevki	Merkez	Merkez	Merkez (BesiOSB)	Oltu	
	Büyükülüğü (Hektar)	132	216	70	71	
	Toplam parsel sayısı	116	İmar planı çalışmaları devam etmektedir.	Kuruluş Aşamasında	Kuruluş Aşamasında	
	Doluluk oranı %	98				
	Toplam istihdam	3.650				
Erzincan	Mevki	Merkez				
	Büyükülüğü (Hektar)	373				
	Toplam parsel sayısı	219				
	Doluluk oranı %	66				
	Toplam istihdam	1.126				
Bayburt	Mevki	Merkez				
	Bayburt	118				
	Toplam parsel Sayısı	127				
	Doluluk oranı %	8				
	Toplam istihdam	150				

		KSS 1	KSS 2	KSS 3	KSS 4	KSS5	KSS 6
	Mevki	Merkez	Merkez (Madeni Sanatkarlar KSS)	Merkez (Bölge Metal İşleri KSS)	Oltu	Aziziye	Hınıs
	Toplam işyerisayısı	528	186	200	150	45	65
	Dolu işyeri	180	186	180	136	45	Kuruluş aşamasında
	Doluluk oranı %	34	100	90	91	100	
	Toplam istihdam	360	888	360	272		
	Mevki	Merkez	Merkez (Marangozlar KSS)	Refahiye	Merkez (İmalatçılar KSS)	Üzümlü	
	Toplam işyerisayısı	107	74	42	100	94	
	Dolu işyeri	107	65	32	Kuruluş aşamasında	Kuruluş aşamasında	
	Doluluk oranı %	100	88	76			
	Toplam istihdam	280	48	64			
	Mevki	Merkez					
	Toplam işyerisayısı	180					
	Dolu işyeri	148					
	Doluluk oranı %	82					
	Toplam istihdam	300					

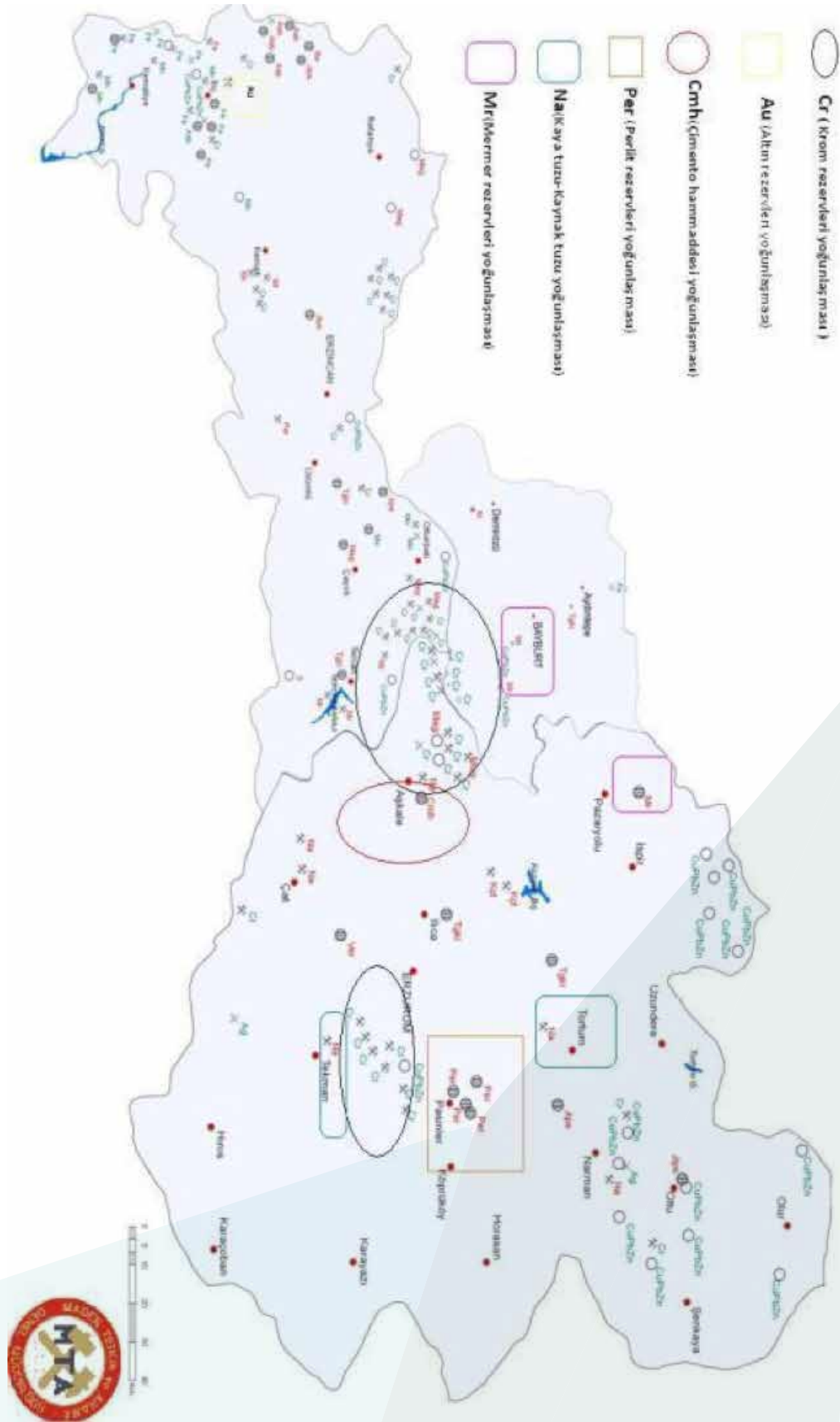

İnşaat sektörü bölgede ekonomik bir faaliyet olarak 8.356 kişilik istihdamı ile önemli bir yerdedir. İnşaat sektöründe istihdam edilenler bölgenin toplam istihdamının %11,07'sini oluşturmaktadır. TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nde inşaat sektöründe faaliyet gösteren işletme sayısı 623 olup bölge toplamının %2,54'ünü oluşturmaktadır (TÜİK 2010). 2012 yılında inşaat sektöründe Erzurum'da 1.664, Erzincan'da 605, Bayburt'ta ise 186 girişim gerçekleştirilmiştir (TÜİK 2012). Bölgede kış mevsiminin uzunluğu finans sıkıntısı olmasa bile başlanan bir inşaatın en az iki sezon devam etmesine neden olur ki bu durum maliyetleri artırmaktadır. Ayrıca demir ve tuğla gibi malzemelerin bölge dışından temini nakliye maliyetini artırırken kalifiye iş gücü inşaat sezonunun uzun ve talebinin yüksek olduğu diğer bölgelere göç etmektedir. Sektörün temel girdi maddesi olan çimentonun bölgeden karşılanması önemli bir avantajdır.

TRA1 Düzey 2 Bölgesi, endüstriyel hammadde potansiyeli bakımından oldukça zengin olmasına rağmen bölgenin jeopolitik durumu, iklim koşulları, inşaat, madencilik sanayinin ve pazarlama imkânlarının kısıtlı olması nedeniyle endüstriyel hammaddelerin büyük çoğunluğu kullanılamamakta ve yeraltına mahkûm bırakılmaktadır.

Bölgenin bilinen endüstriyel hammaddeleri; manyezit (Erzurum-Aşkale), asbest (Erzurum-Aşkale, Erzincan-İliç), diyatomit (Erzurum-Tortum), alçıtaşı (Erzurum-Aşkale), kalker (Erzurum-Aşkale, Erzurum-Serçeme, Erzurum-Palandöken), kil (Erzurum-Aşkale), kireçtaşı (Erzurum çevresi ve Erzurum-Tekman), mermer (Tekman, Hınıs, Oltu), perlit (Pasinler, Erzincan-Merkez), granit (Pazaryolu, İspir), Oltu taşı (Oltu, Olur), jips (Tercan), tuz (Erzurum ve ilçeleri), taş ocakları (Erzurum ve ilçeleri), Bayburt taşı (Bayburt şehir merkez yakınları), kuvarsit (Bayburt-Demirözü), oniks mermeri (Bayburt-Yaylapınar köyü) olarak verilebilir. Bölgenin maden rezervlerinin alansal dağılımları Şekil 42'de gösterilmektedir.

Maden Tetkik Arama Genel Müdürlüğüne Erzurum ili ve yakın çevresinde yapılan çalışmalar sonucunda önemli metalik maden ve endüstriyel hammadde yatak ve zuhurları ortaya çıkarılmıştır. Metalik madenler bakımından ildeki en önemli metalik madenler bakır, molibden, krom ve civadır. İldeki önemli bakır-molibden cevherleşmesi İspir ilçesinde 73,6 milyon ton muhtemel rezerve sahip Ulutaş (Vank) Cu-Mo cevherleşmedir. Narman ilçesinde bulunan civa yatağı geçmiş yıllarda bir süre işletilmiştir. Aşkale ilçesi ile Palandöken silsilesi ise krom bakımından önemli potansiyele sahiptir (MTA,2013).

Şekil 42. TRA1 Düzey 2 Bölgesi maden rezervleri haritası (MTA 2013)

Bölgenin toplam ihracatının 2011 yılında %46,4'ü, 2012 yılında ise %32,4'ü madencilik sektöründen karşılanmıştır. Bununla beraber, çıkarılan madenlerin ve hammaddelerin işlenmesi mümkün olmadığından katma değeri olmadan sadece hammadde olarak ihraç edilmesi bölgenin bu önemli kaynağından değerinde yararlanamamasına neden olmaktadır.

Endüstriyel hammaddeler bakımından Erzurum jips (Oltu, Aşkale, Narman ve Tortum), perlit (Pasinler), tuğla-kiremit (Aziziye, Aşkale ve Pasinler), tuz (Oltu ve Tortum) ve mermer (İspir, Karayazı) bakımından zengin rezerve sahiptir. Bunların dışında Oltu ilçesinde siyah renkli, parlak, organik kökenli ve süs eşyası olarak kullanılan Oltu taşı ilin bir diğer doğal zenginlik kaynağı olarak göze çarpmaktadır (Tablo 40).

Erzincan ili krom (Tercan; Coşan, Eren, Ezan Ocakları, Refahiye, Üzümlü ve Çayırılı) ve demir (Kemaliye-Bizmişen, Çaltı-Kurudere, İliç-Akdoğdu, Çaltı-Sultanmurat, İliç-Karakaya ve Fındıklı deresi) açısından önemli bir potansiyele sahiptir. Ayrıca, bölge MTA tarafından manyezit (Çayırılı) ve mangan yönüyle de detaylı olarak incelenmiş ve önemli zuhurlar belirlenmiştir. 1990'lı yıllarda MTA tarafından belirlenen İliç-Çöpler bakır-altın sahası özel sektör tarafından işletilmektedir. Erzincan'daki endüstriyel hammadde kaynakları ise İliç, Tercan ve Çayırılı ilçelerindeki jips, merkez ilçe, Mollatepe sahasında halen işletilmekte olan iyi kaliteli perlit ve Tercan ilçesindeki iyi kaliteli tuğla-kiremit hammaddeleridir (Tablo 40).

Bayburt ilindeki metalik madenler bakır (Merkez-Helvaköyve Anzarya bakır sahası) ve krom yatak ve zuhurlarıdır (Kopdağı). Bayburt ili ve civarında bulunan ve "Bayburt taşı" olarak bilinen Bayburt tüf ve tüfitleri il ekonomisinde, özellikle yapı taşı olarak kullanılması ile ticari bir öneme sahiptir. Bayburt ili ve çevresinde Bayburt taşı dışında traverten yatakları da bulunmaktadır. İldeki açık, koyu bej renkli ve resifal özellikli Jura kireçtaşları ile oniks ve granitler de önemli doğaltaş potansiyelleri arasında yer almaktadır. Ayrıca, ilde bulunan bir diğer endüstriyel hammadde kaynağı ise Demirözü ilçesindeki toplam 386 bin ton rezervli Edirne ve Gümüşgöze kil sahalarıdır (Tablo 40).

Yeni teşvik mevzuatı kapsamında TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nde yer alan Erzurum ve Bayburt illeri 5'inci, Erzincan ise 4'üncü bölge kapsamında yer almaktadır. Teşvik belgesine bağlanan yatırımların %45,5'i Erzurum'da, %50,3'ü Erzincan'da, %4,1'i ise Bayburt'ta bulunmaktadır. 19/06/2012 tarihinde yürürlüğe giren yeni teşvik mevzuatı kapsamında 2013'ün ilk çeyreğine kadar olan dönemde TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nde toplam 798.282.916 TL'lik sabit yatırım tutarında 30 adet yatırım teşvik belgesine bağlanmıştır.

Bölgedeki maden ocakları ve taşocaklarında üretilen bazı maden rezervlerinin yurtdışına ihracı son yıllarda büyük oranda artmıştır. Bölgenin toplam ihracatının 2011 yılında %46,4'ü, 2012 yılında ise %32,4'ü madencilik sektöründen karşılanmıştır. Bununla beraber, çıkarılan madenlerin ve hammaddelerin işlenmesi mümkün olmadığından katma değeri olmadan sadece hammadde olarak ihraç edilmesi bölgenin bu önemli kaynağından değerinde yararlanamamasına neden olmaktadır.

Yeni teşvik mevzuatı kapsamında genel, bölgesel, büyük ölçekli ve stratejik yatırımlar teşvik edilmektedir. TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nde genel teşvikten faydalanan yatırımcılara gümrük vergisi muafiyeti ve KDV istisnası; bölgesel teşvikten yararlanacak yatırımcılara ise gümrük vergisi muafiyeti, KDV istisnası, vergi indirimi, sigorta primi işveren hissesi desteği, yatırım yeri tahsis ve faiz desteği imkânları sunulmaktadır.

Bölgede yapılacak asgari 500 bin TL tutarındaki yatırımlar genel teşvikten; yatırımın sektörüne göre asgari 500 bin veya 1 milyon TL sabit yatırım tutarına sahip yatırımlar ise bölgesel teşviklerden yararlanabilmektedir. Organize sanayi bölgeleri içerisinde yapılacak yatırımlar bir alt bölge desteklerinden faydalananabilmektedir.

TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nde 2009-2012 yılları arasında sabit yatırım tutarı olarak Türkiye çapında düzenlenen teşvik belgesi tutarının %1,13'ü (2.317 milyon TL) oranında yatırım, teşvik belgesine bağlanmıştır. Teşvik belgesine bağlanan yatırımların %45,5'i Erzurum'da, %50,3'ü Erzincan'da, %4,1'i ise Bayburt'ta bulunmaktadır. Sektörel olarak il bazında teşvik belgesine bağlanan sabit yatırım tutarları açısından ise Erzurum'da enerji (%43,7) ve imalat sanayi (%30,5); Erzincan'da enerji (%48,6) ve imalat sanayi (%20,1); Bayburt'ta ise enerji (%60,4) ve tarım (%23,9) sektörleri ön plana çıkmaktadır. 2009-2012 yılları arasında TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nin teşvik sisteminden yararlanma durumu **Tablo 81**'de belirtildiği şekildedir.

19/06/2012 tarihinde yürürlüğe giren yeni teşvik mevzuatı kapsamında 2013'ün ilk çeyreğine kadar olan dönemde TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nde toplam 798.282.916 TL'lik sabit yatırım tutarında 30 adet yatırım teşvik belgesine bağlanmıştır.

Tablo 32. TRA1 Düzey 2 Bölgesi maden ve doğaltaş potansiyeli (MTA, 2013)

ERZURUM			ERZİNCAN			BAYBURT		
Maden	Lokasyon	Rezerv (Ton)	Maden	Lokasyon	Rezerv (Ton)	Maden	Lokasyon	Rezerv (Ton)
Bakır Kurşun Çinko	İspir (Ulutaş)	73,6 milyon	Altın	İliç (Çukurdere)	71,6 milyon (~100 ton met-al altın)	Bakır Kurşun Çinko	Merkez (Helvaköy, Anzarya)	200 bin
Civa	Narman (Soğurmak Köyü)	Belirsiz	Asbest	İliç (Yakuplu, Avarcık, Sarıkonak, Nergislik, Dostal, Sorgun Çeşme-si, Bağlıca)	53,3 bin (görünür) 5.300 (muhte-mel) 214 bin (müm-kün)	Kil	Demirözü (Edire)	93,6 bin
							Demirözü (Gümüşgöz)	292,5 bin
Diyatomit	Tortum (Taşbaşı)	50 milyon	Bakır	Tercan (Karacakışla Köyü, Karakulak İliç (Çöplerköy, Yakupluköy, Handere Zuhurları)	Belirsiz	Krom	Merkez (Kop Dağı)	360 bin
Jips	Aşkale (Bayburt Yolu), Oltu (Sabatuk Köyü), Narman (Beyler Köyü), Tortum (Karapınar)	20 milyon	Demir	Kemaliye (Bizmişen)	24 milyon	Mermer	Merkez, Aydıntepe (Sırataşlar, Toptepe, Gevenli, Gümüşdağ)	2,5 milyon (görünür) 643 bin (muhte-mel) 599 bin (mümkün)
				Çaltıkurudere	310 bin			
				İliç (Akdoğdu)	312 bin			
				İliç (Fındıklı)	125 bin			
				İliç (Yakuplu)	11,5 bin			
Krom	Aşkale (Canvıran, Dencik, Pınakapan, Saptıran ve Taşlıyayla) Palandöken (Toptepe)	300 bin	Jips	Çayırılı (Pullukköy), Tercan (Ciknes), İliç (Boyalık, Bozoğlak, Armutlu)				
Manganez	Oltu (İnciköy)	31 bin	Krom	Merkez, Refahiye, İliç, Kemah, Tercan, Çayırılı	4 milyon			
Manyezit	Aşkale	1.250 (görünür) 389 bin (muhte-mel)	Manganez	Çayırılı (Karakulak)	100 bin			
				İliç (Çöpler)	135 bin			
Mermer	Karayazı-Şakirköy	4,5 milyon	Manyezit	Kemaliye (Dilli, Kekik-pınarı, Elekören)	9 bin			
				Merkez (Çayırılı)	4,9 milyon			
Perlit	Pasinler-Tımarköy, Maşatlık, Yeniköy, Tuztaşı ve Kotandüzü	116 milyon	Perlit	Refahiye (Yukarıyeni köy)	224 bin (görünür) 198 bin (müm-kün)			
	Pasinler-Yukarı Kalbu-laşlar Köyü	91 milyon		Erzincan (Mollatepe)	71,5 milyon			
Şelit	Narman-Soğurma Köyü Zuhurları	Belirsiz	Tuğla -Kiremit	Tercan	1 milyon			
Tuğla-Kiremit	Ilıca, Aşkale ve Pasinler	15 milyon						

Yeni teşvik mevzuatı kapsamında genel, bölgesel, büyük ölçekli ve stratejik yatırımlar teşvik edilmektedir. TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nde genel teşvikten faydalanan yatırımcılara gümrük vergisi muafiyeti ve KDV istisnası; bölgesel teşvikten yararlanacak yatırımcılara ise gümrük vergisi muafiyeti, KDV istisnası, vergi indirimi, sigorta primi işveren hissesi desteği, yatırım yeri tahsis ve faiz desteği imkânları sunulmaktadır.

Bölgede yapılacak asgari 500 bin TL tutarındaki yatırımlar genel teşvikten; yatırımın sektörüne göre asgari 500 bin veya 1 milyon TL sabit yatırım tutarına sahip yatırımlar ise bölgesel teşviklerden yararlanabilmektedir. Organize sanayi bölgeleri içerisinde yapılacak yatırımlar bir alt bölge desteklerinden faydalananabilmektedir.

TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nde 2009-2012 yılları arasında sabit yatırım tutarı olarak Türkiye çapında düzenlenen teşvik belgesi tutarının %1,13'ü (2.317 milyon TL) oranında yatırım, teşvik belgesine bağlanmıştır. Teşvik belgesine bağlanan yatırımların %45,5'i Erzurum'da, %50,3'ü Erzincan'da, %4,1'i ise Bayburt'ta bulunmaktadır. Sektörel olarak il bazında teşvik belgesine bağlanan sabit yatırım tutarları açısından ise Erzurum'da enerji (%43,7) ve imalat sanayi (%30,5); Erzincan'da enerji (%48,6) ve imalat sanayi (%20,1); Bayburt'ta ise enerji (%60,4) ve tarım (%23,9) sektörleri ön plana çıkmaktadır. 2009-2012 yılları arasında TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nin teşvik sisteminden yararlanma durumu **Tablo 81'**de belirtildiği şekildedir.

19/06/2012 tarihinde yürürlüğe giren yeni teşvik mevzuatı kapsamında 2013'ün ilk çeyreğine kadar olan dönemde TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nde toplam 798.282.916 TL'lik sabit yatırım tutarında 30 adet yatırım teşvik belgesine bağlanmıştır.

Tablo 33. TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nin teşvik sisteminden yararlanma durumu (Ekonomi Bakanlığı, 2012)

Sektörü	Alt Sektörü	ERZURUM			
		Belge Adedi	Sabit Yatırım Tutarı (Milyon TL)	İstihdam	
Enerji	Enerji	16	471	170	
Hizmetler	Altyapı-Belediye Hizmetleri	17	39	77	
	Diğerleri	3	6	40	
	Eğitim	2	9	155	
	Sağlık	1	6	115	
	Ticaret-Depolama	2	2	5	
	Turizm	7	97	436	
İmalat	Cam	-	-	-	
	Dokuma ve Giyim	1	2	100	
	Elektrikli Makinalar	-	-	-	
	Elektronik	1	169	350	
	Gıda ve İçki	18	85	310	
	Kâğıt	-	-	-	
	Kimya	1	1	15	
	Lastik-Plastik	3	2	29	
	Madeni Eşya	3	4	25	
	Makine İmalat	1	3	15	
	Orman Ürünleri	4	7	101	
	Pişmiş Kil ve Çimento Gereçleri	11	36	61	
	Diğerleri	6	20	84	
Madencilik	İstihraç ve İşleme	9	59	186	
Tarım	Hayvancılık	12	60	180	
TOPLAM		118	1.078	2.454	

	ERZİNCAN			BAYBURT		
	Belge Adedi	Sabit Yatırım Tutarı (Milyon TL)	İstihdam	Belge Adedi	Sabit Yatırım Tutarı (Milyon TL)	İstihdam
	10	579	153	2	58	30
	14	25	49	5	6	11
	3	26	68	-	-	-
	-	-	-	-	-	-
	1	12	278	-	-	-
	6	4	57	-	-	-
	7	22	105	1	4	63
	3	89	205	-	-	-
	2	1	196	1	1	12
	2	9	80	-	-	-
	1	3	26	-	-	-
	11	39	186	1	1	15
	1	10	90	-	-	-
	-	-	-	-	-	-
	4	5	77	-	-	-
	3	10	58	-	-	-
	1	20	30	-	-	-
	2	2	35	-	-	-
	3	20	89	1	1	25
	5	31	55	-	-	-
	12	273	427	2	2	10
	2	10	15	4	23	91
	93	1.190	2.279	17	96	257

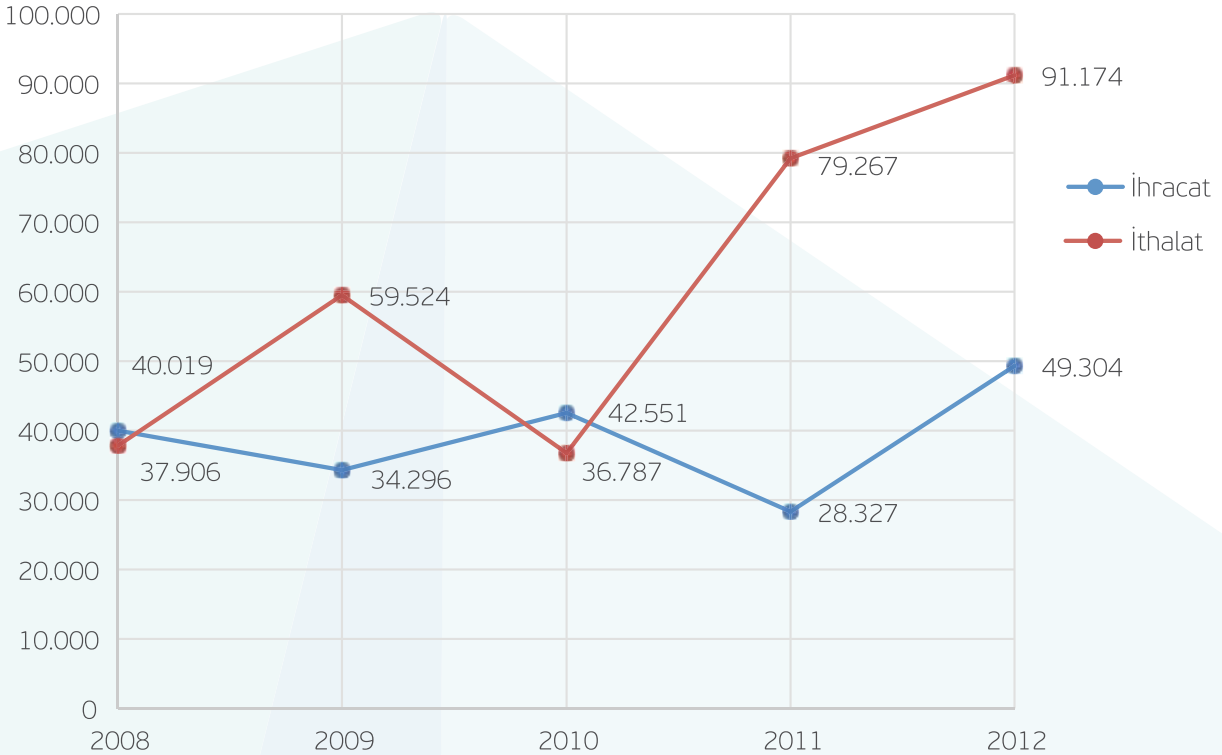
TRA1 Düzey 2 Bölgesi coğrafi konumu itibarıyla dış ticaret için transit bir alan özelliği göstermektedir. Türkiye'nin batısını doğusu ile kuzeyini güneyi ile bağlayan bir kavşak noktası olan TRA1 Düzey 2 Bölgesi, tarih boyunca askeri ve ticari geçiş güzergâhı olmuştur. Eskiden Sibirya-Kafkaslar üzerinden gelen Kürk Yolu ile Çin-Türkistan-İran'dan gelen İpek Yolu ve Hint-İran üzerinden geçen Baharat Yolu gibi tarihi ticaret kervan yollarının Anadolu'ya giriş kapısı olan bu bölge Orta Asya ülkelerine de yakındır. Bu nedenle, Türkiye'den Kafkaslara, İran'a, Orta Asya'ya ve Orta Doğu'ya olabilecek her türlü ticari hareketlilikte bölgenin doğrudan etkilenme olasılığı vardır.

Bölge ihracatı yıllar bazında incelendiğinde, son beş yıl içerisinde dalgalı bir yapı görülmektedir. TÜİK Dış Ticaret İstatistiklerinden alınan veriler doğrultusunda, TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nde 2008 ve 2010 yıllarında ihracat miktarı ithalat miktarının üzerinde gerçekleşmiştir. Diğer yıllarda bölgenin dış ticaret açığı verdiği görülmektedir (Şekil 43).

Bölge ihracatının büyük bir bölümü Erzurum'dan yapılırsa da her üç ilin ülke ihracatına oranı 2012 yılı için sadece %0,032 olup oldukça düşüktür (TİM 2012).

Bölgenin son beş yıllık dış ticaret performansı Tablo 77'de verilmiştir.

Bölge ihracatının büyük bir bölümü Erzurum'dan yapılırsa da her üç ilin ülke ihracatına oranı 2012 yılı için sadece %0,032 olup oldukça düşüktür.

Şekil 43. TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nin son 5 yıllık ihracat-ithalat performansı (1.000 dolar; TÜİK, 2012)

Tablo 34. Düzey 2 Bölgesi son beş yıllık dış ticaret performansı (Ekonomi Bakanlığı, 2012)

	Yıl	İhracatçı Firma Sayısı	İhracat Değeri (1.000 USD)	İthalatçı Firma Sayısı	İthalat Değeri (1.000 USD)
TRA1	2008	42	40.019	48	37.906
	2009	50	34.296	42	59.524
	2010	48	42.551	52	36.787
	2011	44	28.327	90	79.267
	2012	62	49.304	80	91.174
Erzurum	2008	29	34.105	35	34.069
	2009	37	24.363	27	57.308
	2010	41	38.439	36	25.912
	2011	36	22.907	61	50.336
	2012	51	45.874	54	77.801
Erzincan	2008	10	5.647	10	2.708
	2009	11	9.759	12	1.322
	2010	6	1.351	14	8.984
	2011	7	2.180	24	25.426
	2012	10	3.082	25	8.228
Bayburt	2008	3	267	3	1.129
	2009	2	177	3	894
	2010	1	2.761	2	1.891
	2011	1	3.240	5	3.505
	2012	1	348	1	5.145

Türkiye İhracatçılar Meclisi verilerine göre 2012 yılı içerisinde Erzurum'da çelik, çimento, cam seramik ve toprak ürünleri, demir ve demir dışı metaller, hazır giyim ve hazır giyim, elektrik elektronik, kimyevi maddeler ve mamulleri, makine ve aksamları; Erzincan'da hububat, bakliyat, yağlı tohumlar ve mamulleri, meyve ve sebze mamulleri, Bayburt'ta ise taşıt araçları ve yan sanayi ihracatının öne çıktığı görülmektedir (Tablo 35).

Türkiye İhracatçılar Meclisinin 2012 yılı kayıtlarına göre; Erzurum'un ihracat yaptığı ülkelerin başında; Azerbaycan-Nahcivan (28,4 milyon dolar), Rusya (2,8 milyon dolar) , Gürcistan (2,7 milyon dolar), İran (1,8 milyondolar), Özbekistan (1,8 milyon dolar), Irak (1 milyon dolar) gelmektedir. Erzincan ise başta Irak (1,2milyon dolar), Birleşik Devletler (0,8 milyon dolar), Fransa (0,6 milyon dolar) ve Kazakistan (0,2 milyon dolar) ihracat yapmaktadır. Bayburt'un ise ihracatının hemen hemen tamamı Almanya'ya (0,3 milyon dolar) gerçekleşmiştir (Tablo 36).

Tablo 35. TRA1 Düzey 2 Bölgesi sektörel ihracat performansı, (TİM 2012)

TRA1 BÖLGESİ SEKTÖR BAZINDA İHRACAT PERFORMANSI (1.000 USD)		
	2011	2012
ERZURUM	23.245	44.858
Ağaç Mamulleri ve Orman Ürünleri	4.601	5.104
Çelik	1.442	14.867
Çimento Cam Seramik ve Toprak Ürünleri	2.577	5.097
Demir ve Demir Dışı Metaller	4.839	5.123
Deri ve Deri Mamulleri	191	223
Elektrik - Elektronik	3.330	3.088
Halı	1	2
Hazır giyim ve Konfeksiyon	314	3.443
Hububat, Bakliyat, Yağlı Tohumlar ve Mamulleri	416	0
İklimlendirme Sanayi	1.263	1.160
Kimyevi Maddeler ve Mamulleri	2.114	3.076
Kuru Meyve ve Mamulleri	12	0
Maden ve Metaller	559	597
Makine ve Aksamları	1.096	1.989
Meyve Sebze Mamulleri	61	213
Taşıt Araçları ve Yan Sanayi	58	262
Tekstil ve Hammaddeleri	371	601
Yaş Meyve ve Sebze	0	14
ERZINCAN	2.756	3.130
Ağaç Mamulleri ve Orman Ürünleri	0	6
Çelik	1	0
Çimento Cam Seramik ve Toprak Ürünleri	21	35
Elektrik - Elektronik	0	7
Hazır giyim ve Konfeksiyon	681	0
Hububat, Bakliyat, Yağlı Tohumlar ve Mamulleri	669	1.205
İklimlendirme Sanayi	0	22
Kimyevi Maddeler ve Mamulleri	36	0
Maden ve Metaller	547	5
Makine ve Aksamları	29	94
Meyve Sebze Mamulleri	773	1.756
Taşıt Araçları ve Yan Sanayi	0	0
BAYBURT	2.460	353
Ağaç Mamulleri ve Orman Ürünleri	12	0
Çimento Cam Seramik ve Toprak Ürünleri	0	4
Demir ve Demir Dışı Metaller	1	3
Hazır giyim ve Konfeksiyon	0	18
Kimyevi Maddeler ve Mamulleri	11	33
Taşıt Araçları ve Yan Sanayi	2.436	295
GENEL TOPLAM	28.461	48.341

Tablo 36. TRA1 Düzey 2 Bölgesi ülke bazında ihracat performansı (TİM 2012)

	ERZURUM		ERZİNCAN		BAYBURT		TRA1	
ÜLKE	2011	2012	2011	2012	2011	2012	2011	2012
Almanya	71	12	1	53	2.460	272	2.532	337
Arnavutluk	88	33	-	-	-	-	88	33
Avusturya	8	4	-	-	-	-	8	4
Azerbaycan	15.871	28.392	24	5	-	-	15.895	28.397
ABD	-	80	143	781	-	-	143	861
Bosna-Hersek	-	8	-	-	-	-	-	8
Bulgaristan	-	-	-	1	-	63	-	64
Çek Cumhuriyeti	3	-	-	-	-	-	3	-
Çin Halk Cumhuriyeti	44	-	547	-	-	-	591	-
Danimarka	-	-	-	-	-	11	-	11
Fransa	-	-	247	543	-	-	247	543
Gürcistan	1.719	2.682	25	59	-	-	1.744	2.741
Hindistan	4	26	-	-	-	-	4	26
Hırvatistan	14	11	-	-	-	-	14	11
Hollanda	-	132	183	156	-	-	183	288
Irak	770	981	699	1.205	-	-	1.469	2.186
İngiltere	46	130	43	20	-	7	89	157
İran	1.246	1.761	-	35	-	-	1.246	1.796
İspanya	23	25	-	-	-	-	23	25
İst.Deri Serb.Bölge	-	144	-	-	-	-	-	144
İtalya	75	141	-	-	-	-	75	141
Katar	29	-	-	-	-	-	29	-
Kazakistan	-	-	131	194	-	-	131	194
Kırgızistan	137	390	-	-	-	-	137	390
Kosova	25	11	-	-	-	-	25	11
Kuveyt	-	3	-	-	-	-	-	3
Kuzey Kıbrıs Türk Cum.	3	5	-	-	-	-	3	5
Libya	-	335	-	-	-	-	-	335
Lübnan	-	13	-	-	-	-	-	13
Macaristan	-	2.143	-	-	-	-	-	2.143
Makedonya	22	-	3	-	-	-	25	-
Mersin Serbest Bölge	-	41	-	-	-	-	-	41
Mısır	14	49	-	-	1	-	15	49
Özbekistan	1.002	1.767	-	-	-	-	1.002	1.767
Polonya	-	357	-	-	-	-	-	357
Portekiz	14	-	-	-	-	-	14	-
Romanya	-	359	681	-	-	-	681	359
Rusya Federasyonu	1.825	2.894	-	-	-	-	1.825	2.894
Sırbistan	65	28	-	-	-	-	65	28
Slovenya	49	59	-	-	-	-	49	59
Sudan	-	2	-	-	-	-	-	2
Tacikistan	10	243	-	-	-	-	10	243
Tunus	-	-	29	-	-	-	29	-
Türkmenistan	60	14	-	-	-	-	60	14
Ukrayna	-	1.578	-	78	-	-	-	1.656
Yunanistan	8	6	-	-	-	-	8	6

BÖLGE SANAYİSİNİN SORUNLARI

TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nin ekonomisinin tarıma dayalı olması, imalat sanayinde katma değeri düşük olan ürünlerin üretilmesi, ürün yelpazesinin çeşitlenememiş olması, OSB ve KSS'lerdeki altyapı yetersizlikleri, eğitilmiş ve nitelikli iş gücü yetersizliği, ulusal veya uluslararası kalite standartlarında üretimin yapılamaması, pazarlama faaliyetlerine gerekli önemin verilmemesi ve kaynağın ayrılamaması gibi temel sıkıntılar ülke genelinde olduğu gibi bölgede de imalat sanayiinin gelişmemesindeki temel etkenlerdir.

Diğer taraftan, TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nde coğrafya ve iklim koşullarının olumsuzluğu, bölgenin başlıca ithal ve ihrac pazarlarına olan uzaklığı, bölgedeki ham madde çeşit ve miktarının sınırlılığı, kişi başına gelirin düşük olması gibi nedenlerle bölgesel ve yerel pazarların yeterince güçlü olamaması da bölgenin kendi cazibesi ile sanayi yatırımı çekmesine engel olmaktadır (DAP, 2000).

Bölgedeki sanayi özel sanayi kuruluşlarının büyük çoğunluğu teknik kapasite ve finansman sıkıntısı çekmektedir. Bölge genelinde zaman zaman sanayi sektörünü de aşan üretimle ilgili sorunlar genel olarak sermaye yetersizliği, ortaklık bilincinin gelişmemiş olması, kümelenme modeli eksikliği, yetersiz kurumsallaşma, nitelikli işgücüne ulaşamama, hammaddeye uzaklık ve nakliye maliyetleri, dış ticaret kapasitesinin düşük olması, Ar-Ge ve yenilikçilik kapasitesinin düşük olması ve girişimcilik kültürünün gelişmemiş olması şeklinde sıralanabilir.

TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nin ekonomisinin tarıma dayalı olması, imalat sanayinde katma değeri düşük olan ürünlerin üretilmesi, ürün yelpazesinin çeşitlenememiş olması, OSB ve KSS'lerdeki altyapı yetersizlikleri, eğitilmiş ve nitelikli iş gücü yetersizliği, ulusal veya uluslararası kalite standartlarında üretimin yapılamaması, pazarlama faaliyetlerine gerekli önemin verilmemesi ve kaynağın ayrılamaması gibi temel sıkıntılar ülke genelinde olduğu gibi bölgede de imalat sanayiinin gelişmemesindeki temel etkenlerdir. TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nde coğrafya ve iklim koşullarının olumsuzluğu, bölgenin başlıca ithal ve ihrac pazarlarına olan uzaklığı, bölgedeki ham madde çeşit ve miktarının sınırlılığı, kişi başına gelirin düşük olması gibi nedenlerle bölgesel ve yerel pazarların yeterince güçlü olamaması da bölgenin kendi cazibesi ile sanayi yatırımı çekmesine engel olmaktadır.

Sermaye Yetersizliği;

TRA1 Düzey 2 Bölgesi'ndeki işletmelerin büyük bir kısmı sınırlı sermayeli olup daha çok öz kaynağa dayalı yatırım yapma çabası içerisindedir. Bankalar nezdinde ülke genelindeki ticari kuruluşlar mevduatının yalnızca %0,47'si bölgede bulunmaktadır ve bölge, bu anlamda Düzey 1 sıralamasına göre son sırada yer almaktadır (TBB 2012). Sermaye yetersizliği işletmeler tarafından yeni yatırımların yapılmasını ve yüksek teknoloji teminini engellemektedir. Düşük

teknoloji kullanımı ise ürün kalitesi ve maliyetini olumsuz etkileyerek bölgedeki firmaların pazarlama ve rekabet gücünü zayıflamaktadır. Bölgede alternatif finansman kaynaklarının (kredi, girişim sermayesi, hibe, fon vs.) kullanım oranı da düşüktür. Türkiye Bankalar Birliğinin 2012 yılı verilerine göre ülke genelinde kullanılan ihtisas kredilerin yalnızca %2,45'i bölgeden kullanılmıştır. Bölgede kredi garanti sistemi de yeterince etkin değildir. Öte yandan bölgedeki işletmelerin

proje hazırlama ve uygulama konusundaki yetersizlikleri, bu kesimin projeye dayalı destek veren kalkınma ajansı, KOSGEB, TÜBİTAK gibi kurumlar ve AB fonlarından yeterince faydalanamamalarına da neden olmaktadır. Bölgede kredi garanti sistemi, girişim sermayesi, kredi faiz destek sistemleri, hibe mekanizmaları ve proje hazırlayarak alternatif finansman kaynaklarına ulaşma yöntemleri konusunda işletmeler haberdar değildir.

Sermaye yetersizliği işletmeler tarafından yeni yatırımların yapılmasını ve yüksek teknoloji teminini engellemektedir. Düşük teknoloji kullanımı ise ürün kalitesi ve maliyetini olumsuz etkileyerek bölgedeki firmaların pazarlama ve rekabet gücünü zayıflamaktadır. Bölgede kredi garanti sistemi, girişim sermayesi, kredi faiz destek sistemleri, hibe mekanizmaları ve proje hazırlayarak alternatif finansman kaynaklarına ulaşma yöntemleri konusunda işletmeler haberdar değildir.

Ortaklık Bilincinin ve Kümelenmenin Gelişmemiş Olması;

TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nde sanayi işletmeleri arasında birlikte çalışma kültürü ve ortaklık bilinci yeterince gelişmemiştir. Oysa gelişmiş sanayilerde satın almadan dağıtım, ortak laboratuvarlardan şirket evliliklerine kadar birçok işbirliği örneği bulunmaktadır. Bu işbirliği modelleri işletmelerin küresel pazarda rekabet gücünü arttırmaktadır. Bölge firmaları tedarik, pazarlama, düşük kapasite

kullanımı, rekabet gücü zayıflığı ve finansman başta olmak üzere tek başlarına çözmekte zorlandıkları ortak sorunlara ortak çözümler üretmek için bir araya gelememektedirler. Öte yandan bölgede yer alan kamu kurum ve kuruluşlarının yanı sıra sivil toplum örgütlerinin bölge işletmelerinin ortak kullanımına yönelik laboratuvar, araştırma merkezi gibi altyapıları oluşturacak

çalışmalara giremedikleri de görülmektedir. Aynı iş kolunda faaliyet gösteren firmaların aynı coğrafi bölgede yoğunlaşmasını ifade eden kümelenme yaklaşımı yenilikçiliği ve gelişmeyi besleyerek işletmelere ciddi bir rekabet avantajı sağlamaktadır. TRA1 Düzey 2 Bölgesi sanayisinde herhangi bir kümelenme modeli bulunmamaktadır.

Yetersiz Kurumsallaşma;

TRA1 Düzey 2 Bölgesi sanayisini oluşturan firmaların büyük çoğunluğunda kurumsal altyapı henüz oluşmamıştır. Firmaların çok büyük bir çoğunluğu şahıs işletmesi statüsünde olup genellikle aile bireyleri tarafından yönetilmektedir. Nitekim, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği'nin 2012 yılı verilerine göre bölgede yeni açılan işletmelerin %64,8'i gerçek kişi işletmesi, %31,3'ü şirket statüsündedir. Öte yandan bölgede yer alan işletmelerin önemli bir kısmı küçük ve mikro ölçekli olduğundan fonksiyonel bir departmanlaşma da görülmemektedir. Kurumsallaşmanın yetersiz oluşu işletmelerin üretim, yönetim, pazarlama ve müşteri memnuniyeti konularında problemler yaşamasına neden olarak rekabet güçlerini zayıflatmaktadır. Bölgedeki firmaların kurumsallaşamama nedenleri olarak sermaye yetersizliği, yöneticilerin bilinç düzeyinin yetersizliği, ortaklık kültürünün yerleşmemiş olması, nitelikli personel eksikliği sayılabilir.

Ulusal ve yerel ölçekte KOBİ'lerin yönetim becerilerinin ve kurumsal yetkinliklerinin geliştirilmesi amacıyla Ekonomi Bakanlığı, KOSGEB, Milli Prodüktivite Merkezi, Türk Patent Enstitüsü, Türk Standartları Enstitüsü, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, Türkiye Esnaf ve Sanatkarları Konfederasyonu ve Kalkınma Ajansları gibi farklı kurum ve kuruluşlar tarafından eğitim, danışmanlık, pazarlama, sınai mülkiyet hakları, nitelikli istihdam, kalite geliştirme, verimlilik, test-analiz, bilgilendirme, bilinçlendirme ve yönlendirmeye yönelik hizmet ve desteklerden bölgedeki işletmelerin aktif bir şekilde faydalanması için yerel aktörler arasında işbirliğinin ve işletmeler özelinde gerekli kurumsal yapının eksik olduğu görülmektedir.

TRA1 Düzey 2 Bölgesi sanayisinde herhangi bir kümelenme modeli bulunmamaktadır. Bölgedeki firmaların kurumsallaşamama nedenleri olarak sermaye yetersizliği, yöneticilerin bilinç düzeyinin yetersizliği, ortaklık kültürünün yerleşmemiş olması, nitelikli personel eksikliği sayılabilir.

Nitelikli İşgücüne Ulaşamama;

TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nde yeterli ölçüde nitelikli eleman yetiştirilememekte, yetişen sınırlı ölçüdeki insan kaynağı da daha gelişmiş bölgelerde yaşamayı ve çalışmayı tercih etmektedir. Bölgede nitelikli işgücünün yetersiz olması ve diğer gelişmiş bölgelere yaşanan beyin göçü bölge sanayisinin gelişimini olumsuz yönde etkilemektedir. Bilim, Sanayi

ve Teknoloji Bakanlığının 2012 yılı verilerine göre bölgedeki sanayi işletmelerinde çalışan personelin %82 si işçi, %3'ü mühendis konumundadır.

Nitelikli işgücünün yetersiz olması bölgedeki sanayi işletmelerinde kurumsallaşamama, Ar-Ge ve yenilikçilik kapasitesinin düşük olması, üretim kalitesinin yetersiz

olması, pazarlama ve rekabet gücünün zayıf olması gibi sonuçlara neden olmaktadır. Nitelikli yeni eleman istihdamı ve mevcut çalışanların niteliğinin geliştirilmesi maliyetlerinin bölgedeki KOBİ ölçeğindeki işletmeler için yüksek olması nedeniyle bölgenin işgücü potansiyeli düşük kalmaktadır.

Bölge illerinden Erzurum'da 12 adet işletmede, Erzincan'da 7 adet işletmede, Bayburt'ta ise 2 adet işletmede Ar-Ge birimi bulunmaktadır. Bunun en önemli sebebi eğitim ve danışmanlık hizmetlerine ayrılması gereken finansmanın firmaların büyük çoğunluğu için bir külfet olarak görülmesidir. TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nde girişimcilik kültürü yeterince gelişmemiştir. 2012 yılında bölgede toplam 636 adet yeni girişim kurulmuş olup bu rakam ülke toplamının yalnızca %0,59'unu oluşturmaktadır.

Hammaddeye Uzaklık ve Nakliye Maliyetleri;

TRA1 Düzey 2 Bölgesi hammaddeye uzak bir bölge olup bu durum bölge dışında bulunan yatırımcılar için negatif bir unsur teşkil etmektedir. Öte yandan TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nde üretilen ürünlerin batıdaki pazarlara uzaklık dolayısıyla nakliye maliyetleri oldukça yüksek olmakta bu da firmaların pazardaki rekabet gücünü azaltmaktadır.

Dış Ticaret Kapasitesinin Düşük Olması;

TRA1 Düzey 2 Bölgesi sanayisi çoğunlukla iç pazara yönelik üretim yapmaktadır. 2012 yılı içerisinde bölgeden yalnızca 62 adet firma ihracat gerçekleştirmiş olup bölge ihracatının ülke ihracatına oranı yalnızca %0,032'dir. Bu gösterge bölgedeki firmaların büyük çoğunluğunun dışa açılma derecesinin düşük olduğunu ve küreselleşme sürecine giremediklerini ortaya koymaktadır.

Bölgede dış ticaret konusunda tecrübe ve bilgi yetersizliği bulunmaktadır. İşletmelerin ihracat danışmanlığı desteklerinden yararlanamaması, yurtdışı pazarlarda güçlerini artıracak yeni ve yabancı ortaklıklara sıcak bakmaması, nakliye maliyetlerinin yüksekliği ve finansal kaynaklara erişimdeki sorunlar ihracatı engelleyen önemli nedenlerdir.

Ar-Ge ve Yenilikçilik Kapasitesinin Düşük Olması;

TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nde sanayi de dahil tüm sektörlerde sorumlu kamu kurumları dışında yeterli düzeyde Ar-Ge çalışması gerçekleştirilememektedir. Özel işletmeler ise kaynak yetersizliği, bilgi eksikliği, yetersiz kurumsallaşma, nitelikli insan kaynağı eksikliği gibi nedenlerden dolayı yeterli düzeyde Ar-Ge faaliyeti gerçekleştirememektedir. Bölge illerinden Erzurum'da 12 adet işletmede, Erzincan'da 7 adet işletmede, Bayburt'ta ise 2 adet işletmede Ar-Ge birimi bulunmaktadır (BSTB 2012). Öte yandan Türk Patent Enstitüsü'nün 2012 yılı verilerine

göre ülke genelinde yapılan patent başvurularının yalnızca %0,24'ü TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nden yapılmıştır. Başvuru sayılarına göre Erzurum 10 adet patent başvurusu ile 25. sırada, Bayburt 1 adet patent başvurusu ile 33. sırada yer almıştır. Erzincan ise herhangi bir patent başvurusunda bulunmayıp listede 34. sırada yer almıştır. Uluslararası Rekabet Araştırmaları Kurumu (URAK) tarafından 2010 yılında yapılan markalaşma ve yenilikçilik alt endeksi ülke sıralamasında ise Erzurum 47., Erzincan 69., Bayburt ise 77. sırada yer almıştır.

Eğitim ve Danışmanlık Hizmeti Alımında Yetersizlik;

Bölge sanayisinde üretim, yönetim, pazarlama veya proje yönetimi alanlarında eğitim ve/veya danışmanlık hizmet alımı neredeyse yok denecek kadar az ölçüde gerçekleşmektedir. Bunun en önemli sebebi eğitim ve danışmanlık hizmetlerine ayrılması gereken finansmanın firmaların büyük çoğunluğu için bir külfet olarak görülmesidir.

Girişimcilik Kültürünün Gelişmemiş Olması;

TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nde girişimcilik kültürü yeterince gelişmemiştir. 2012 yılında bölgede toplam 636 adet yeni girişim kurulmuş olup bu rakam ülke toplamının yalnızca %0,59'unu oluşturmaktadır. Yeni girişim sayılarına göre Erzurum 42., Erzincan 48., Bayburt ise 80. sırada yer almıştır (TOBB, 2012). Bölgede potansiyel girişimciler başarılı ve iş planına dayalı iş kurma konusunda yeterli düzeyde bilgiye sahip değildir. Öte yandan bölgede bulunan örgün ve yaygın

eğitimde girişimcilik konusuna yeterince yer verilmemektedir. Bölgedeki işletmeler, başlangıç döneminde işyeri mekanı bulmakta ve maliyetleri karşılamakta zorlanmaktadır. Ülke çapında olduğu gibi bölgede de yeni kurulan işletmelerin başarı şansının artırılması, işletmenin iş planına dayalı olarak kurulması ve kritik başlangıç evresinde uygun desteklerin sağlanması ile mümkündür. İş geliştirme merkezleri (İŞGEM), girişimcilerin en kırılgan dönemi olan başlangıç

evresinde işlik tahsisi, ortak ofis ekipmanı ve ofis hizmetleri, iş planı hazırlama, danışmanlık ve yönlendirme gibi hizmetlerle girişimcilere destek olmaktadır. Bununla beraber, bölgede yalnızca Erzincan ilinde kalkınma ajansı desteğiyle kurulan İŞGEM mevcuttur. İş geliştirme merkezlerinin bölge çapında yaygınlaştırılması bölgenin girişimcilik düzeyine önemli ölçüde katkı sağlayacaktır.

8.3. HİZMETLER

TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nde hizmetler, tarım ve hayvancılıktan sonra bölge ekonomisine yön veren kilit sektördür. Bölge illerinden Erzurum geçmişten günümüze coğrafi yapısı ve ulaşım altyapısının gelişmiş olması özellikleri ile çevre bölgeler için önemli bir ticaret merkezi konumundadır. Üniversitelerin, kamu kurumlarının ve özel sektör kuruluşlarının bölge idarelerinin bölgede bulunması nedeniyle kentlerde yaşayan

yoğun öğrenci, memur ve asker nüfusun ihtiyaçlarının karşılanarak bölge dışından gelen sermayenin bölge içinde birikimini sağlaması nedeniyle hizmetler sektörünün ekonomik yapı içinde önemi artmaktadır. Çevre bölgelere hizmet verecek sağlık merkezi, lojistik merkez ve çağrı merkezlerinin kurulmasına yönelik yatırımlar ve gelişen turizm faaliyetleri sektörün bölge için gelecekte de önemini sürdüreceğini göstermektedir.

Üniversitelerin, kamu kurumlarının ve özel sektör kuruluşlarının bölge idarelerinin bölgede bulunması nedeniyle kentlerde yaşayan yoğun öğrenci, memur ve asker nüfusun ihtiyaçlarının karşılanarak bölge dışından gelen sermayenin bölge içinde birikimini sağlaması nedeniyle hizmetler sektörünün ekonomik yapı içinde önemi artmaktadır.

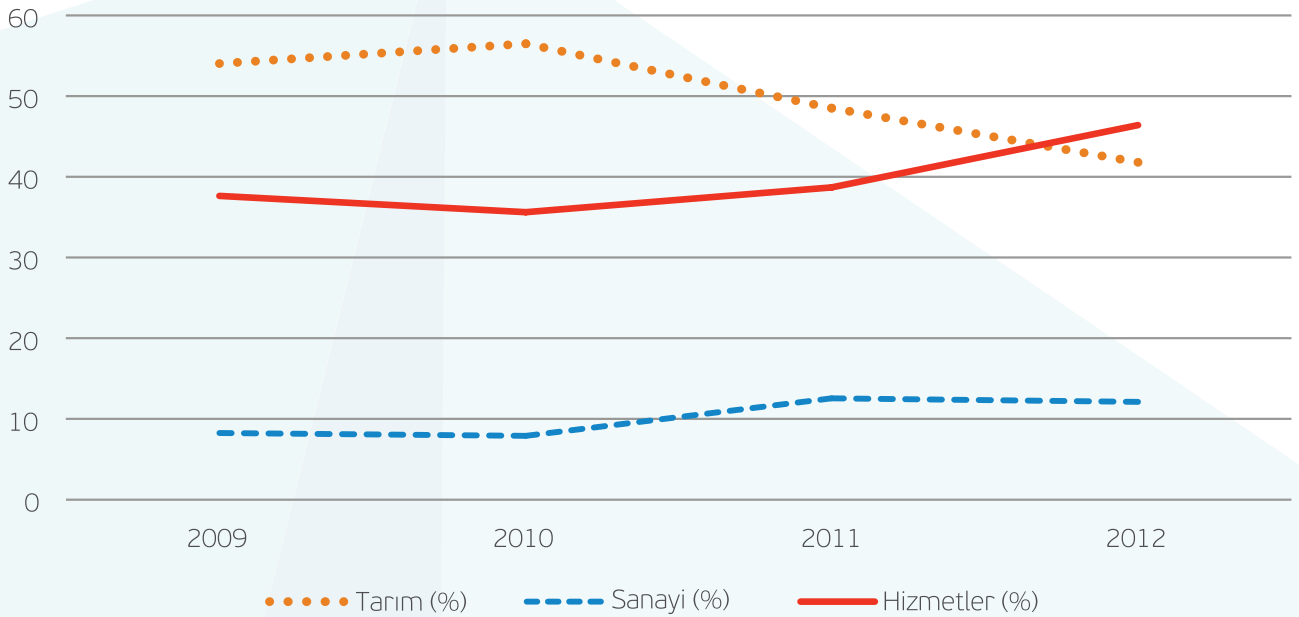

Bölgedeki istihdamın 2009-2012 yılları arasındaki sektörel dağılımına bakıldığında hizmetler sektöründe çalışan işgücünün %8,8'lik bir artış gösterdiği görülmektedir. Bu durum daralan tarım sektöründen ayrılan işgücünün büyük bir bölümünün ticaret ve hizmetler sektörüne geçişinden kaynaklanmaktadır (Şekil 44).

Bölgenin ürettiği katma değer içinde tarım sektörünün payı %16,8 iken bölge GSKD'sinin %66,4'ünü hizmetler sektörü oluşturmaktadır. Sektörün toplam katma değer içindeki payının Türkiye ortalaması için %64,3 olarak gerçekleştiği göz önüne alındığında bölge ekonomisi için hizmetler sektörü hayati önem taşımaktadır. Bölge için öne çıkan alt hizmet sektörleri ticaret, otel ve lokantacılık, lojistik ve çağrı merkezleri olarak verilebilir.

Bölge için öne çıkan alt hizmet sektörleri ticaret, otel ve lokantacılık, lojistik ve çağrı merkezleri olarak verilebilir.

İSTİHDAMIN SEKTÖREL EĞİLİMİ

Şekil 44. TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nde istihdamın sektörel eğilimi

TİCARET OTEL VE LOKANTACILIK

Bölgede ağırlıklı olarak tarım ve hayvancılık ürünlerinin alım satımının yapıldığı içe dönük bir ticari yapı bulunmaktadır. Bölge içinde üretilen ürünlerin pazarlanması yanında bölge dışından getirilen mamullerin perakende ve toptan satışının yapıldığı sektörün bölge içine hizmet verdiği söylenebilir.

2003 yılı itibarıyla fertlerin elde ettiği gelir türleri açısından; bölgede ticaret sektörü verileri incelendiğinde sektörden elde edilen gelirin Türkiye ortalamasının üzerinde olduğu görülmektedir. Bölgede ticaret sektöründen elde edilen gelir toplam gelirin %11,4'üne denk gelmektedir. Bu oran, Türkiye genelinde ise %10,5'tir. Görüldüğü gibi ticaret

sektörü bölgede Türkiye geneline oranla daha yoğun olarak kullanılan bir gelir kaynağıdır.

Bölgenin ticari hayatını yönlendiren en önemli faktör; kent merkezlerinde yaşayan yoğun üniversite öğrencisi ve kamu görevlisi nüfustur. Atatürk Üniversitesi öğrencilerinin tüketim alışkanlıkları ve harcama eğilimlerinin belirlenmesine yönelik olarak 2012 yılında yapılan araştırmada öğrencilerin aylık tüketim harcamalarının %37'sinin ticaret sektörüne yapıldığı, yiyecek ve içecek harcamalarının ise toplam harcamalarının %15'ini oluşturduğu görülmektedir. Bu durum öğrencilerin kentin ticari hayatında önemli rol oynadıklarının göstergesidir.

Bunun yanında lokanta ve oteller için yapılan harcamalar Türkiye genelinde 2011 yılında toplam hane halkı tüketim harcamalarının %5,7'sini oluştururken, bu oran bölgede 2009-2011 döneminde %3,8'dir. Otel ve lokanta sektörü için bölgede yapılan harcamaların Türkiye ortalamasının yaklaşık yarısı kadar olduğu göz önüne alınırsa bu sektördeki yoğunlaşmanın düşük olduğu sonucuna ulaşılabilir.

Bölgede ticaret, lokanta ve otelcilik sektörlerine ait girişimlerin toplam girişimciler içindeki payına bakıldığında Türkiye değerine yakın bir değer görülmektedir. Turizm değer zinciri içinde önemli bir yeri olan sektörde en önemli dar boğaz kaliteli hizmet ve nitelikli insan gücünün az oluşudur.

Bölgenin ticari hayatını yönlendiren en önemli faktör; kent merkezlerinde yaşayan yoğun üniversite öğrencisi ve kamu görevlisi nüfustur. Otel ve lokanta sektörü için bölgede yapılan harcamaların Türkiye ortalamasının yaklaşık yarısı kadar olduğu göz önüne alınırsa bu sektördeki yoğunlaşmanın düşük olduğu sonucuna ulaşılabilir.

Tablo 37. 2011 yılı iş kayıtlarına göre girişim sayıları karşılaştırması

YIL	Bölge Adı	Toptan ve Perakende Ticaret		Konaklama ve Yiyecek Hizmeti Faaliyetleri	
		Girişimci Sayısı	Toplam Girişimci Sayısı içindeki Payı	Girişimci Sayısı	Toplam Girişimci Sayısı içindeki Payı
2011	Türkiye	1.256.855	64,39	291.616	14,94
2011	TRA1 Düzey 2 Bölgesi	13.531	67,79	3.037	15,21

ÇAĞRI MERKEZLERİ

Bilgi teknolojilerinin gelişmesine paralel olarak sayıları ülkede hızla artan çağrı merkezleri 2011 yılı itibari ile 1,4 milyar dolarlık pazara ulaşmıştır. Türkiye’de 2 bin kişiye 1 müşteri temsilcisi düştüğü göz önünde bulundurulduğunda sektörün önümüzdeki yıllarda daha da genişlemesi beklenmektedir.

TRA1 Düzey 2 Bölgesi; bölgenin karayolu, demiryolu ve havayolu ulaşım yatırımlarıyla son yıllarda bölge dışı ve sınır ötesi ekonomik merkezlerle erişilebilirliğinin artması ve sahip olduğu düşük maliyetli işgücü ile çağrı merkezleri yatırımları için idealdir. Bölgeye

yapılacak çağrı merkezi yatırımları, Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkındaki Bakanlar Kurulu Kararı ile teşvik belgesi verilecek yatırımlar kapsamına alınmıştır.

Erzurum’da 2006 yılında faaliyete geçen çağrı merkezi yatırımı ile sağlanan istihdamın 2009 yılında iş hizmetleri sektörü içindeki payı %6,9 olarak gerçekleşmiştir. İlk çağrı merkezine yönelik yapılan teknoloji ve altyapı yatırımları ve oluşturulan nitelikli işgücü havuzu özel sektör açısından Erzurum’un cazibesini artırmış, diğer özel sektör yatırımlarının bölgeye gelmesini sağlamıştır. Erzurum’da

halihazırda sektörde istihdam edilen kişi sayısı 2.000 civarındadır. Bölge illerinden Erzincan da çağrı merkezleri yatırımlarından en çok faydalanan Doğu Anadolu Bölgesi illerindendir. Aktif olarak ilde faaliyet gösteren çağrı merkezlerinde yaklaşık 1.300 kişi istihdam edilmektedir.

Genç nüfusun ve üniversitelerin mevcudiyeti çağrı merkezleri için bölgede oluşturulan nitelikli insan gücünün sürekliliğini sağlamaktadır. Yetişmiş işgücü ise bölgenin hizmet sektörünün gelişmesi yönünde önemli bir potansiyeldir.

İlk çağrı merkezine yönelik yapılan teknoloji ve altyapı yatırımları ve oluşturulan nitelikli işgücü havuzu özel sektör açısından Erzurum’un cazibesini artırmış, diğer özel sektör yatırımlarının bölgeye gelmesini sağlamıştır. Genç nüfusun ve üniversitelerin mevcudiyeti çağrı merkezleri için bölgede oluşturulan nitelikli insan gücünün sürekliliğini sağlamaktadır. Yetişmiş işgücü ise bölgenin hizmet sektörünün gelişmesi yönünde önemli bir potansiyeldir.

LOJİSTİK MERKEZ

Lojistik köyler demiryolunun yanı sıra kara, hava ve deniz yolu ulaşımının bütünleşerek kombine taşımacılığın sağlandığı, lojistik ile ilgili tüm faaliyetlerin ortak bir alanda kümelandığı merkezlerdir. Dünyada gelişen yeni lojistik anlayışına paralel biçimde Türkiye’de Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı tarafından karayolu, havayolu ve liman bağlantılarının olduğu, yük taşıma potansiyelinin

yüksek olduğu ve özellikle de organize sanayi bölgelerine yakın olan Türkiye genelinde 16 farklı noktada lojistik merkezlerin kurulması çalışmaları yapılmaktadır.

Yapılacak olan 16 adet lojistik merkezden bir tanesi de Erzurum Palandöken Lojistik Merkezi’dir. Erzurum Organize Sanayi Bölgesi’ne komşu olarak yapılacak olan lojistik merkez toplamda 327.000 metrekare alan üzerine kurulacak

olup yıllık 437.000 ton yük kapasiteli olacak şekilde inşa edilecektir. Kurulacak lojistik merkezin yaklaşık 400 kişiye istihdam sağlayacağı düşünülmektedir. Lojistik merkezde yükleme alanlarının yanında her türlü gümrük, bankacılık, iletişim ve sosyal hizmetlerin verileceği alanlar yer alacaktır. Palandöken Lojistik Merkezi inşaatı ile ilgili ihale 2012 tarihinde yapılmış ve inşaat çalışmaları başlamıştır.

Erzurum'un lojistik merkez için seçilmesinde en önemli etken ilin hava, kara ve demiryolu ulaşımı açısından bağlantı noktasında yer almasıdır. Yurt genelinde ulaşım alanında yapılan yatırımlardan önemli ölçüde istifade eden Erzurum'un sahip olduğu doğu-batı doğrultusundaki güçlü karayolu ve demiryolu ulaşım bağlantısı ile batıda ülkenin gelişmiş bölgeleri ve Avrupa ile doğuda Orta Doğu ve Kafkaslar ile bağlantısı kurulmaktadır. Bölgenin kuzey-güney bağlantısının geliştirilmesine yönelik olarak yapılan ulaşım yatırımları şu şekildedir:

Rize'yi İkizdere ve İspir üzerinden Erzurum'a bağlayan Ovit Geçidi, Karadeniz Bölgesi'ni Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ne bağlayacak olan Rize-Mardin kuzey güney karayolu bağlantısının en önemli noktalarından bir tanesidir. Ovit Tüneli tamamlandığında Rize'yi, Kuzey Kafkasya'yı, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'ya, oradan Orta Asya ve İran'a bağlayacak önemli bir geçiş güzergâhı tamamlanmış olacaktır.

Erzurum'un lojistik merkez için seçilmesinde en önemli etken ilin hava, kara ve demiryolu ulaşımı açısından bağlantı noktasında yer almasıdır. Lojistik merkezin faaliyete geçmesiyle birlikte Erzurum, bölge illerinin ve diğer bölgelerin sınır ötesi pazara açıldığı bir ticaret merkezi olma özelliğine kavuşacaktır.

Erzurum-Bayburt-Gümüşhane-Trabzon karayolu üzerinde yapımına başlanan Doğu Karadeniz'i güneye ve doğuya bağlayan önemli bir geçiş noktasında yer alan Kop Dağı Tüneli'nin tamamlanmasıyla Erzurum'un özellikle Trabzon Limanı ile olan bağlantısı yaz kış kesintisiz sağlanmış olacaktır.

Trabzon-Erzincan-Malatya karayolu projesi, Trabzon'u Gümüşhane ve Erzincan üzerinden Malatya'ya bağlayarak bölge illerinin Güneydoğu'ya kadar ulaşımı sağlanacaktır.

Bölge illerine kısa sürede ve kolay erişim imkanı sunacak Ankara

- Sivas - Erzincan - Erzurum - Kars yüksek hızlı tren hattı yapım çalışmaları devam etmektedir.

Mevcut ulaşım imkanlarının yanında yapımı devan eden ve planlanan söz konusu yatırımların hayata geçmesiyle TRA1 Düzey 2 Bölgesi, Karadeniz'den Güneydoğu Anadolu'ya, Kafkasya'dan ve İran'dan, ülkenin batısına sağlanacak kesintisiz ulaşım ağının merkezi konumunda olacaktır. Lojistik merkezin faaliyete geçmesiyle birlikte Erzurum, bölge illerinin ve diğer bölgelerin sınır ötesi pazara açıldığı bir ticaret merkezi olma özelliğine kavuşacaktır.

8.4. TURİZM

(Bu bölüm Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi İnovasyona Dayalı Turizm Stratejisi ve Eylem Planı (2012 - 2023) referans alınarak hazırlanmıştır).

Turizm, sağladığı ekonomik ve toplumsal kazanımların büyüklüğü ve kalkınma sürecini hızlandırma özelliğinden dolayı, TRA1 Düzey 2 Bölgesi için öncelikli sektörlerin başında gelmektedir. Sektörün diğer bir özelliği ise,

değer zincirinde diğer bazı kritik sektörleri barındırmasıdır. Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi için bu sektörlerin başında, bölgenin ekonomisinde önemli yer tutan tarım ve hayvancılık gelmektedir.

Bölge başta 4000 yılı aşkın tarihi geçmiş, özgün iklimi ve coğrafi yapısı, zengin su kaynaklarının başlangıç noktasında bulunması ve termal kaynakları nedeniyle farklı turizm tipleri için çok yönlü ve

oldukça geniş bir yelpazede değer ve varlık potansiyeli sunmaktadır. Bölgede başta kış ve spor; kongre, incentive ve fuar; tarih ve kültür; macera ve doğa sporları; ekoturizm ve sağlık turizmine kaynak olabilecek toplam 1.290 adet turizm varlık ve değeri tespit edilmiştir (Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi Turizm Değer ve Varlıkları Listesi Referans Belgesi). Bu değer ve varlıklar, bölgenin sahip olduğu

yüksek potansiyele ve dört mevsim turizm için zengin ürün çeşitliliğine işaret etmektedir. Bölge turizm açısından doğal ve coğrafi, mevcut turizm ürünleri, tarihi ve kültürel ve tarım ve gıdaya dayalı ayırt edici özelliklere sahiptir.

2011 yılında Erzurum'da düzenlenen UNIVERSIADÉ oyunlarının ardından bölgenin bu potansiyeli uluslararası platformda da tanınmaya başlamıştır. Turizmin insanlara istihdam ve geçim imkanı sunabilen ve ayrıca diğer sektörleri de destekleyen lokomotif bir sektör haline getirilmesi amacıyla; bölgede var olan turistik potansiyelin harekete geçirilmesi için 2011 yılında bir yol haritası niteliğinde olan ve bölgenin geleceğine yön verecek İnovasyona Dayalı Bölgesel Turizm Stratejisi ve Eylem Planı hazırlanmıştır. Bölgede turizm değer zincirini oluşturan alanlarda kamu kurumları, sivil toplum kuruluşları ve özel sektör temsilcilerinden

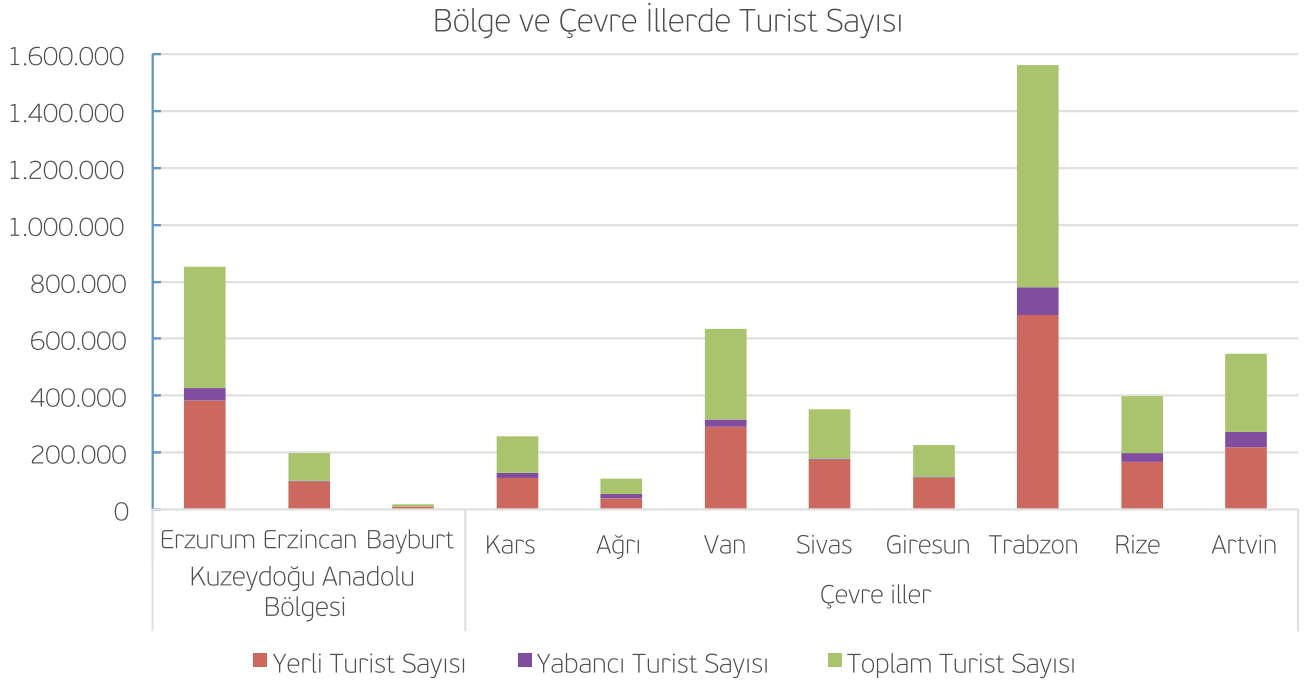
2.000'i aşkın paydaşın aktif katılımıyla hazırlanan stratejinin uygulanmasına Kuzeydoğu Anadolu Kalkınma Ajansının koordinasyonunda yine yerel aktörlerin katkıları ile başlanmıştır.

2011 yılında Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi ve yakın çevresini içine alan 11 ile gelen toplam turistlerin %21'ini (535.077 turist) Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi almıştır. Kuzeydoğu Anadolu'da en fazla turist çeken il Erzurum olup, bölgenin Türkiye genelinde turist sayısı bazında sahip olduğu payı ciddi oranda yükseltmektedir. Erzurum, Türkiye'deki toplam turist sayısının %0,76'sına sahip olması ile Trabzon'dan sonra (%1,39) çevre illerde en fazla turist çeken ildir. Bununla birlikte Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi illerinden Bayburt, Türkiye'deki toplam turist sayısı içinde sahip olduğu %0,02'lik pay ile çevre iller içinde en düşük orana sahiptir. Erzincan ise, Türkiye'ye gelen toplam turistlerin %0,18'ini çekmektedir (Şekil 45).

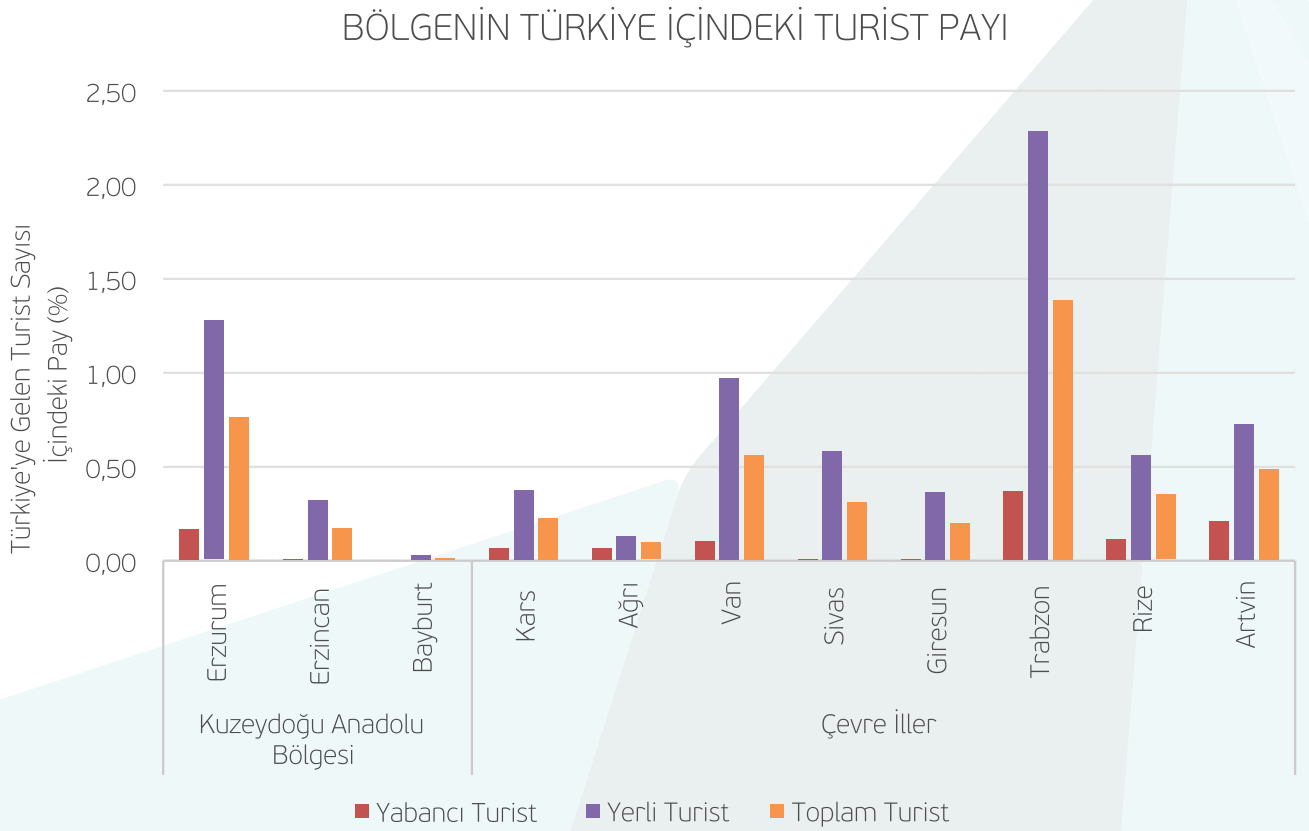
Türkiye ortalamalarıyla karşılaştırıldığında, 2011 yılında Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi'ne gelen turist sayısı, Türkiye'ye gelen turistlerin %0,96'sını oluşturmaktadır. Kuzeydoğu Anadolu'nun ve çevre illerin turizm performansına birlikte bakıldığında ise bu oran oldukça düşük seviyede olup, 11 ilin tamamına gelen turist sayısı, Türkiye'ye gelen turistlerin ancak %4,60'ına tekabül etmektedir (Şekil 46).

Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi'ne gelen turistlerin çok büyük bir kısmını (%91,43) yerli turistler oluşturmaktadır. Yabancı turist oranı bakımından, Türkiye'ye gelen turistlerin sadece %0,18'i Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi'ni tercih etmektedir. Bölgeye gelen yabancı turistlerin %96'sını Erzurum'a gelen turistler oluşturmaktadır. Çevre illere bakıldığında, Trabzon (%0,37) ve Artvin'e (%0,21), Erzurum'dan (%0,17) daha fazla yabancı turist geldiği görülmektedir.

Bölge başta 4000 yılı aşkın tarihi geçmişi, özgün iklimi ve coğrafi yapısı, zengin su kaynaklarının başlangıç noktasında bulunması ve termal kaynakları nedeniyle farklı turizm tipleri için çok yönlü ve oldukça geniş bir yelpazede değer ve varlık potansiyeli sunmaktadır. Bölgede başta kış ve spor; kongre, incentive ve fuar; tarih ve kültür; macera ve doğa sporları; eko-turizm ve sağlık turizmine kaynak olabilecek toplam 1.290 adet turizm varlık ve değeri tespit edilmiştir. Bölge turizm açısından doğal ve coğrafi, mevcut turizm ürünleri, tarihi ve kültürel ve tarım ve gıdaya dayalı ayırt edici özelliklere sahiptir. 2011 yılında bir yol haritası niteliğinde olan ve bölgenin geleceğine yön verecek İnovasyona Dayalı Bölgesel Turizm Stratejisi ve Eylem Planı hazırlanmıştır. Kuzeydoğu Anadolu Kalkınma Ajansının koordinasyonunda yine yerel aktörlerin katkıları ile başlanmıştır.

Şekil 45. 2011 yılında Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi'ne ve çevre illere gelen turist sayısı

Şekil 46. Bölgenin Türkiye'ye gelen turist sayısı içindeki payı

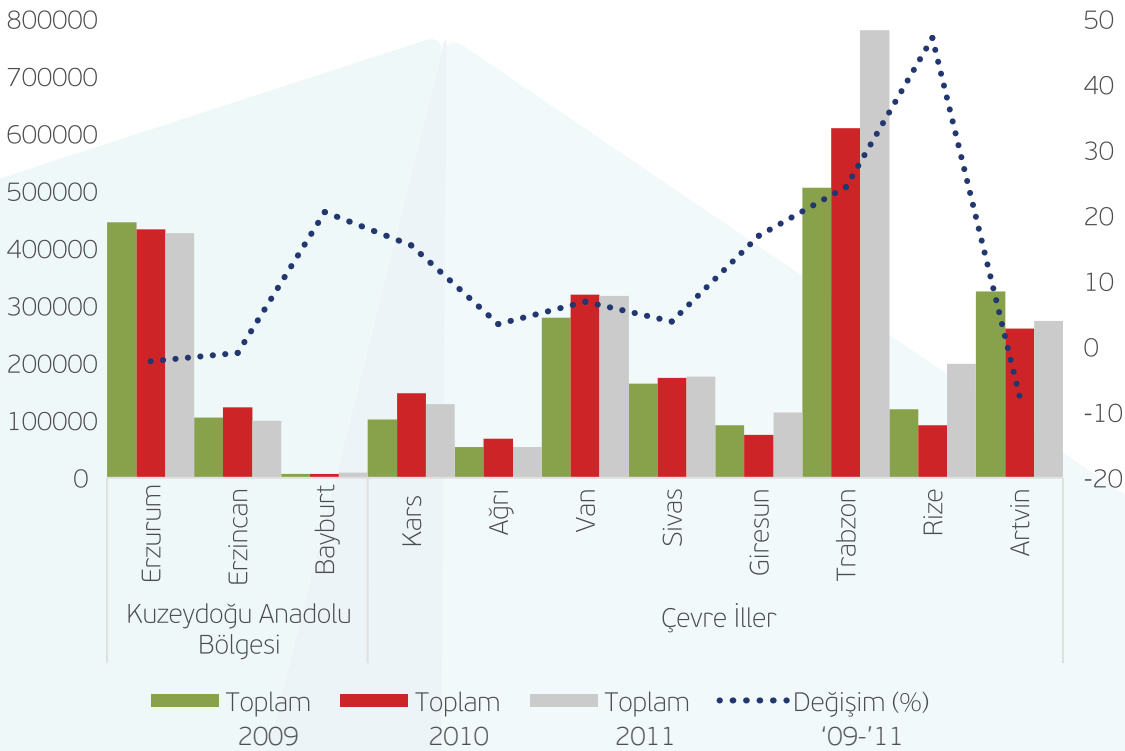
Türkiye'ye gelen turist sayısı, 2010-2011 yılları arasında yıllık ortalama %11,69 artış göstermiştir. Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi ve çevre illerin oluşturduğu bölgeye gelen toplam turist sayısında ise %16,28'lik bir artış yaşanmıştır. Ancak Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi özeline bakıldığında ise aynı dönemde gelen toplam turist sayısında yıllık ortalama %1,94 düşüş gözlenmektedir (Şekil 47).

Ortalama geceleme süreleri ele alındığında, bölgeye gelen yerli ve yabancı turistlerin ortalama kalış sürelerinin Türkiye ortalamasının altında olduğu görülmektedir. Türkiye'de yerli turistlerin ortalama geceleme süresi 1,8 gece iken, bu süre Erzurum için 1,3; Erzincan için 1,6 ve Bayburt için 1,1'dir. Yabancı turistler için bu sayılar, Türkiye genelinde 3,9 iken, Erzurum'da 1,9 ve Erzincan'da 3,2 gecedir (Tablo 38).

TÜRSAB'dan elde edilen bilgilere göre, Eylül 2011 itibarıyla 3'ü Bayburt'ta, 10'u Erzincan'da ve 16'sı Erzurum'da olmak üzere bölgede toplam 29 seyahat acentesi bulunmaktadır. Bu acentelerden 28'i hem yerli hem yabancı turistler için tüm seyahat acenteliği hizmetlerini verebilmekte (A grubu), 1'i ise yalnızca yerli turistler için yurt içi tur düzenleme hizmeti verebilmektedir (C grubu).

Türkiye'de yerli turistlerin ortalama geceleme süresi 1,8 gece iken, bu süre Erzurum için 1,3; Erzincan için 1,6 ve Bayburt için 1,1'dir. Yabancı turistler için bu sayılar, Türkiye genelinde 3,9 iken, Erzurum'da 1,9 ve Erzincan'da 3,2 gecedir.

TURİST SAYISINDA YAŞANAN DEĞİŞİM

Şekil 47. 2009-2011 yılları arasında bölge ve çevre illere ait turist sayısındaki değişim

Tablo 38. Turistlerin ortalama geceleme ve kalış süreleri (TÜİK 2013)

	Tesisle Geliş Sayısı			Geceleme Sayısı			Ortalama Kalış Süresi (Gece)		
	Yabancı	Yerli	Toplam	Yabancı	Yerli	Toplam	Yabancı	Yerli	Toplam
Erzurum	44.050	382.354	426.404	85.081	491.230	576.311	1,9	1,3	1,4
Erzincan	1.787	97.541	99.328	5.761	160.432	166.193	3,2	1,6	1,7
Bayburt	0	9.345	9.345	0	10.454	10.454	0,0	1,1	1,1
TRA1 Düzey 2 Bölgesi	45.837	489.240	535.077	90.842	662.116	752.958	2,0	1,4	1,4
Türkiye	26.110.532	29.915.244	56.025.776	101.551.112	54.683.603	156.234.715	3,9	1,8	2,8

Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi'nin turizm işletme belgeli, turizm yatırım belgeli ve belediye belgeli tesislerinin sayısı, turizm alanı bazında benzer ürün ve hizmetler sunan illerle karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki toplam konaklama tesisi ve yatak sayısı, Türkiye toplamının %0,81'ini ve %0,78'ini oluşturmaktadır. Bölge'deki turizm işletme belgeli tesis ve yatak sayısının Türkiye toplamına oranı daha düşük olup, sırasıyla, %0,37 ve %0,36'dır. Bölgedeki turizm yatırım belgeli işletmelerin sayısının Türkiye toplamına oranı daha yüksek olup %1,19'dur. Ayrıca Türkiye toplamında turizm yatırım belgeli tesislerin, turizm işletme belgeli tesislere oranı %29 iken bu oran Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi için %75'tir. Erzurum, sahip olduğu

tesis ve yatak sayısı ile de bölgede lider konumundadır. Kuzeydoğu Anadolu'daki turizm işletme belgeli tesislerin %91,67'si ve belediye belgeli işletmelerin %67,7'si Erzurum'da bulunmaktadır. İlde 1 adet 5 yıldızlı, 2 adet 4 yıldızlı, 3 adet 3 yıldızlı, 4 adet 2 yıldızlı ve 1 adet 1 yıldızlı olmak üzere toplam 11 turizm işletme belgeli tesis bulunmaktadır. Erzincan'da 3 adet 4 yıldızlı, 1 adet 3 yıldızlı olmak üzere toplam 4 turizm işletme belgeli tesis bulunmaktadır. Ayrıca Erzurum ve Erzincan'da son iki yılda birer adet beş yıldızlı otel daha açılmıştır. Bayburt'ta turizm işletme belgeli tesis bulunmamakla birlikte, belediye belgeli tesislerin sayısı bölge toplamının ancak %3'ünü oluşturmaktadır. Bölgede işletme belgesi almış konaklama tesislerinin tümü otel olup; pansiyon, butik otel,

çiftlik/köy evi, dağ evi veya termal otel gibi Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından belgelendirilebilen ve hâlihazırda belgelenmiş diğer konaklama tesis türleri bulunmamaktadır. Tesislerin doluluk oranına bakıldığında Erzurum %32,6 ortalama ile belediye işletme belgeli tesislerde Türkiye ortalamasına (%32,8) yakın seyrederken turizm işletme belgeli tesislerde %30,5 ile Türkiye ortalamasının (%48,9) altında olduğu görülmektedir (Tablo 39). Bayburt'ta turizm işletme belgeli tesis bulunmadığı için ilgili değer bulunmamakla birlikte belediye işletme belgeli tesislerde doluluk oranı (%17,1) Türkiye ortalamasının (%32,8) oldukça altındadır. Erzincan'da da aynı şekilde gerek turizm gerekse belediye belgeli konaklama tesislerinin doluluk oranı Türkiye ortalamasının altındadır.

Tablo 39. Bölge illeri ve Türkiye'nin 2009 yılı tesis doluluk oranları (KTB 2011)

	Erzurum	Erzincan	Bayburt	Türkiye
Belediye işletme belgeli konaklama tesisleri (%)	32,6	29,4	17,1	32,8
Turizm işletme belgeli konaklama tesisleri (%)	30,5	23,0	-	48,9

Turizm alanları itibarıyla Türkiye'deki rakip illerle karşılaştırıldığında, bölgenin turizm tesisi alanında lider ili Erzurum'un, kültür turizmi alanında Mardin ve Van, doğa sporları/eko-turizm alanında da Artvin ile aynı sayıda turizm işletme belgeli tesise sahip olduğu görülmektedir. Bununla birlikte yatak sayısı bazında Erzurum sayılan illerin neredeyse 2 katı kapasiteye sahiptir.

Tablo 40. Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi'nde ve turizm alanlarında bölgeye rakip olan illerdeki konaklama tesisi kapasiteleri (KTB 2011)

	Turizm İşletme Belgeli (2009)			Belediye Belgeli (2010)			
	Tesis Sayısı	Oda Sayısı	Yatak Sayısı	Tesis Sayısı	Oda Sayısı	Yatak Sayısı	
Erzurum*	11	933	1.941	64	1.428	2.881	
Erzincan**	6	297	542	28	533	1.091	
Bayburt	-	-	-	3	83	159	
Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi Toplam	12	1.062	2.211	96	2.086	4.191	
Kar ve Kış Turizmi							
Bursa	47	3.046	6.254	124	4.052	9.162	
Bolu	19	1.455	3.026	54	1.147	2.804	
Kocaeli	27	1.456	2.942	64	1.148	2.727	
Kültür Turizmi							
Mardin	10	528	1.071	12	185	430	
Nevşehir	44	3.852	8.324	220	4.946	12.581	
İzmir	128	11.977	25.482	527	11.596	26.340	
Kars	9	496	1.022	22	477	905	
Van	10	537	1.088	26	870	1.683	
Sağlık ve Kaplıca Turizmi							
Afyonkarahisar	11	1.547	3.272	101	2.810	6.626	
Denizli	21	2.615	5.332	177	3.993	8.486	
Balıkesir	71	4.383	9.183	514	10.548	25.226	
Doğa ve Doğa Sporları-Ekoturizm							
Antalya	663	136.065	290.232	1.028	39.889	97.015	
Artvin	10	520	1.039	100	1.416	2.816	
Muğla	378	40.559	87.130	1.881	49.452	108.450	
Türkiye	2.625	289.383	608.765	9.185	232.658	527.712	

*Erzurum İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2011. **: Erzincan İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2011

Belediye belgeli konaklama tesisleri bazında Erzurum rakip illerle karşılaştırıldığında kar ve kış turizmi alanında Bolu'dan; kültür turizmi alanında da Mardin, Kars ve Van'dan daha fazla sayıda tesise sahiptir. Kış turizmi bazında, rakip illerin tamamı Erzurum'un en az 2 katı sayıda turizm işletme belgeli tesise sahiptir (Tablo 40).

	Turizm Yatırım Belgeli (2010)			Toplam		
	Tesis Sayısı	Oda Sayısı	Yatak Sayısı	Tesis Sayısı	Oda Sayısı	Yatak Sayısı
	6	999	2.256	75	3.360	7.078
	3	122	246	34	830	1.633
	-	-	-	3	83	159
	9	1.121	2.502	108	4 269	8.904
	21	1.940	4.036	171	9.038	19.452
	5	501	1.012	73	3.103	6.842
	7	405	862	91	3.009	6.531
	6	489	1.027	22	1.202	2.528
	10	784	1.774	264	9.582	22.679
	51	6.597	15.917	655	30.170	67.739
	2	130	260	31	1.103	2.187
	-	-	-	36	1.407	2.771
	7	1.710	4.053	112	6 067	13.951
	6	481	908	198	7.089	14.726
	8	703	1.979	585	15.634	36.388
	122	24.593	53.108	1.691	200.547	440.355
	4	93	193	110	2.029	4.048
	130	19.197	46.900	2.259	109.208	242.480
	754	103.119	231.456	11.810	522.041	1.136.477

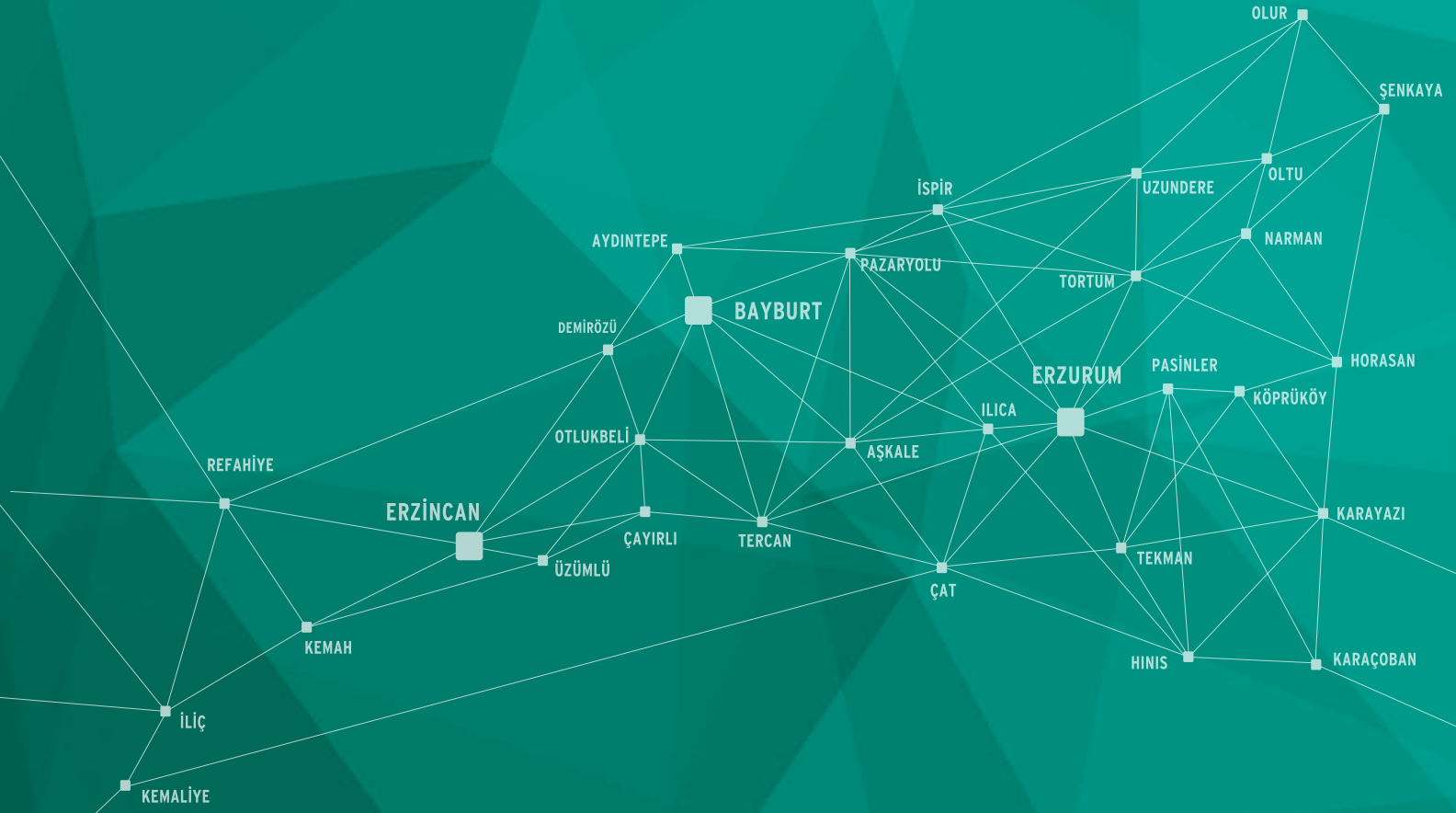

Erzurum Havalimanı'ndan bölgeye gelen yabancı turistlerin büyük kısmını Rusya Federasyonu ve Ukrayna'dan gelen turistler oluşturmaktadır. Büyük oranda bu ülkelerden gelen turistlerin sayısındaki azalmaya bağlı olarak, 2010'dan sonra havalimanından

bölgeye giriş yapan toplam yabancı ziyaretçi sayısında düşüş yaşanmıştır. Bunun yanında; özellikle Almanya, Polonya, Hollanda olmak üzere Avrupa'dan ve İran'dan gelen turistlerin sayısında artış gözlenmektedir (Tablo 41).

Tablo 41. Erzurum Havalimanı'ndan giriş yapan yabancı turist sayısı ve uyrukları (TÜİK 2013)

UYRUK	Erzurum			Türkiye		
	2010	2011	2012	2010	2011	2012
Rusya Federasyonu	2.101	1.045	668	3.107.043	3.468.214	3.599.925
Ukrayna	1.329	1.072	602	568.227	602.404	634.663
Almanya	640	833	1.221	4.385.263	4.826.315	5.028.745
Hollanda	95	268	259	1.073.064	1.222.823	1.273.593
Polonya	-	-	452	428.275	486.319	428.440
Belçika	68	138	112	543.003	585.860	608.071
Fransa	11	18	31	928.376	1.140.459	1.032.565
Çek Cumhuriyeti	2	88	-	174.426	223.369	223.986
Litvanya	-	73	-	71.992	76.036	69.520
İngiltere	10	2	13	2.673.605	2.582.054	2.456.519
İtalya	1	-	34	671.060	752.238	714.041
İran	-	-	75	1.885.097	1.879.304	1.186.343
K.K.T.C	-	31	-	191.993	203.272	211.828
Avusturya	-	2	27	500.321	528.966	505.560
Beyaz Rusya	10	24	2	152.421	123.607	138.007
Yunanistan	-	29	7	670.297	702.017	669.823
Diğer Avrupa Ülkeleri	16	40	12	3.308.723	4.048.769	4.183.911
Diğer Ülkeler	19	115	12	25.323.481	27.407.307	27.598.921
Toplam	4.302	3.778	3.527	28.632.204	31.456.076	31.782.832

MEKANA BAĞLI ÖZELLİKLER

Bu bölüm TRA1 Düzey 2 Bölgesi İlçeler Raporu referans alınarak hazırlanmıştır.

MEKANA BAĞLI ÖZELLİKLER

1. ERİŞİLEBİLİRLİK

Ulaşım altyapısı yıllar itibari ile iyileşiyor olsa da pazara erişilebilirlikte yaşanan zorluklar bölgenin sosyoekonomik gelişmişliğine etki eden önemli faktörlerdendir. Düzey 2 Bölgesi'nde yerleşim alanlarının ve nüfusun coğrafyaya bağlı dağılımı homojen bir yapı göstermemektedir.

TRA1 Düzey 2 Bölgesi sahip olduğu geniş yüzölçümü ve engebeli arazi yapısıyla ulaşım imkânları bakımından dezavantajlı bir konuma sahiptir. Ulaşım altyapısı yıllar itibari ile iyileşiyor olsa da pazara erişilebilirlikte yaşanan zorluklar bölgenin sosyoekonomik gelişmişliğine etki eden önemli faktörlerdendir.

Bölgenin engebeli yapısı kuzey – güney bağlantısını doğu – batı aksı kadar geliştirmemiştir. Dolayısıyla bölgenin kuzey ve güneyindeki yerleşimler arasındaki coğrafi erişilebilirlik sınırlıdır. Ayrıca bölgenin kırsal ve kentsel yerleşimleri arasında yaşanan ulaşım kısıtlarına bağlı olarak mal, insan ve hizmet akımlarında zorluklar yaşanmaktadır. TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nde yerleşim alanlarının ve nüfusun coğrafyaya bağlı dağılımı homojen bir yapı göstermemektedir.

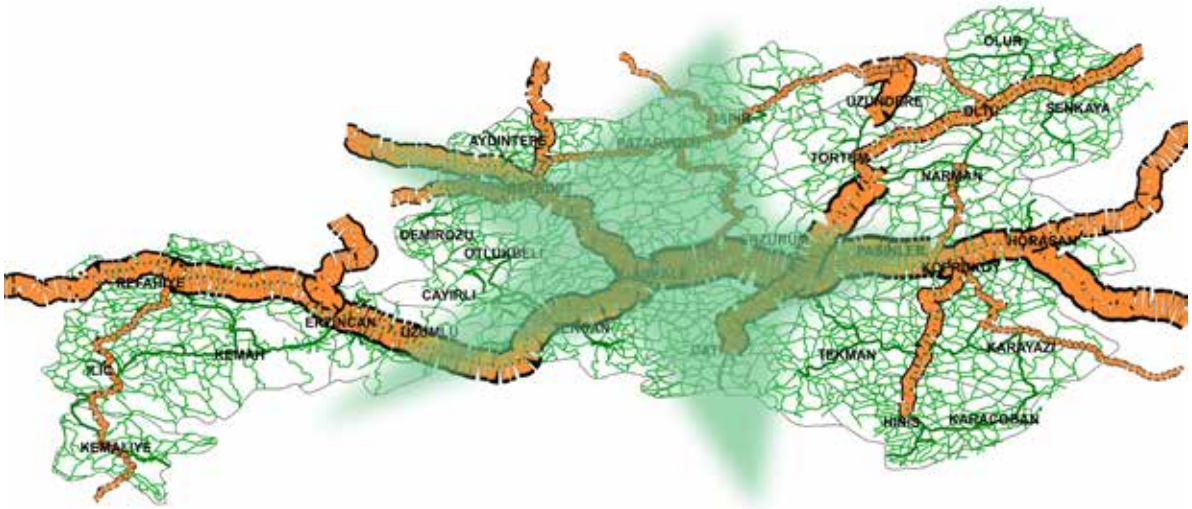
TRA1 Düzey 2 Bölgesi'ni içerisine alan bir karayolu haritası üzerine yerleştirilen yıldızın kolları (Şekil 48) net bir biçimde bölgenin ana ulaşım akslarını göstermektedir.

Yıldızın kuzeye bakan kolu Karadeniz Bölgesi (Rize ve Trabzon Limanları) bağlantısını içine alırken batı ve doğuya bakan kollar bölgenin en güçlü bağlantısını içine alır ki uluslararası bir yol olan D -100 karayolu bu aksı oluşturur.

Bu aks üzerinde veya yakınında bulunan ilçeler erişilebilirlik konusunda daha avantajlı bir konumdadır. Bölgeyi ülkenin üretim bölgesine bağlayan ana güzergâh da yine bu akstır. Yıldızın güneye bakan iki kolu bölgenin nispeten en zayıf bağlantı aksları olsa da mevcut iyileştirmeler sayesinde (Erzurum – Bingöl, Refahiye – Malatya güzergâhları) gittikçe güçlenmektedir. Bu iki

kol bölgenin Akdeniz limanlarına (batı kolu) ve GAP Bölgesi'ne (doğu kolu) bağlanması açısından son derece önemlidir. Bu sayede GAP ile Karadeniz, DAP ile de Akdeniz Bağlantısı sağlanmaktadır. Bölgede zayıf olan akslar yıldız kollarının olmadığı ara alanlardır. Güneydoğu yönünde Karayazı, Hınıs, Karaçoban ve Tekman bağlantısı, güneybatıda Kemah, İliç ve

Coğrafi erişilebilirlik konusunda merkezden uzak ilçeler dezavantajlı konumdadır.

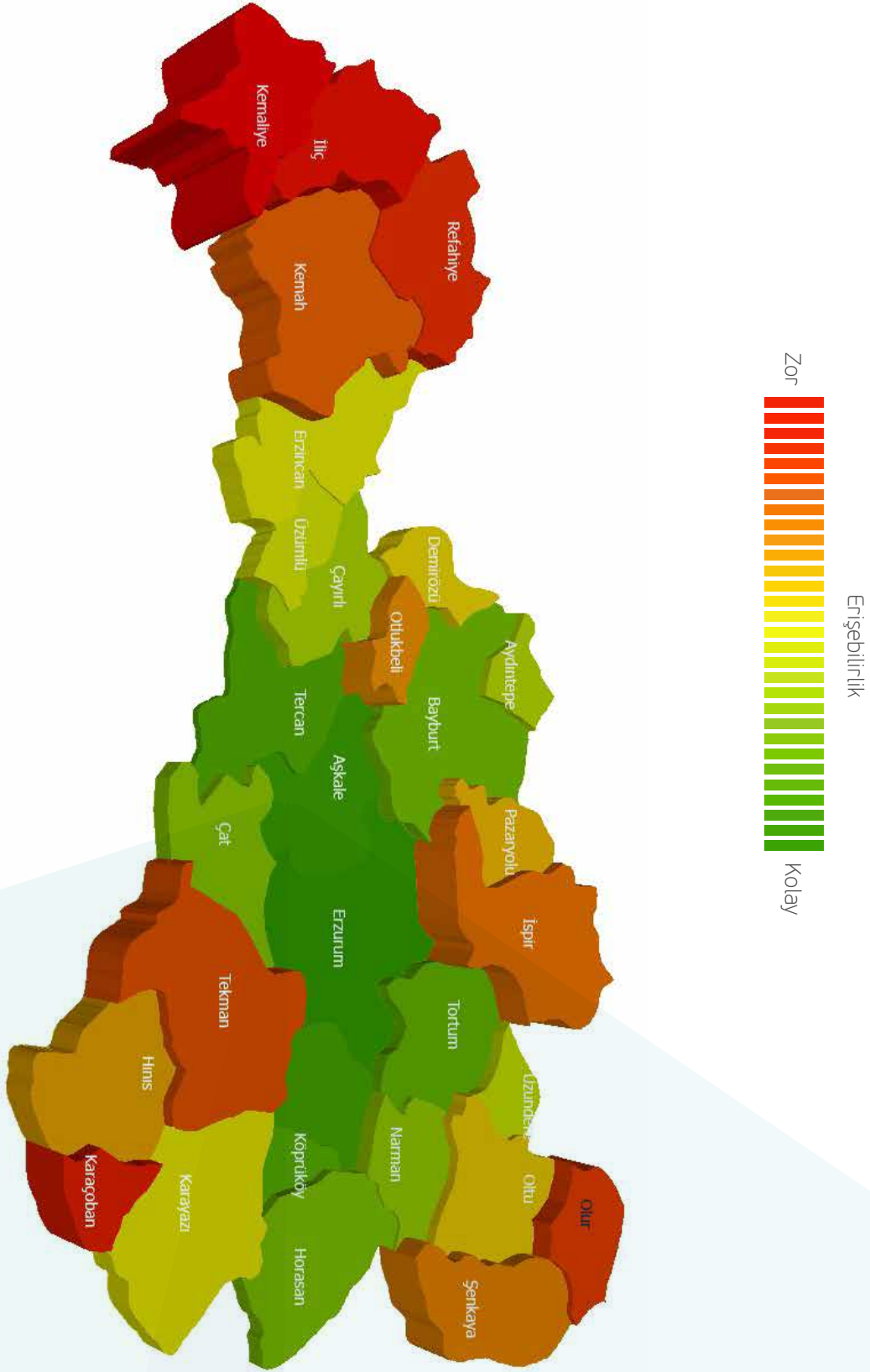

Kemaliye bağlantısı, kuzeydoğuda Şenkaya, Olur, Oltu, Narman bağlantıları ile kuzeybatıda Bayburt, İspir, Aydıntepe, Demirözü ve Erzincan bağlantıları mevcut durumda güçsüz olduğu için coğrafi erişilebilirlik konusunda merkezden uzak ilçeler dezavantajlı konumdadır.

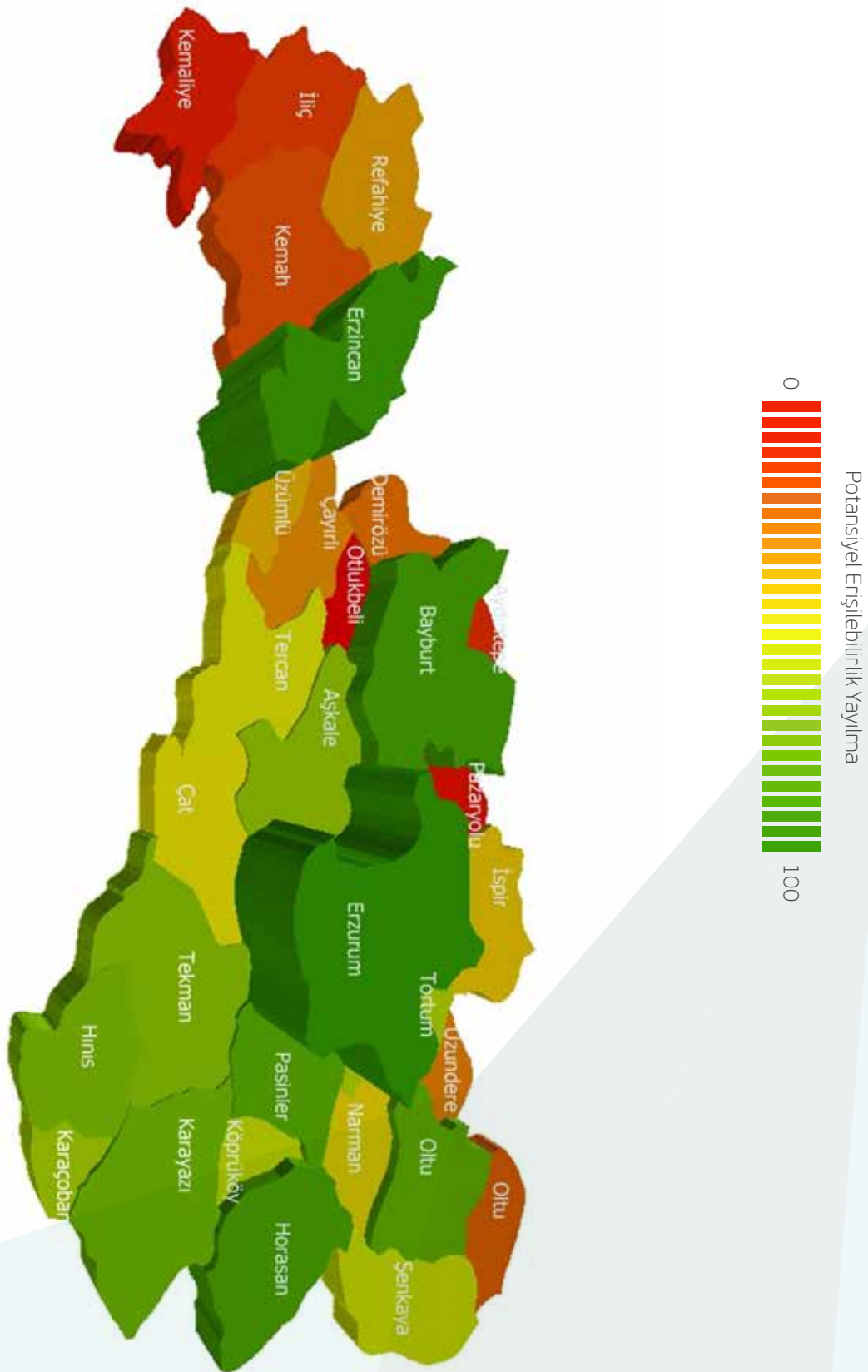
Bölgede yerleşim merkezlerinin coğrafi anlamda erişilebilirlikleri ve nüfus bakımından pazar olma özellikleri bir arada değerlendirildiğinde ilçe özelinde pazara erişebilirlik seviyeleri elde edilmektedir. Bu açıdan bölgenin

merkezinde yer alan Erzurum merkez ilçesi en erişilebilir yerleşmedir. Bunu sırasıyla doğu-batı ulaşım aksı üzerinde yer alan Aşkale, Pasinler ve Tercan ilçeleri takip etmektedir. En az erişilebilir ilçe ise Kemaliye olup bunu iliç ve Karaçoban ilçeleri izlemektedir (Şekil 49). İlçe nüfusunun pazara erişebilmesi açısından Karaçoban, Pazaryolu, Kemaliye ve Aydıntepe en az erişilebilir ilçeler iken üç il merkezi ile Horasan, Pasinler ve Oltu ilçeleri en erişilebilir ilçelerdir (Şekil 50). İlçelerin pazar olma ve hizmet sunabilme

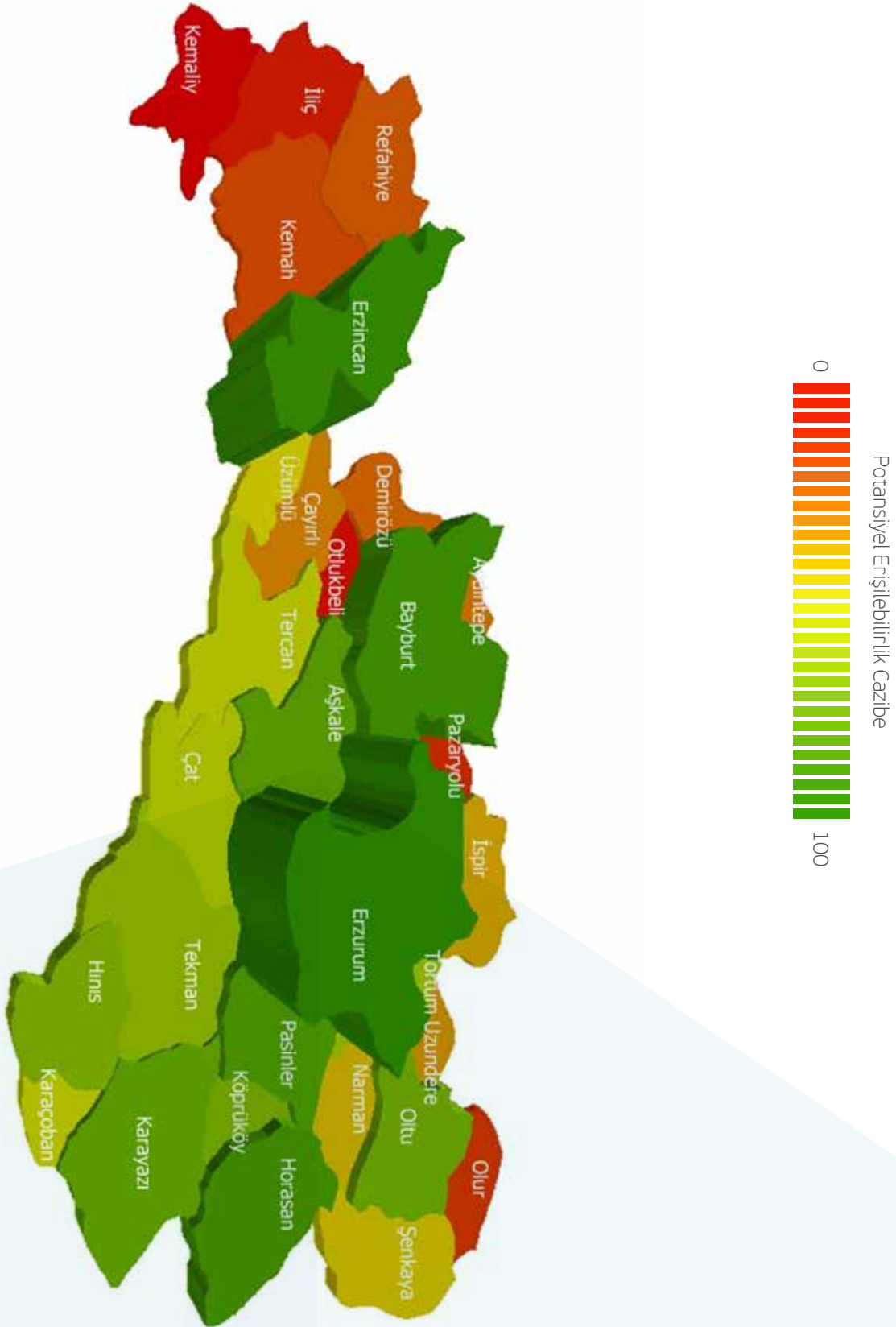
kapasitesi bakımından ele alınması durumunda en az erişilebilir ilçeler Kemaliye, Otlukbeli, İliç ve Pazaryolu'dur. En erişilebilir ilçeler ise üç kent merkezi dışında Horasan, Pasinler ve Aşkale ilçeleridir (Şekil 51). Bölgenin coğrafyası gereği doğu – batı yönlü uzanan ana ulaşım aksına yakın ilçelerin sahip olduğu nüfus potansiyeli, ilçelerin birbirlerine olan bağlantıları ve trafik akış yoğunluğu hizmet sunan ve çekiciliği olan ilçeleri göstermesi açısından önemlidir.

Şekil 49. Coğrafi erişilebilirlik

Şekil 50. Potansiyel erişilebilirlik (yayılma)

Şekil 51. Potansiyel erişilebilirlik (cazibe)

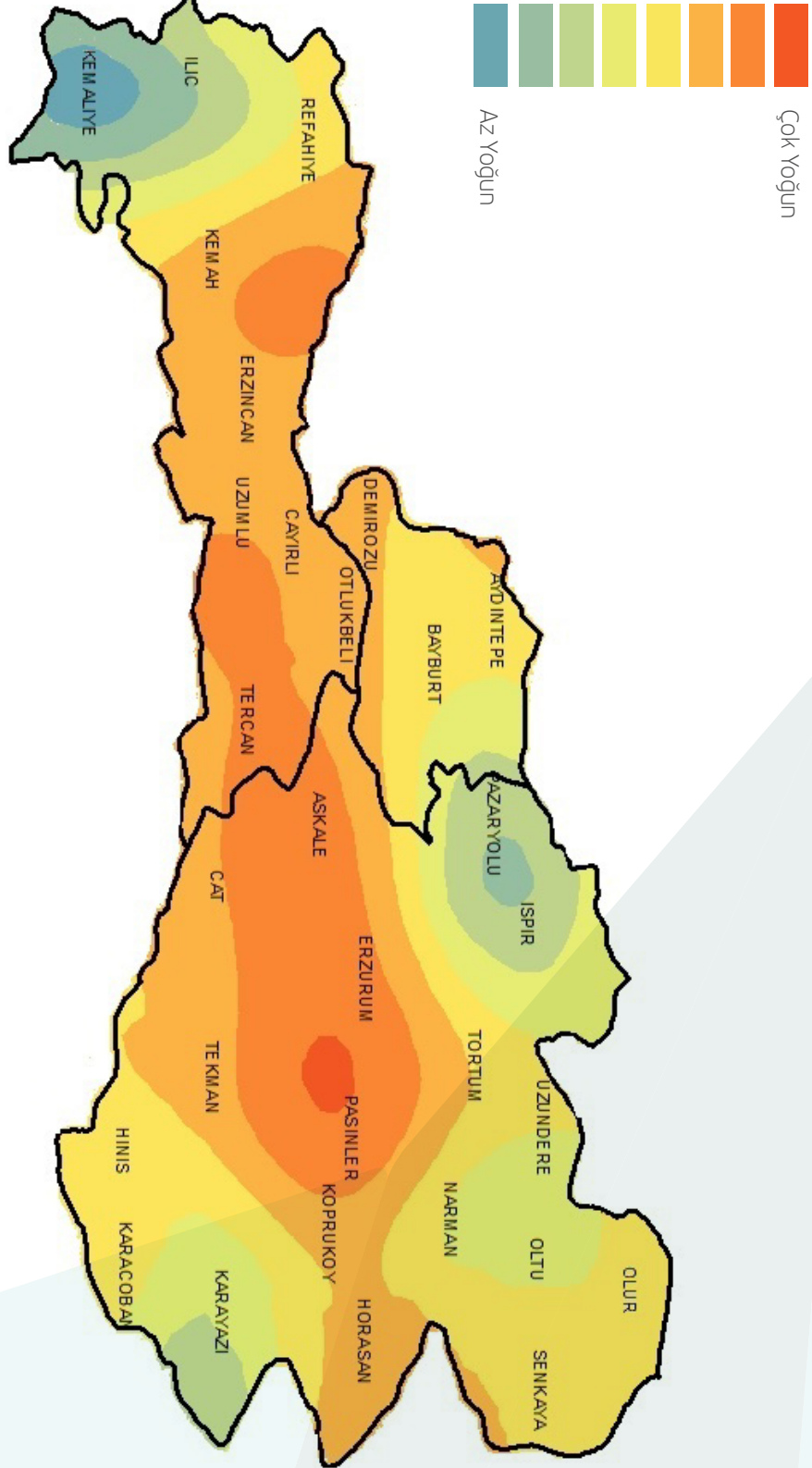
Bu açıdan üç il merkezi de en çok ilçe bağlantısı olan merkezler olurken Erzurum merkez ilçenin 5 ilçeyle yoğun bağlantısı bulunmaktadır. En yüksek yoğunluk Aşkale - Erzurum merkez ilçe - Pasinler güzergâhında (uluslararası D – 100 karayolu) gözlenirken bu yolun batı bağlantısı olan Erzincan – Refahiye ana yolu ile bölgeyi kuzeye bağlayan Bayburt - Gümüşhane – Trabzon yolu yine en yoğun noktalardır. Bölge dışı ile bağlantısı olan ilçelerin yoğunluklarına bakıldığında Horasan - Karakurt (Kars) ve Horasan - Ağrı bağlantıları, İspir - Yusufeli ve İspir - İkizdere, Karayazı – Tutak, Oltu - Yusufeli, Oltu - Göle, Uzundere - Yusufeli (Erzurum - Artvin), Kemaliye - Arapgir, Refahiye'nin İmranlı ile ana yol bağlantısından

dolayı trafik akışı mevcuttur. İlçeler arası bağlantılara bakıldığında (Şekil 52, 53) güneyden başlayarak Hınıs, Tekman ve Karaçoban'ın birbirleri ile ilişkileri ve sonrasında Karayazı üzerinden Köprüköy bağlantısı yoğunluğu bilinen bir akstır. Bir diğer düğüm noktası olan Horasan ise güney ve kuzey yönlü yol ayrımının merkezinde yer almaktadır. Köprüköy ise Hınıs ve Karayazı bağlantıları ve ana yol bağlantısı nedeniyle yüksek yoğunluktadır. Kuzeyde en yoğun düğüm Oltu üzerindeyken Narman, Olur, Şenkaya bağlantıları yoğunluğun artmasına sebep olmaktadır. Kuzeyde diğer bir kesişme noktası İspir'dir. Bayburt, Yusufeli ve Pazaryolu güzergâhları yoğunluğun sebebi olarak görülmektedir.

Bölge genelinde taşıt yoğunluğunun batı – doğu ana aksı ve kuzey güney aksları (uluslararası yol ve Bayburt – Trabzon, Erzincan – Gümüşhane, Erzurum – Artvin) üzerinde olduğu görülür. Buna karşılık ilçeler arası yoğunluklar ise genelde ana güzergâhlara bağlanmak içindir. Bölge geneline bakıldığında ilçeler arası gidiş gelişler Oltu ve Hınıs dışındaki bağlantılarda tamamen merkez ilçelere giden ana yolların tercih edilmesi nedeniyle olup o ilçelerin tercih edilmesinden dolayı değildir. Buna göre bölgenin batı – doğu yönü ile Karadeniz bağlantısında yoğunluk belirgindir. Kemaliye – İliç – Refahiye – Erzincan bağlantısı ile Kemaliye – İliç – Kemah – Erzincan yoğunluğu Erzincan merkez ilçeye ulaşım açısından yoğunluk göstermektedir.

TRA1 Bölgesi
Araç Yoğunluk Kuşakları

Şekil 53. Bölgenin trafik yoğunluğu

2. SOSYOEKONOMİK ÖZELLİKLERİN MEKANSAL DAĞILIMI

TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nde bulunan merkez ilçeler hariç 27 ilçenin seçilmiş ekonomik, demografik ve eğitime ait göstergeleri ele alınarak yapılan bir değerlendirmede (EDE) ilçeler toplam 6 kategoriye ayrılmaktadır (Tablo 42).

Sınıflamaya göre altı kategoriden ilk dördü (Oltu, Horasan, Pasinler, Aşkale, İspir ve Hınıs) nüfus yoğunlukları, kentli nüfusun fazlalığı, hizmetlere erişim imkânının fazlalığı, kişi başı ortalama kazanç miktarı gibi önemli parametrelerde iyi durumdadır. Beşinci kategori geçiş kategorisi olarak değerlendirilmektedir. Bu

kategori orta dereceli gelişmiş ilçe grubunu niteleyen on ilçeyi içine almaktadır. Altıncı grupta yer alan düşük skorlu ilçelerde toplam nüfus yoğunluğu ile kentli nüfus oranları nispeten düşüktür. Bu durum ise ekonomik aktivitelerin yetersizliğine neden olarak ilçelerin kategorisini etkilemektedir (Şekil 54).

Oltu, Horasan, Pasinler, Aşkale, İspir ve Hınıs nüfus yoğunlukları, kentli nüfusun fazlalığı, hizmetlere erişim imkânının fazlalığı, kişi başı ortalama kazanç miktarı gibi önemli parametrelerde iyi durumdadır.

Tablo 42. EDE sınıflaması

EDE değerlerine göre gruplama					
1	2	3	4	5	6
Oltu	Horasan	Aşkale, Pasinler	Hınıs, İspir	Tercan, Karaçoban, İliç, Üzümlü, Çayırılı, Tortum, Refahiye, Karayazı, Narman, Çat	Şenkaya, Tekman, Uzundere, Kemah, Kemaliye, Köprüköy, Demirözü, Aydıntepe, Olur, Otlukbeli, Pazaryolu

Sosyoekonomik gelişmişlik düzeyi yüksek olan ilçelerin doğu-batı ana aksı üzerinde sıralandığı görüldü de kuzeyde Oltu güneyde de Hınıs ilçeleri bu aksın dışında kalmaktadır. Kavramsal olarak coğrafi, yayılma ve cazibe yönünden erişilebilirlikleri ele alınan ilçeler sosyoekonomik gelişmişliklerinin değerlendirilmesiyle oluşturulan ilçe kategorileri **Tablo 43**'te verilmiştir.

Tablolardaki kategorilere göre 1. Bölge'de yer alan ilçeler sosyoekonomik yönden ve erişilebilirlik açısından görece avantajlıdır. Bu ilçeler ilk bakışta nüfusun ve hareketliliğin yüksek olduğu ilçelerdir. Bu yönleri ile hizmet çeşitliliği sunabilecek, mal akışlarında durak ya da merkez

olabilecek, etrafındaki yerleşim yerleri için rahat ulaşılabilir ve ihtiyacı karşılayabilir bir merkez niteliğinde olan ya da dönüşebilecek olan merkezler konumundadır. Aşkale ve Pasinler ilçeleri Erzurum merkez ilçeye yakınlıkları nedeniyle çevresi için bir sunum merkezi olma konusunda zayıf kalmaktadırlar. Bununla beraber, özellikle Pasinler çevresindeki köyler için bir cazibe merkezidir. Oltu ve Hınıs merkez ilçeye uzak olmalarına rağmen çevrelerinde yer alan ilçeler tarafından mal ve hizmet sağlanması açısından yoğun olarak tercih edilmektedirler ve bu özellikleriyle doğal bir hizmet sunum ve cazibe merkezi haline gelmiştir. Horasan doğu ve kuzeydoğu yol bağlantılarının kesişim noktasında

yer alması ve nüfusunun fazla olması nedeniyle sosyal ve ekonomik anlamda diğer ilçelerden daha canlıdır. Horasan TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nin doğudaki en son ilçesi olması nedeniyle TRA2 Bölgesi il ve ilçeleri ile de yüksek ilişki düzeyine sahiptir. İlçe, Kars ve Ağrı'nın ilçeleri ile ticari ve sosyal ilişkiler kurmuştur. Bu nedenle mevcut durumda TRA1 Düzey 2 Bölgesi için değil diğer bölge ilçeleri için (Eleşkirt, Karakurt, Sarıkamış ve Kağızman) sunum merkezi konumundadır. Oltu, Hınıs, Pasinler, Horasan, Aşkale, İliç, İspir ve Tercan ilçeleri insan hareketliliği için kaynak olma ve bu hareketliliği çekme açısından bölgenin daha avantajlı sekiz ilçesidir.

Oltu ve Hınıs gerek merkez ilçeye olan uzaklık gerekse mevcut durumda bu ilçeleri diğer ilçelerden yoğun biçimde tercih eden nüfusun fazlalığı nedeniyle doğal bir sunum ve cazibe merkezi haline gelmiştir.

Tablo 43. İlçelerin analiz sonuçlarına göre gruplandırılması

Coğrafi erişilebilirlik ve EDE değerlerine göre gruplama			
1	2	3	4
Oltu, Hınıs, Aşkale, Pasinler, Horasan, Tercan	İspir, Karaçoban, İliç	Karayazı, Demiröz, Pazaryolu, Aydıntepe, Uzundere, Üzümlü, Çayırılı, Narman, Çat, Tortum, Köprüköy	Şenkaya, Tekman, Kemah, Kemaliye, Olur, Otlukbeli, Refahiye
Potansiyel erişilebilirlik (yayılma) ve EDE değerlerine göre gruplama			
1	2	3	4
Hınıs, Pasinler, Aşkale, Horasan, Oltu, Karaçoban	İliç, Tercan, İspir	Karayazı, Tekman, Tortum, Şenkaya, Köprüköy	Pazaryolu, Otlukbeli, Olur, Aydıntepe, Demiröz, Kemaliye, Kemah, Uzundere, Çat, Narman, Refahiye, Çayırılı, Üzümlü
Potansiyel erişilebilirlik (cazibe) ve EDE değerlerine göre gruplama			
1	2	3	4
Pasinler, Horasan, Hınıs, Aşkale, Oltu, Tercan	İliç, İspir	Karayazı, Tekman, Tortum, Şenkaya, Köprüköy, Karaçoban, Çat, Üzümlü, Narman	Pazaryolu, Otlukbeli, Olur, Aydıntepe, Demiröz, Kemaliye, Kemah, Uzundere, Refahiye, Çayırılı

Oltu, Horasan, Pasinler, Aşkale, İspir ve Hınıs nüfus yoğunlukları, kentli nüfusun fazlalığı, hizmetlere erişim imkânının fazlalığı, kişi başı ortalama kazanç miktarı gibi önemli parametrelerde iyi durumdadır.

TRA1 Düzey 2 Bölgesi ilçelerinin sosyoekonomik durumu; tarımsal üretimde kalite ve katma değer sağlanamadığı, turizmde harekete geçirilememiş potansiyeli olan ve sosyal açıdan yaşanabilirliği düşük yerleşmeler şeklinde özetlenmektedir. İlçeler özelinde yapılan çalışmalar sonunda hazırlanan GZFT tablosuna (Tablo 44, 45, 46) göre ilçelerin kalkınmayla ilgili potansiyelleri ilk olarak bitkisel ve hayvansal üretimdir. İlçelerin tamamının ortak güçlü yanlarından biri bu özellikleridir. Üretilen bitkisel ve hayvansal ürünlerin yüksek katma değerli hale getirilememesi bu konuda üreticilerin rekabet güçlerini yok ettiği gibi sektörün ve bölgenin geleceği için tehdit oluşturmaktadır. Tarımsal ürün üreticisi devlet desteklerinden yararlanma konusunda çok mesafe kat edemediği ve ortak iş yapma kültür ve becerisi de yetersiz olduğu için girdi maliyetlerini azaltamamaktadır. Bu nedenle genelde küçük ölçekli aile işletmesi olan üreticiler çareyi tarımsal üretimden vazgeçmekte veya bölge dışına göç etmekte aramaktadır.

İlçelerde öne çıkan bir diğer potansiyel ise bir iki ilçede nispeten altyapısı tamamlanmış ama geriye kalan tüm ilçelerde potansiyel halinde duran turizm hizmet edebilecek değer ve varlıklardır. Bu değer ve varlıklardan yetersiz ve olmayan sosyokültürel ve fiziksel altyapı nedeniyle yerli halk fayda sağlayamamaktadır. Altyapısı nispeten tamamlanmış olan ilçelerde ise tanıtım konusunda etkin faaliyetler gerçekleştirilememektedir.

İlçeler özelinde potansiyel olarak değerlendirilebilecek bir

diğer özellik ise doğal kaynaklar ve sanayi üretimidir. Genelde alternatif enerji kaynakları (biyogaz, rüzgar, güneş ve jeotermal su), doğal taş, çeşitli madenler ve tuz rezervleri ve atıl bulunan sanayi tesisleri gibi yine sadece potansiyeli olan ve araştırma ve fizibilitesi yapılmamış olan alanlar ilçelerde mevcuttur. İlçeler özelinde sosyal yaşama ve yaşanabilirliğe dair altyapı yok denecek kadar az ya da eksiktir. Bu nedenle aktivite imkânı bulamayan yerli ve yerleşik halk ilçelerde vakit geçirememekte ve ekonomiye katkı vermemektedir.

TRA1 Düzey 2 Bölgesi ilçeleri, sosyoekonomik durumu; tarımsal üretimde kalite ve katma değer sağlanamadığı, turizmde harekete geçirilememiş potansiyeli olan ve sosyal açıdan yaşanabilirliği düşük yerleşmelerdir.

Tablo 44. TRA1 Düzey 2 Bölgesi ilçeleri güçlü yönler tablosu

GÜÇLÜ YÖNLER	AŞKALE	ÇAT	HINIS	HORASAN	İSPIR	KARAÇOBAN	
Jeotermal su kaynaklarının varlığı							
Büyük ölçekli kamu yatırımlarının olumlu etkisi							
Hayvancılıkla uğraşan nüfus, hayvan ve kaliteli ürün varlığı							
Taşa toprağa dayalı sanayi ve üretim							
Maden ve tuz rezervi varlığı							
Tarım arazisi ve mera varlığı							
Arıcılık faaliyetlerinin varlığı							
Maden suyu potansiyelinin olması							
Su ürünleri sektörünün gelişimine müsait alanların varlığı							
Marka olabilecek veya tescilli bitkisel, hayvansal ve diğer ürünlerin varlığı							
Turizme kazandırılacak değer ve varlık potansiyeli (yayla, doğa ve macera, inanç ve mağara turizmi)							
Turizmde marka özelliğine sahip olma							
Tıbbi - aromatik, endemik bitkilerin ve yaban hayatının varlığı							
Doğal ve kültürel meyve varlığı ve sebze yetiştiriciliği							
Organik tarıma uygun alanların varlığı							
OSB ve KSS ile cazibe oluşturabilecek potansiyele sahip olma							
Kayak tesisi için uygun alanların varlığı							
Alternatif enerji potansiyeli (güneş ve rüzgar) olan alanların varlığı							
Büyükbaş hayvancılıkta damızlık merkezi olma özelliği							
Sulamada güçlü altyapıya sahip olma							
Genç nüfusa ve nitelikli iş gücüne sahip olma							
Sermaye birikimini sağlamış olma							
Mesire alanları ile talep gören alanlara sahip olma							
Tekstil atölyelerinin varlığı							
Petrol rezervi araştırılacak alanların varlığı							
Geliştirilen bağlantı yollarının avantaj sağlaması							

Tablo 45. TRA1 Düzey 2 Bölgesi ilçeleri zayıf yönler tablosu

ZAYIF YÖNLER	AŞKALE	ÇAT	HINIS	HORASAN	İSPİR	KARAÇOBAN
Sosyal aktivite imkanının sınırlı oluşu						
Tarımsal arazilerin çok parçalı ve küçük olması						
Sulama altyapısı eksikliği						
Maden ocaklarının kapanması veya işletilmemesi						
Kentsel alandaki hayvancılık tesisleri						
Eğitim hizmetleri konusunda eksikler						
Merkez ilçeye uzaklık						
Üretilen tarımsal ürünlerin pazar sorunu						
Yayla, köy ve mezra ile ilçe merkezlerinin ulaşım altyapısı yetersizliği						
HES inşaatlarının olumsuz etkisi						
Bilinçsiz tarımsal üretim						
Tarımsal desteklerden yararlanamama						
Hayvansal ürün işleme depolama altyapısı eksikliği						
Sağlık hizmetlerine erişim problemi						
Katı atık toplama ve depolama sistemi ile kanalizasyon sistemi eksikliği						
Güven eksikliği ve birlikte çalışma kültürünün olmaması						
Turizm potansiyelinden altyapı ve tanıtım eksikliği nedeniyle yararlanılamaması						
Tarımsal arazi kıtlığı						
Merkez ilçeye yakınlığın ticari dezavantajı						
Hayvancılık girdi maliyetlerinin yüksekliği						
Tarıma dayalı sanayide özel sektör yatırımlarının yetersiz oluşu						
Bitkisel ve hayvansal üretimde sosyal (işbirliği kültürü) ve teknik altyapının (işleme ve paketleme tesisleri) eksik oluşu						
Meraların verimsizleşmesi						
Hayvan ırklarının verimsiz oluşu						
Tarımsal ürün çeşitliliğinin az oluşu						
Doğal ve kültürel meyvelerin ve meyve bahçelerinin atıl kalmış olması						
Seracılık için uygun şartlar olmasına rağmen yeterince yararlanılamaması						
Canlı hayvan pazarının olmayışı						
Orman varlığından kereste dışında yararlanılamaması						
Su ürünleri potansiyeli olan alanlardan yararlanılamaması						
Bitkisel ve hayvansal ürünlerde paketleme ve markalaşmanın yetersiz oluşu						
Modern tarım ve hayvancılık uygulamalarının yaygınlaşmamış olması						
Tarımsal üretici birliklerinin sayıca ve nitelikçe yetersiz oluşu						
Arı ürünlerinde paketleme ve markalaşmanın olmayışı						
Hayvancılık ürünlerinin tek tip oluşu						
Potansiyel olmasına rağmen modern organize hayvancılık bölgelerinin olmayışı						

[illegible]

Tablo 46. TRA1 Düzey 2 Bölgesi ilçeleri fırsatlar ve tehditler tablosu

FIRSATLAR	AŞKALE	ÇAT	HINIS	HORASAN	
İlçe dışına göç eden STK yapısı ve sermayenin kullanılabilir olması					
Büyük ölçekli kamu ve özel sektör yatırımlarının (yol güzergahları, barajlar vs) avantajları					
TEHDİTLER	AŞKALE	ÇAT	HINIS	HORASAN	
Beşeri sermayenin yetersizliği					
Sosyal yardımların olumsuz etkisi					
HES'lerin olumsuz etkisi					
İstikrarsız tarım politikaları					
Yerel sermayenin bölgede tutulamaması					
Kız öğrencilerin okula gönderilmemesi					
Kırsal nüfusun göç etmesi ve yaşlanan nüfusun girişimci olmaması					
Mevcut nüfusun tarımla uğraşmak istememesi					
Sosyal sermaye, güven ve ortak iş yapma becerisinin az oluşu					
Yem fiyatlarının istikrarsız oluşu					

KAYNAKÇA

- Selçuk, N.G., 2013. Atatürk Üniversitesi Öğrencilerinin Harcamalarının Analizi ve Erzurum Ekonomisine Katkısı Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 2012 16 (3): 317-330
- BİB 1995. T.C. Bayındırlık ve İskan Bakanlığı Türkiye Deprem Bölgeleri Haritası <http://www.deprem.gov.tr/sarbis/Shared/DepremHaritalari.aspx>
- U.B. 2011. Türkiye Ulaşım Ve İletişim Stratejisi, Hedef 2023. 168 sayfa.
- TÜİK 2012. Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi. http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1059
- TÜİK 2013. Nüfus Projeksiyonları. http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1027
- TÜİK 2012a. Bölgesel İstatistikler. <http://tuikapp.tuik.gov.tr/Bolgesel/degiskenlerUzerindenSorgula.do?durum=acKapa&menuNo=216&altMenuGoster=1&secilenDegiskenListesi=>
- TÜİK 2011. Bölgesel İstatistikler. <http://tuikapp.tuik.gov.tr/Bolgesel/degiskenlerUzerindenSorgula.do>
- TÜİK 2012b. Bölgesel İstatistikler, Göç İstatistikleri. <http://tuikapp.tuik.gov.tr/Bolgesel/tabloyilSutunGetir.do?durum=acKapa&menuNo=122&altMenuGoster=1>
- TÜİK 2012c. Bölgesel İstatistikler, İşgücü. <http://tuikapp.tuik.gov.tr/Bolgesel/tabloyilSutunGetir.do?durum=acKapa&menuNo=129&altMenuGoster=1>
- TÜİK 2012d. Bölgesel İstatistikler Hanehalkı İşgücü İstatistikleri. <http://tuikapp.tuik.gov.tr/Bolgesel/degiskenlerUzerindenSorgula.do?durum=acKapa&menuNo=129&altMenuGoster=1&secilenDegiskenListesi=>
- İŞKUR 2013. İşgücü Piyasası Araştırması Erzurum İli Sonuç Raporu. http://statik.iskur.gov.tr/tr/isgucu_piyasasi/isgucu_piyasasi_analiz_sonuc_2011/iller/ERZURUM.pdf
- TÜİK 2012e. Bölgesel İstatistikler, Eğitim. <http://tuikapp.tuik.gov.tr/Bolgesel/tabloyilSutunGetir.do?durum=acKapa&menuNo=210&altMenuGoster=1>
- S.B, 2012. Sağlık Bakanlığı Sağlık İstatistikleri Yıllığı. Sağlık Araştırmaları Genel Müdürlüğü, 190 sayfa. <http://saglik.gov.tr/TR/dosya/1-87578/h/istatirk2012.pdf>
- TÜİK 2012f. Bölgesel İstatistikler, Tarım. <http://tuikapp.tuik.gov.tr/Bolgesel/tabloyilSutunGetir.do?durum=acKapa&menuNo=191&altMenuGoster=1>
- GTHB 2012. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Üretim Verileri. <http://www.tarim.gov.tr/Sayfalar/Anasayfa.aspx>
- TÜİK 2012f. Bölgesel İstatistikler, Tarım. <http://tuikapp.tuik.gov.tr/Bolgesel/tabloyilSutunGetir.do?durum=acKapa&menuNo=191&altMenuGoster=1>
- Tan, M. 2012. Erzurum ZMO Tarım Raporu. Erzurum.
- DATAE 2012. Doğu Anadolu Bölgesi Kaba Yem Üretimini Artırma Potansiyeli. Doğu Anadolu Tarımsal Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü, Erzurum.
- Yücer, A., Altıntaş, G. 2012. Türkiye'nin Tıbbi ve Aromatik Bitkiler Dış Ticareti. Tıbbi ve Aromatik Bitkiler Sempozyumu Bildiriler Kitabı. 13-15 Eylül, Tokat. http://www.tibasempozyum.com/downloads/bildiri_kitabi.pdf
- GIA 2011. Honey product of World. Global International Analysis.
- FAO 2011. Top Production of Honey. <http://faostat.fao.org/site/339/default.aspx>
- MTO, 2012. Türkiye Anıclığı. Marmaris Ticaret Odası.
- TIBS 2010. Trade Information Brief: HONEY. Trade and Industrial Policy Strategies (TIPS), Australian Government AUSAID.
- DATAE 2012a. Türkiye'de Tohumculuk, Erzurum, Doğu Anadolu Tarımsal Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü, Erzurum.
- TİGEM 2011. Tohumculuk Sektör Raporu, Tarımsal İşletmeler Genel Müdürlüğü, Ankara.
- ISF 2012. Exports of seed for sowing by country - Calendar year 2011. Switzerland International Seed Federation.
- Türk-Ted 2009. Türkiye Tohum Sektörü. Türkiye Tohumculuk Endüstrisi Derneği, Ankara.
- GTHB 2013. Yetkilendirilmiş Tohumcu Kuruluşlar. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Tohumculuk Daire Başkanlığı. http://www.tohum.bugem.gov.tr/pdf/tohumcu_kuruluslar.pdf
- Çakal, Ş. 2011. Bölgesel Kalkınmada Tohumculuğun Önemi (Sunu). Doğu Anadolu Tarımsal Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü. Erzurum.
- TÜİK 2013a. Bölgesel Gayrisafi Katma Değer, 2009-2010. <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=13596>
- TÜİK 2011. Bölgesel İstatistikler. Enerji. <http://tuikapp.tuik.gov.tr/Bolgesel/tabloyilSutunGetir.do?durum=acKapa&menuNo=213&altMenuGoster=0>
- BSTB 2012. Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı. Planlar Raporları. <http://www.sanayi.gov.tr/DocumentList.aspx?catID=188&lng=tr>
- ETSO 2011. Erzincan Sanayi Envanteri ve Stratejisi Projesi Faaliyet Sonuç Raporu, Erzincan Ticaret ve Sanayi Odası. 112 sayfa.
- TÜİK 2012. Bölgesel İstatistikler. İş kayıtlarına göre girişim sayıları. İmalat.
- TÜİK 2012. Bölgesel İstatistikler. İş kayıtlarına göre girişim sayıları. İnşaat
- TİM 2012. <http://www.tim.org.tr/tr/>
- Ekonomi Bakanlığı 2012. <http://www.ekonomi.gov.tr/index.cfm?sayfa=index&CFID=11437903&CFTOKEN=94811688>
- MTA 2013. <http://www.mta.gov.tr/v2.0/index.php>
- TÜİK 2013. Bölgesel Göstergeler. Turizm. <http://tuikapp.tuik.gov.tr/Bolgesel/sorguSayfa.do?target=tablo>
- KTB 2011. İstatistikler. <http://sgb.kulturturizm.gov.tr/TR,50930/istatistikler.html> <http://osbbs.osbuk.org.tr/arama.php?anaMod=8>

Değerlendirme Notları

1.
2.
3.
4.
5.
6.
7.
8.
9.
10.
11.
12.
13.
14.

Değerlendirme Notları

1.
.....
2.
.....
3.
.....
4.
.....
5.
.....
6.
.....
7.
.....
8.
.....
9.
.....
10.
.....
11.
.....
12.
.....
13.
.....
14.
.....

T.C. Kuzeydoğu Anadolu Kalkınma Ajansı

Cumhuriyet Caddesi No:3 Yakutiye/ERZURUM

Tel: +90 (442) 235 61 11- Faks: +90 (442) 235 61 14

www.kudaka.org.tr

